

Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ - ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ - ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ

**ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ
ΕΝΝΟΙΕΣ ΣΥΜΒΑΤΕΣ Ή ΟΧΙ;**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ:

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ ΙΩΑΝΝΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

ΚΟΡΑΧΑΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ

ΠΑΤΡΑ 2006

ΑΡΙΘΜΟΣ	6959
ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	

Έχω την αίσθηση, ότι αυτός ο παγκόσμιος στόχος – της επιβίωσης του πλανήτη μας – είναι, όπως οι Δέκα Εντολές, αντιβιολογικός και ανεπίτευκτος, εξ αιτίας της γενετικής προδιάθεσης των ανθρώπων. Ο εχθρός είναι μέσα μας. Πιστεύω, ότι η πραγματική παγκόσμια κατάσταση δείχνει τάσεις εξολόθρευσης και ομαδικής αυτοκτονίας.

Πρέπει να σχεδιάσουμε τρόπους αποφυγής τους.
Η επιβίωση είναι ηθικό πρόβλημα: τι πρέπει να κάνουμε για να την εξασφαλίσουμε;

Dusan Kanazir, 1991

Καθηγητής Βιοχημείας

τ. Πρόεδρος

Ακαδημίας Επιστημών της Σερβίας

Νέα Γιουγκοσλαβία

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	6
1.1. ΑΦΟΡΜΗΣΗ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ	6
1.1.1. ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΠΡΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟ	6
1.1.2. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ και ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	7
1.2. ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	8
2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ	9
2.1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ	9
2.2. ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΘΕΣΙΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	11
2.2.1. ΕΥΡΥΤΕΡΟΣ ΣΚΟΠΟΣ	11
2.2.2. ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΣΤΟΧΟΙ	11
2.2.3. ΙΕΡΑΡΧΗΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΣΤΟΧΩΝ	12
3. ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥΣ	13
3.1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ «ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ»	13
3.1.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ	13
3.1.2. ΤΟΜΕΙΣ ΑΝΑΦΟΡΑΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ	13
3.1.3. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ	15
3.1.4. ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	16
3.2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ «ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ»	18
3.2.1. ΠΡΟΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΕΝΟΣ ΟΡΙΣΜΟΥ	18
3.2.2. Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	19
3.2.3. ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	19
3.2.4. ΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	20
3.2.4.1. ΕΙΔΗ ΚΑΙ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	20
3.2.4.2. ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ	21
3.2.4.3. Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ	22
3.2.5. ΤΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΚΙΝΗΤΡΑ	25
3.2.6. ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	26
3.2.7. ΔΙΕΘΝΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	27
3.2.8. ΘΕΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΡΝΗΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	31
3.3. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ»	32
3.3.1. ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	32
3.3.2. ΤΟ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑ	33
3.3.2.1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ	33
3.3.2.2. ΤΑ ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ	34
3.3.3. ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΥΠΟΒΑΘΜΙΣΗ	39
4. ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ – ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ - ΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΤΩΝ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΕΝΝΟΙΩΝ	40
4.1. ΣΗΜΕΙΑ ΜΗ ΣΥΜΒΑΤΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ	40
4.1.1. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ Vs ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	40

4.1.1.1.	Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΙΚΟΝΑ	40
4.1.1.2.	ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΧΩΡΗΤΙΚΟΤΗΤΑ & ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΥΠΕΡΜΕΓΕΘΥΝΣΗ.....	41
4.1.2.	ΑΝΑΠΤΥΞΗ Vs ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ.....	42
4.1.2.1.	Η ΡΥΠΑΝΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	42
4.1.2.2.	Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΡΥΠΑΝΣΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ΜΑΣ	42
4.1.2.3.	Η ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΥΠΟΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ.....	44
4.1.2.4.	ΤΟ ΒΙΟ-ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΩΣ ΠΕΡΙΟΡΙΣΤΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	45
4.1.3.	ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ Vs ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	46
4.1.3.1.	ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	46
4.1.3.2.	Η ΦΕΡΟΥΣΑ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΩΣ ΠΕΡΙΟΡΙΣΤΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	46
4.2.	ΣΗΜΕΙΑ ΣΥΜΒΑΤΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ.....	47
4.2.1.	ΣΥΝΑΦΕΙΑ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ - ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ.....	47
4.2.2.	Η ΒΙΩΣΙΜΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	48
4.2.3.	ΣΥΝΕΡΓΕΙΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ - ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ.....	49
4.2.4.	Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΕΙΦΟΡΙΚΟΤΗΤΑΣ.....	51
5.	ΟΔΗΓΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΠΡΟΣ ΕΝΑ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ ΜΕΛΛΟΝ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ	55
5.1.	ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	55
5.2.	ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΝΟΜΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	59
5.2.1.	ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΗΣ ΡΥΠΑΝΣΗΣ.....	59
5.2.2.	ΤΟ ΝΕΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ: ΜΙΑ ΣΥΓΧΩΝΕΥΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΕ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ.....	61
5.2.3.	ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	62
5.2.4.	ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΠΑΛΑΙΟΥ & ΝΕΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	66
5.2.5.	ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ.....	67
5.3.	ΠΡΟΣ ΜΙΑ «ΟΙΚΟ-ΛΟΓΙΚΗ» & «ΒΙΩΣΙΜΗ» ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	69
5.3.1.	ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΕΠΑΝΑΔΙΑΤΥΠΩΣΗΣ ΤΩΝ ΘΕΣΕΩΝ ΤΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	69
5.3.2.	ΟΙ ΣΧΟΛΕΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ.....	71
5.3.3.	Η ΣΧΟΛΗ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	72
5.3.4.	ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	73
5.3.4.1.	Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ.....	74
5.3.4.2.	Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ	77
5.3.4.3.	Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΦΕΡΟΥΣΑΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ.....	82
5.3.4.4.	Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ.....	84
5.3.4.5.	Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΒΙΟΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑΣ.....	86
5.3.4.6.	Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ.....	89
5.3.4.7.	Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΗΠΙΑΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	91
5.3.4.8.	Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΧΩΡΟΝΟΜΙΑΣ	94
5.3.4.9.	Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ.....	96
5.3.4.10.	Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	99
5.3.4.11.	Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΚΑΛΟΥΣ....	102

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ - ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

Η ΑΝΑΓΚΗ ΥΠΑΡΞΗΣ ΦΟΡΕΩΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΕ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ. ΤΟ ΕΚΠΑΑ.....	105
6.1 Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΟΠΤΙΚΗ	107
6.1.1. ΜΕΤΡΑ ΕΞΙΣΟΡΡΟΠΗΣΗΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ...	107
6.1.2. ΒΙΩΣΙΜΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	110
6.1.3. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	113
6.1.4. Ο ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΩΣ ΣΥΝΔΥΑΣΤΙΚΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ, ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ.....	115
6.1.4.1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	115
6.1.4.2. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ.....	117
6.1.4.3. ΑΝΑΠΤΥΞΗ - ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ - ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ: ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	117
6.2. ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΙ.....	119
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	122
ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	126

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1.1. ΠΑΡΑΚΙΝΗΣΗ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

1.1.1. ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΠΡΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟ

Στις μέρες μας, η κοινή γνώμη όλο και περισσότερο φαίνεται να ευαισθητοποιείται στο θέμα της προστασίας του περιβάλλοντος και να συμφωνεί πλέον με τον Boulding που υποστήριζε ότι **«ταξιδεύουμε με το διαστημόπλοιο “πλανήτη Γη”»** τον οποίο οφείλουμε να προστατεύσουμε ειδάλλως ο συναγερμός της καταστροφής του πλανήτη δεν θα έχει κανένα νόημα για τη σωτηρία μας, καθότι **«από το διαστημόπλοιο αυτό, δεν υπάρχει έξοδος κινδύνου»** (Ζήσης 2003, σελ 29).

Οι επιστήμονες είναι πεπεισμένοι ότι **το μέλλον του ανθρώπινου είδους και η ζωή στον πλανήτη γενικά κινδυνεύουν**, εξ αιτίας της ρύπανσης του αέρα, του νερού και του εδάφους. Η ρύπανση αυτή οφείλεται στην τεράστια υποβάθμιση και καταστροφή του περιβάλλοντος, των οικοσυστημάτων και της ζωής. Είναι επίσης απόρροια της δημογραφικής έκρηξης και της πείνας, της συσσώρευσης καταστροφικών μεταβολών, γενετικών μεταλλάξεων και βλαβών στον ανθρώπινο πληθυσμό και σε άλλους ζωντανούς οργανισμούς, που επηρεάζουν τη σωματική και πνευματική υγεία των ανθρώπων. **Τα ηθικά προβλήματα και το ζήτημα της απόδοσης ευθυνών** που εγείρονται κατά την εφαρμογή νέων τεχνολογιών, είτε με τη συσσώρευση νέων γνώσεων, είτε κατά τη λήψη αποφάσεων, είναι πάμπολλα. Έτσι η ευθύνη των πολυεθνικών εταιρειών και των επιστημόνων και οι απρόβλεπτες επιπτώσεις των επιστημονικών εφαρμογών και της τεχνολογίας, είναι ένα από τα μεγαλύτερα ζητήματα του πολιτισμού μας. Το κυνήγι του οικονομικού κέρδους είναι ο παράγοντας, που κυρίως ευθύνεται για την αλλαγή του κόσμου, την καταστροφή του περιβάλλοντος, του οικοσυστήματος και της ανθρώπινης ψυχής (Kanazir, 1991).

Παρά το γεγονός όμως ότι **επιστήμονες και κοινή γνώμη βρίσκονται όσο ποτέ άλλοτε σύμφωνοι στα παραπάνω ζητήματα**, το γεγονός όμως ότι

χίζουμε να καταστρέφουμε το φυσικό περιβάλλον με ολοένα και ταχύτερους ρυθμούς, δείχνει ότι κάτι δεν πάει καλά μεταξύ των πεποιθήσεών μας και των επιστημονικών θεωριών απ' τη μια, και των ενεργειών μας από την άλλη. Γιατί αυτά τα αποτελέσματα των ενεργειών μας, όπως τα βιώνουμε καθημερινά, γεννούν πολλά ερωτήματα σχετικά με το βαθμό στον οποίο η παραπάνω πεποίθηση για την αναγκαιότητα προστασίας του περιβάλλοντος, δεν είναι μια απλή «ευαισθησία» ή «φιλοσοφική ενασχόληση», αλλά αποτελεί **πραγματική στάση ζωής και μπορεί έμπρακτα να συνεισφέρει σε έναν πιο «οικο-λογικό» τρόπο διαβίωσης** μέσα στο φυσικό περιβάλλον και σε μία πιο «ορθο-λογική» αλληλεπίδραση με αυτό.

1.1.2. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ και ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Τι πρέπει επομένως να γίνει, προκειμένου η αναγκαιότητα της προστασίας του περιβάλλοντος από θεωρητικό επίπεδο, να περάσει σε πρακτική περιβαλλοντική διαχείριση;

Πώς είναι δυνατόν, με δεδομένα όλα τα παραπάνω προβλήματα της κοινωνικής και τεχνολογικής ανάπτυξης των ημερών μας, να αντιμετωπιστεί ο κίνδυνος που απειλεί σήμερα όσο ποτέ το φυσικό περιβάλλον;

Ο τουρισμός ως έννοια συνυφασμένη με την ανάπτυξη μιας περιοχής – και όπως θα δούμε στη συνέχεια ως μέτρο της ανάπτυξης αυτής – πως είναι δυνατόν να απέχει από τη σημερινή συμβολή στην υποβάθμιση του φυσικού μας περιβάλλοντος;

Αποτελεί άραγε η σημερινή κατάσταση της μανιακής – συνειδητής ή ακούσιας – καταστροφής του περιβάλλοντος, μονόδρομο για το μέλλον, ή η κατάσταση είναι αναστρέψιμη; Και με ποιόν τρόπο;

Η αρχική μας πεποίθηση πριν την εκπόνηση αυτής της εργασίας ήταν πως παρόλο που οι έννοιες «ανάπτυξη», «τουρισμός» και «περιβάλλον», με την πρώτη εκτίμηση φαίνονται αλληλοσυγκρουόμενες, δεν είναι δυνατόν να μην υπάρχουν κάποια σημεία – κλειδιά, τα οποία να τις αλληλοϋποστηρίζουν και να λειτουργούν συνδρομητικά προς τη δημιουργία μια σχέσης συνύπαρξής τους.

Από την αρχική αυτή πεποίθησή μας πηγάζει και η *ερευνητική υπόθεση* της εργασίας μας σύμφωνα με την οποία «**οι έννοιες ανάπτυξη, τουρισμός και περιβάλλον έχουν στοιχεία που τις καθιστούν αλληλοσυγκρουόμενες μετα-**

ξύ τους, αλλά και στοιχεία που μπορούν να αποτελέσουν κοινούς τομείς συνύπαρξης και συμβατότητάς τους».

1.2. ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η εργασία αυτή εκπονήθηκε από τους Βασιλείου Γεώργιο και Γιαννακόπουλο Ιωάννη ως πτυχιακή εργασία στα πλαίσια του προγράμματος σπουδών του τμήματος Λογιστικής, της Σχολής Διοίκησης και Οικονομίας, του Τ.Ε.Ι. Πάτρας κατά το Ακαδημαϊκό Έτος 2005-06.

Η ανάληψη του θέματος έγινε το έτος 2005 υπό την επίβλεψη του καθηγητή Κοραχάη Αντωνίου και ολοκληρώθηκε κατά το έτος 2006.

Η βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε αντλήθηκε πρωτίστως από τις βάσεις δεδομένων της κεντρικής βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Πατρών και από βιβλιοθήκες – οργανισμούς – δημοσιεύσεις και άρθρα οικονομικού, περιβαλλοντικού και παιδαγωγικού υπόβαθρου του διαδικτύου.

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ

2.1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

Για την εκπόνηση της εργασίας, επιλέχθηκε να ακολουθηθούν τα εξής βήματα – φάσεις εκπόνησης:

- 1^η Φάση: να προσδιοριστούν και να αναλυθούν οι έννοιες – κλειδιά του θέματος, οι οποίες είναι η Ανάπτυξη, ο Τουρισμός και το Περιβάλλον καθώς και τα «**συστατικά στοιχεία**» των εννοιών αυτών, δηλαδή τα στοιχεία εκείνα που βρίσκονται στους κεντρικούς άξονες της θεωρητικής και πρακτικής υπόστασής τους και από τα οποία συνάγεται η συγκεκριμένη δομή τους.
- 2^η Φάση: να προσδιοριστούν τα σημεία εκείνα, στα οποία οι παραπάνω έννοιες δεν είναι συμβατές. Πρόκειται για τα σημεία στα οποία οι προεκτάσεις των συστατικών στοιχείων των εννοιών αλληλοσυγκρούονται, τουλάχιστον κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες. Τέτοιες συνθήκες μπορεί να αφορούν θεωρητικές προσεγγίσεις – θεωρητικές συνθήκες – της αλληλενέργειας των συστατικών στοιχείων αυτών, καθώς και προσεγγίσεις της πραγματικότητας όπως αυτή έχει διαμορφωθεί και ισχύει στα κοινωνικά δρώμενα μέχρι σήμερα.
- 3^η Φάση: να εντοπιστούν τα πεδία εκείνα, στα οποία τα επιμέρους σύνολα των εννοιών συναντώνται. Πρόκειται – κατά μαθηματική προσέγγιση – για τον κοινό γεωμετρικό τόπο που ορίζουν τα υποσύνολα των στοιχείων των εννοιών. Η φάση αυτή είναι εξαιρετικής σημασίας για την εργασία, καθότι πρόκειται να προβάλλει τη συμβατότητα των παραπάνω εννοιών, καθώς και το πλαίσιο στο οποίο αυτή είναι δυνατόν να υφίσταται.
- 4^η Φάση: Με δεδομένα τα παραπάνω αποτελέσματα συμβατότητας και μη των προς εξέταση εννοιών, να διατυπωθούν προτάσεις για μία ταυτόχρονη εξέλιξη της ανάπτυξης και του τουρισμού οι οποίες θα είναι

συμβατές με την προστασία του περιβάλλοντος και γιατί όχι, και με την αναβάθμισή του.

Στην πράξη, η εργασία που πραγματευόμαστε, αποτελεί μια έρευνα θεωρητικής μορφής, η οποία δανείζεται στοιχεία από **δύο θεωρητικά σχήματα ερευνών:**

(α) την **περιγραφική έρευνα**, η οποία μελετά «*τις συνθήκες ή τις σχέσεις που υπάρχουν*» σε ένα φαινόμενο ή μία κατάσταση, καθώς και «*τις πρακτικές που επικρατούν, τις πεποιθήσεις και τις διαδικασίες που βρίσκονται σε εξέλιξη*». Σκοπός της περιγραφικής έρευνας είναι «*να περιγράψει και να ερμηνεύσει συγκεκριμένα φαινόμενα και να προσδιορίσει όλους εκείνους τους παράγοντες που αλληλεπιδρούν με αυτά*» (Cohen & Manion, 1997, σελ 101). Τα συγκεκριμένα φαινόμενα στην περίπτωση του θέματός μας είναι οι επιμέρους έννοιες της Ανάπτυξης, του Τουρισμού και του Περιβάλλοντος. Είδος της περιγραφικής έρευνας αποτελεί η **εξελικτική έρευνα**, η οποία προσπαθεί να περιγράψει και να ερμηνεύσει φαινόμενα μέσα από τη μελέτη της χρονικής τους εξέλιξης και έτσι να προσδιορίσει την «*τάση τους*» και να μπορέσει να αποβεί σε προβλέψεις για το μέλλον τους (Cohen L. & Manion L., 1997, σελ. 120 – 121). Η δική μας μελέτη, έχει και στοιχεία εξελικτικής έρευνας, εφόσον ανατρέξουμε στην εξελικτική πορεία του Τουρισμού, της Ανάπτυξης μας και της επίδρασής μας στο περιβάλλον, προκειμένου να διαγνώσουμε τις συνθήκες που έχουν οδηγήσει στη σημερινή κατάσταση.

(β) τη θεωρητική έρευνα **συσχετίσεων** ή **σχισιακή έρευνα**, η οποία καλείται να «*ελέγξει σχέσεις ανάμεσα σε παράγοντες και στοιχεία συγκεκριμένων φαινομένων*». Οι παράγοντες και τα στοιχεία αυτά των φαινομένων – τα οποία καλούνται μεταβλητές της έρευνας – στην περίπτωσή μας είναι τα επιμέρους στοιχεία των εννοιών του Τουρισμού, της Ανάπτυξης και του Περιβάλλοντος. Σκοπός της έρευνας συσχετίσεων, είναι βάση των συμπερασμάτων που θα εξάγει, «*να μπορεί να προβλέπει τα φαινόμενα και να ελέγχει*» (Cohen & Manion, 1997, σελ.180 – 192)

2.2. ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΘΕΣΙΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

2.2.1. ΕΥΡΥΤΕΡΟΣ ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι «να ελέγξουμε την ορθότητα της ερευνητικής μας υπόθεσης» που σημαίνει να ελέγξουμε αν «οι έννοιες ανάπτυξη, τουρισμός και περιβάλλον έχουν στοιχεία που τις καθιστούν αλληλοσυγκρουόμενες μεταξύ τους, αλλά και στοιχεία που μπορούν να αποτελέσουν κοινούς τομείς συνύπαρξης και συμβατότητάς τους»

2.2.2. ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΣΤΟΧΟΙ

Προκειμένου να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός θα πρέπει να ακολουθήσουμε τα παρακάτω στάδια κατά την εκπόνηση της εργασίας, τα οποία αποτελούν και τους *επιμέρους στόχους* της:

- I. **Να αναλύσουμε τις επιμέρους έννοιες** της ανάπτυξης, του τουρισμού και του περιβάλλοντος. Η ανάλυση αυτή αφορά και το νοηματικό προσδιορισμό τους, αλλά και τα χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα τα οποία θα αποτελέσουν τα «συστατικά στοιχεία» των εννοιών αυτών.
- II. **Να συγκρίνουμε μεταξύ τους τα επιμέρους στοιχεία των εννοιών αυτών**, προκειμένου
 - να προσδιοριστούν αυτά που αντικρούονται μεταξύ τους και επομένως τις καθιστούν - υπό τη δική τους θεώρηση - «μη συμβατές έννοιες»
 - να εντοπιστούν εκείνα τα στοιχεία που δεν αντικρούονται και επομένως τις καθιστούν «συμβατές έννοιες»
- III. να αξιοποιήσουμε περαιτέρω τα πεδία συμβατότητας των παραπάνω εννοιών, αναζητώντας σε αυτά λύσεις – προοπτικές που μπορούν να υποσχεθούν ένα μη θεωρητικό, αλλά εφαρμόσιμο σχέδιο αειφορίας και της ανάπτυξης και του τουρισμού και του περιβάλλοντός μας.

2.2.3. ΙΕΡΑΡΧΗΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΣΤΟΧΩΝ

Ο *πρώτος στόχος* είναι απαραίτητος, προκειμένου να αναλύσουμε τις υπό εξέταση έννοιες και να εφοδιαστούμε με τον απαραίτητο «επιστημονικό αλ-

φαβητισμό¹» που θα μας δώσει τη δυνατότητα να προχωρήσουμε στα επόμενα βήματα, με μια αντικειμενική και κριτική προσέγγιση.

Το πρώτο σκέλος του *δεύτερου στόχου* θα μας βοηθήσει να αποκτήσουμε καλύτερη γνώση της υφιστάμενης κακής κατάστασης των αλληλοσυγκρούσεων των εννοιών, αλλά και να γνωρίσουμε τα «επίτινα σημεία» της προς αναζήτηση συμβατότητάς τους, την οποία και προτείνουμε ως τελικό ιδεώδες μέσα από αυτή την εργασία.

Το δεύτερο σκέλος του *δεύτερου στόχου*, θα μας αποκαλύψει σε πρώτο στάδιο τις δυνατότητες συμβατικότητας των εννοιών υπό το ίδιο πλαίσιο και θα αποτελέσει το θεωρητικό υπόβαθρο για τον *τρίτο στόχο*.

Ο *τρίτος στόχος*, μείζονος σημασίας, θα μας φωτίσει περισσότερο τις περιοχές τομής των παραπάνω εννοιών και θα μας οδηγήσει στην τελική αξιολόγηση της δυνατότητας εφαρμογής ή όχι στην πράξη των προηγούμενων προσεγγίσεών μας.

¹ Σύμφωνα με τη σύγχρονη Γνωστική Ψυχολογία, Επιστημονικός Αλφαβητισμός είναι η γνώση των βασικών εννοιών μιας επιστήμης, η οποία κρίνεται ως απαραίτητη ελάχιστη προϋπόθεση, προκειμένου να μπορεί κάποιος να εμπλακεί γνωστικά με τα επιμέρους επιστημονικά στοιχεία – έννοιες της, για να μπορέσει να τα εντάξει αποτελεσματικά στα θεωρητικά νοητικά του σχήματα, που σημαίνει κατ' επέκταση: να μπορεί να τα διαχειρίζεται ώστε να προβαίνει σε κριτική θεώρηση των μεγεθών με τα οποία αυτά αλληλενεργούν σε θεωρητικό αλλά και πρακτικό επίπεδο. (Mitman, Alexis L. and Others, 1985). Βλ. και κεφ. 5.1.

3. ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥΣ

3.1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ «ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ»

3.1.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ

Παρόλο που η έννοια «ανάπτυξη» στη σύγχρονη βιβλιογραφία απαντά σε πολύ μεγάλη συχνότητα, είναι δυσεύρετος ένας ορισμός που να οριοθετεί την εννοιολογική σημασία του όρου, ως συνοδευτικού συγκεκριμένων τομέων και δραστηριοτήτων σε επιμέρους επιστημονικά πεδία. Η έννοια της ανάπτυξης είναι δόκιμη σε κάθε επιστημονικό πεδίο, αφού εξ' ορισμού η επιστήμη έχει σκοπό τη διερεύνηση -θεωρητική ή πειραματική- των πεδίων στα οποία αναφέρεται. Έτσι με την έννοια «ανάπτυξη» κάθε επιστημονικός κλάδος προσδίδει ένα πλαίσιο **αναβάθμισης και θετικής εξέλιξης των επιστημονικών πεδίων** που αυτός μελετά.

Ωστόσο στον σημερινό επιστημονικό, κοινωνικό και πολιτικό λόγο, έχει επικρατήσει η έννοια της ανάπτυξης στις περισσότερες περιπτώσεις να αναφέρεται συνυφασμένη άρρηκτα με το οικονομικό πλαίσιο του εκάστοτε τομέα αναφοράς. Ο Σταματόπουλος Δ. στο άρθρο του «Η Έννοια της Αειφόρου Ανάπτυξης», αναφέρει ότι η ανάπτυξη **αφορά τη μεγέθυνση των βασικών οικονομικών δεικτών και τις διαρθρωτικές μεταβολές που συντελούνται στην οικονομία**. Οι διαρθρωτικές μεταβολές σηματοδοτούν την εμφάνιση της οικονομικής δραστηριότητας της οποίας φορείς είναι άτομα που με τις γνώσεις και τις δεξιότητές τους αναπτύσσουν τεχνικές και τεχνολογίες που διευρύνουν συνεχώς το πεδίο της οικονομίας (2001).

3.1.2. ΤΟΜΕΙΣ ΑΝΑΦΟΡΑΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ

Μπορούμε να προσεγγίσουμε καλύτερα την έννοια υπό τη σύγχρονη έννοιά της αν μελετήσουμε το «**Σχέδιο Ανάπτυξης 2000 – 2006**» του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας. Η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (Ο.Κ.Ε.), γνωματεύοντας το «Σχέδιο Ανάπτυξης 2000 - 2006» στην ολομέλειά της στις 20-12-1999, **εντοπίζει τους παρακάτω τομείς ανάπτυξης:**

- I. εκπαίδευση και αρχική κατάρτιση,
- II. απασχόληση και συνεχιζόμενη
- III. κατάρτιση,
- IV. υποδομές μεταφορών,
- V. παρεμβάσεις στο χώρο της
- VI. ενέργειας,
- VII. γεωργία - αλιεία,
- VIII. μεταποίηση - υπηρεσίες,
- IX. τουρισμός,
- X. πολιτισμός,
- XI. έρευνα και τεχνολογία,
- XII. υγεία - πρόνοια,
- XIII. περιβάλλον και
- XIV. κοινωνία της πληροφορίας

Δεδομένης της κατηγοριοποίησης του συνόλου των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών, στους τρεις τομείς παραγωγής: στον πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή, μπορούμε να υποστηρίξουμε μια αντίστοιχη κατηγοριοποίηση των τομέων ανάπτυξης. Με άλλα λόγια, η δική μας θέση είναι ότι **μπορούμε να μιλάμε για ανάπτυξη**

α) των προϊόντων του **πρωτογενούς τομέα** παραγωγής,

β) των προϊόντων του **δευτερογενούς τομέα** παραγωγής και

γ) των προϊόντων – υπηρεσιών του **τριτογενούς τομέα** παραγωγής.

Στους παραπάνω αναπτυξιακούς τομείς, είναι δυνατόν να ενταχθεί κάθε είδος ανάπτυξης, εφόσον αυτή νοείται ως αποτέλεσμα ενεργειών του ανθρώπου, αφού κάθε ενέργεια μπορεί να ενταχθεί στο σχήμα: πρωτογενής – δευτερογενής – τριτογενής τομέας παραγωγής. Για παράδειγμα, η αγροτική ανάπτυξη που αφορά την ανάπτυξη των αγροτικών προϊόντων, μπορεί να ενταχθεί στην ανάπτυξη του πρωτογενούς τομέα παραγωγής, η ανάπτυξη των βιομηχανιών στην ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα παραγωγής, η ανάπτυξη των επιστημών στην ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα παραγωγής κλπ.

3.1.3. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ

Δεν είναι δυνατόν να μιλάμε για οποιαδήποτε από τις παραπάνω μορφές ανάπτυξης αν δεν προϋπάρχει ως προϋπόθεση η ανάπτυξη στον πρωτογενή τομέα παραγωγής. Αυτό είναι ένα λογικά επαγόμενο συμπέρασμα εφόσον η επιβίωσή μας στον πλανήτη, προϋποθέτει τον πρωτογενή τομέα παραγωγής, ο οποίος καλύπτει τη σίτισή μας, μια πρωταρχική μας ανάγκη. Εξάλλου η ανάπτυξη του ανθρώπινου γένους αρχικά στηρίχθηκε στον πρωτογενή τομέα παραγωγής, για να περάσει στο δευτερογενή και τελευταία να λάβει χώρα στον τριτογενή.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα παραγωγής είναι η ύπαρξη και διαθεσιμότητα των «φυσικών πόρων». Φυσικοί πόροι είναι ουσιαστικά **οι παραγωγικές δυνάμεις ή το αποτέλεσμα τους που υπάρχουν και δρουν στο φυσικό περιβάλλον και που μπορούν ή θα μπορέσουν να χρησιμοποιηθούν από τον άνθρωπο για την κάλυψη των αναγκών του.** (Βουτσινός Γ. κ.α., 1998, σελ 13- 14). Η ύπαρξή μας, οι διαφορετικοί τρόποι ζωής που απαντώνται στις διάφορες κοινωνίες του πλανήτη μας και τα οικονομικά συστήματα που αναπτύσσονται, εξαρτώνται όλα από τον Ήλιο και τη Γη. Ο Miller, αποκαλεί την ηλιακή ενέργεια ως Ηλιακό Κεφάλαιο και τους φυσικούς πόρους (αέρα, νερό, έδαφος, δάση, λιβάδια, υγράτοπους, θάλασσες, ποταμούς λίμνες, μέταλλα κ.α.) ως Γήινο Κεφάλαιο (1996).

Οι Φυσικοί Πόροι, κατά τους Βουτσινός Γ. και συνεργάτες **διακρίνονται σε:**

- I. **Μη Ανανεώσιμους**, οι οποίοι βρίσκονται σε πεπερασμένη ποσότητα στο φλοιό της γης και για τον δικό μας χρονικό ορίζοντα επί της γης δεν μπορούν να ανανεωθούν γιατί η ανανέωσή τους απαιτεί εκατοντάδες ή χιλιάδες ετών. Αυτή η κατηγορία περιλαμβάνει τους:
 - ενεργειακούς πόρους (άνθρακα, πετρέλαιο, φυσικό αέριο, ουράνιο κλπ.),
 - τους μεταλλοφόρους πόρους (χαλκό, σίδηρο, αλουμίνιο κλπ.) και
 - τους μη μεταλλοφόρους πόρους (αλάτι, άμμο, άργιλλο, φωσφορικά κλπ.).

Στην πράξη δεν εξαντλείται ένας μη ανανεώσιμος πόρος, γιατί δεν είναι δυνατός ο απανταχού προσδιορισμός του, αλλά μπορεί να γίνει οικονομικά ανεπαρκής ή εξαντλημένος όταν το κόστος εντοπι-

σμού, εξώρυξης και επεξεργασίας του δεν συνάδει με τα έσοδα από τη χρήση του.

- II. **Ανανεώσιμους** Φυσικούς πόρους, που δεν εξαντλούνται από τη χρήση τους – για τα δικά μας πάντα χρονικά μεγέθη. Οι πιο σημαντικοί ανανεώσιμοι πόροι είναι ο ήλιος, οι άνεμοι, οι παλίρροιες και τα ρέοντα ύδατα.
- III. **Δυνητικά Ανανεώσιμους φυσικούς πόρους**, που ανανεώνονται με ρυθμούς που κυμαίνονται από λίγες ώρες μέχρι μερικές δεκαετίες και που μπορεί να εξαντληθούν αν τους χρησιμοποιούμε με ρυθμό ταχύτερο από το φυσικό ρυθμό ανανέωσής τους. Οι σημαντικότεροι πόροι αυτής της κατηγορίας είναι ο καθαρός αέρας, το γλυκό νερό, το γόνιμο έδαφος και η βιοποικιλότητα.

(Βούτσινος και συνεργάτες, 1998, σελ 23-26)

3.1.4. ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η διάρθρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων στο χώρο, προκύπτει ως αποτέλεσμα της συνύπαρξης και αλληλεπίδρασης μιας σειράς παραγόντων οι οποίοι μπορούν να διακριθούν σε τρεις βασικές κατηγορίες:

- α) **γεωγραφικοί / περιβαλλοντικοί** παράγοντες, οι οποίοι αναφέρονται στα γεωγραφικά φυσικά και κλιματικά χαρακτηριστικά ενός τόπου,
- β) **κοινωνικοοικονομικοί** παράγοντες, που έχουν σχέση με τη διάρθρωση της οικονομίας και της κοινωνίας και
- γ) **ιστορικοί** παράγοντες, που έχουν σχέση με την ιστορία ενός τόπου και μπορεί να είναι «σημειακοί» που αφορούν ένα συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός ή «συνεχείς» που αφορούν εν γένει την εξέλιξη μιας περιοχής. (Λιαρίκος Κ., 2004, σελ 5)

Οι παραπάνω παράγοντες ανάλογα με την έντασή και τα χαρακτηριστικά τους, διαμορφώνουν **ανισότητες στη γεωγραφική κατανομή της οικονομικής δραστηριότητας**. Επιπλέον οι μεταξύ τους σχέση δημιουργεί έναν (φαύλο) κύκλο, όπου οι ήδη περισσότερο αναπτυγμένες περιοχές τείνουν να αναπτύσσονται με ταχύτερο ρυθμό από τις λιγότερο αναπτυγμένες, με αποτέλεσμα το μεταξύ τους χάσμα να διευρύνεται. Έτσι η ανάπτυξη, «τείνει να συντελείται κεντρικά», εις

βάρος κάποιων περιοχών που είναι λιγότερο αναπτυγμένες, τις αποκαλούμενες περιφερειακές περιοχές. Αντικείμενο της πολιτικής της περιφερειακής ανάπτυξης είναι η μελέτη και κατανόηση του ρόλου των παραπάνω παραγόντων, με σκοπό την ανάλυση λειτουργίας του κύκλου διεύρυνσης των ανισοτήτων, εις βάρος των περιφερειακών περιοχών – περιφέρειας (Λιαρίκος Κ., 2004, σελ 6).

Ο Begg & συνεργάτες (1998) αναφέρουν τρεις λόγους για τους οποίους η εφαρμογή περιφερειακής πολιτικής κρίνεται απαραίτητη για την

α) ο πρώτος αφορά την **οικονομική σταθεροποίηση**, όπου η ανάπτυξη των οικονομικά καθυστερημένων περιοχών, μπορεί να προστατέψει τη συνολική οικονομία² από πληθωριστικές πιέσεις και ασύμμετρους οικονομικούς κλονισμούς. Ο λόγος αυτός διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο σε περιόδους ταχείας οικονομικής μεγέθυνσης.

β) ο δεύτερος αναφέρεται σε **κοινωνικά μεγέθη**, καθώς όπως τονίζει «το μέγεθος των ανισοτήτων που μπορεί να ανεχθεί μια κοινωνία είναι πεπερασμένο»

γ) ο τρίτος αναφέρεται στην **οικονομική συνοχή** και αξιοποίηση του δυναμικού των οικονομικά καθυστερημένων περιοχών, με σκοπό τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και του μεγέθους της συνολικής οικονομίας. Ο λόγος αυτός διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο έπειτα από περιόδους οικονομικής κρίσεως³.

² Η έννοια της «συνολικής οικονομίας» εδώ, αναφέρεται στο σύνολο των περιοχών που μετέχουν στην οικονομία. Στις περισσότερες περιπτώσεις επειδή ενδιαφέρει η οικονομία σε επίπεδο εθνικό, η έννοια της «συνολικής οικονομίας» ταυτίζεται με την έννοια της «εθνικής οικονομίας».

³ γι' αυτό και ο λόγος αυτός προσδιορίστηκε μετά την κρίση του 1973.

3.2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ «ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ»

3.2.1. ΠΡΟΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΕΝΟΣ ΟΡΙΣΜΟΥ

Μια από τις πρώτες προσπάθειες που έγιναν να δοθεί ένας όσο το δυνατό ακριβέστερος ορισμός του τουρισμού ήταν αυτή των καθηγητών Hunziker και Krapf του πανεπιστημίου της Βέρνης, ο οποίος και στη συνέχεια υιοθετήθηκε και από τη **Διεθνή Ένωση Επιστημονικών Εμπειρογνωμόνων Τουρισμού**⁴. Αυτοί είχαν εκφράσει την άποψη ότι ο τουρισμός έπρεπε να οριστεί ως το σύνολο των φαινομένων και σχέσεων που προκύπτουν από την πραγματοποίηση ενός ταξιδιού και τη διαμονή μη μόνιμων κατοίκων, εφόσον αυτά δεν οδηγούν σε μόνιμη διαμονή ή συνδέονται με καμία κερδοσκοπική δραστηριότητα.

Ο ορισμός αυτός βοηθάει να διακρίνει κανείς τον τουρισμό από την αποδημία, αλλά κάνει την υπόθεση ότι πρέπει απαραίτητα να περιλαμβάνει τόσο το ταξίδι, όσο και τη διαμονή, αποκλείοντας έτσι τελείως τις ημερήσιες περιηγήσεις. Επίσης δεν περιλαμβάνει τα επαγγελματικά ταξίδια που συνδέονται με μια κερδοσκοπική δραστηριότητα, ακόμα και αν το εισόδημα από τη δραστηριότητα αυτή δεν κερδίζεται στον τόπο προορισμού. Έτσι με το πέρασμα του χρόνου η βασική έννοια του τουρισμού διευρύνθηκε προκειμένου να συμπεριλάβει και τις διάφορες μορφές επαγγελματικών ταξιδιών, γιατί εφόσον δεν οδηγούν σε μόνιμη διαμονή ή σε αμοιβόμενη απασχόληση στον τουριστικό προορισμό, έχουν την ίδια οικονομική σημασία.

Παρά το γεγονός ότι στην Παγκόσμια Διάσκεψη για τον Τουρισμό, που συγκλήθηκε από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (Π.Ο.Τ.) και πραγματοποιήθηκε στη Μανίλα των Φιλιππίνων από 27-09 έως 10-10-1980, το θέμα του ορισμού τέθηκε επίσημα από την ινδική αντιπροσωπεία, μέχρι σήμερα σε έχει γίνει τίποτα από πλευράς Π.Ο.Τ.

Λαμβάνοντας υπόψη τέσσερις παράγοντες «που μπορούν να εξακριβωθούν», (α) τον τουρίστα, (β) την τουριστική επιχείρηση, (γ) τον τόπο φιλοξενίας και (δ) τη διοίκηση του τόπου φιλοξενίας, ο Ηγουμενάκης Ν. στο βιβλίο του *Του-*

⁴ Πρόκειται για την Association Internationale d' Experts Scientifiques du Tourisme (AIEST) που εδρεύει στο St-Gall της Ελβετίας.

ριστική Οικονομία, προτείνει τον ακόλουθο ορισμό: «ο τουρισμός είναι ένα σύνολο φαινομένων και σχέσεων που προκύπτουν από την αμοιβαία επίδραση τουριστών, τουριστικών επιχειρήσεων, τόπων φιλοξενίας και διοικήσεων των τόπων φιλοξενίας στη διαδικασία προσέλκυσης, υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών και εκδρομέων» (1991, σελ 58). Ο ίδιος επισημαίνει ότι ο τουρισμός αποτελεί μία σύνθεση δραστηριοτήτων, προϊόντων, υπηρεσιών και παραγωγικών μονάδων, που απευθύνεται σε μεμονωμένα άτομα ή ομάδες ατόμων με σκοπό την κάλυψη των αναγκών ή επιθυμιών τους (ξεκούραση, ψυχαγωγία, διασκέδαση, πνευματικές και υλικές απολαύσεις κλπ.).

3.2.2. Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του '50 οι επιχειρήσεις παροχής τουριστικών αγαθών, αγνοούσαν τις αρχές και μεθόδους του Μάρκετινγκ και μόλις στα τέλη της δεκαετίας του '60 άρχισαν με πολλούς δισταγμούς να ασχολούνται με αυτό (Kirpendore, 1971, p.7). Σήμερα γνωρίζουμε ότι για την ανάπτυξη και εξέλιξη του τουρισμού, χρειάζεται να καταβληθούν ορισμένες προσπάθειες μεθόδευσης, σχεδιασμού και οργάνωσης όλων εκείνων των μέσων και τρόπων που διατίθενται για την παραγωγή των κατάλληλων τουριστικών αγαθών – υπηρεσιών. Βασικό κύτταρο της οργάνωσης όλων αυτών των μέσων και τρόπων αποτέλεσε η επιστήμη της Τουριστικής Οικονομίας. (Καλφιώτης 1978).

3.2.3. ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η Μελέτη Τουρισμού, που εκπονήθηκε από την Περιφέρεια Πελοποννήσου το 2003, στα πλαίσια του προγράμματος RIPE Πελοποννήσου. (Πρόγραμμα Καινοτομίας Περιφέρειας Πελοποννήσου (2003), καταλήγει στη διάκριση των διαφόρων μορφών τουρισμού, με βάση τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

1. **Το σκοπό της επίσκεψης** (π.χ. αναψυχή και ψυχαγωγία, διακοπές, πολιτιστικός τουρισμός, τουρισμός υγείας, επίσκεψη φίλων και συγγενών, επιχειρηματικό – επαγγελματικό, συμπεριλαμβανομένων των συνεδρίων και των συναντήσεων).
2. **Τη διάρκεια της παραμονής** (σαββατοκύριακο, επαγγελματικό ταξίδι, καθώς και οι παραδοσιακές διακοπές με μεγαλύτερη διάρκεια)

3. Το είδος του ταξιδιού (προορισμός εντός ή εκτός συνόρων)
4. Το είδος του προορισμού (αγροτικός, αστικός, παράκτιος ή ορεινός)
5. Την απόσταση που θα καλυφθεί (μικρό ή μεγάλο ταξίδι)
6. Τη φύση των ίδιων των τουριστών (νέοι, οικογένειες, κλπ)

Για πολλούς, οι διακοπές αντιμετωπίζονται πλέον ως αναγκαιότητα και όχι ως πολυτέλεια και η τάση αυτή φαίνεται ότι θα αυξάνει διαρκώς.

Ο τομέας του τουρισμού θεωρείται γενικά ότι περιλαμβάνει έναν αριθμό διαφορετικών συστατικών μερών, και ιδιαίτερα:

- ✓ Τη διαμονή
- ✓ Τα αξιοθέατα
- ✓ Τους διοργανωτές των ταξιδιών και τους ενδιάμεσους

Τέλος, αν και η μεταφορά των επιβατών δεν αποτελεί μέρος του τομέα του τουρισμού, αποτελεί καθοριστικό παράγοντα, δεδομένου ότι διαδραματίζει έναν αποφασιστικό ρόλο στην υλοποίηση οποιασδήποτε τουριστικής δραστηριότητας.

3.2.4. ΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

3.2.4.1. ΕΙΔΗ ΚΑΙ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Οι τουριστικές επιχειρήσεις είναι **παραγωγικές μονάδες με διάφορες νομικές μορφές** (Α.Ε., Ε.Π.Ε., Ο.Ε. κλπ.) στις οποίες ένα ή περισσότερα άτομα λαμβάνουν αποφάσεις σχετικά με την παραγωγή τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών. Με τις αποφάσεις αυτές των τουριστικών επιχειρήσεων προσδιορίζεται τι τουριστικά προϊόντα και υπηρεσίες θα παραχθούν, σε τι ποσότητες και ποικιλίες, με ποια παραγωγική διαδικασία, σε τι τιμή θα πούληθούν, σε ποιο μέρος θα εγκατασταθεί η τουριστική μονάδα κ.ά.

Όπως κάθε επιχείρηση, έτσι και η τουριστική έχει ως σκοπό και οδηγό στις διάφορες αποφάσεις που λαμβάνει, **τη μεγιστοποίηση του κέρδους**, προκειμένου να μεγιστοποιήσει της πιθανότητες επιβίωσής και ανάπτυξής της σε μακροχρόνια προοπτική. (Ηγουμενάκης, 1991, σελ 66)

Η τουριστική επιχείρηση ως οργανωτική οντότητα που έχει με οποιαδήποτε μορφή στην κυριότητά της και λειτουργεί την τουριστική μονάδα μπορεί να έχει τις εξής μορφές:

α) **Ατομική τουριστική επιχείρηση**, η οποία ταυτίζεται με το άτομο που είναι ο ιδιοκτήτης της και που είναι υπεύθυνος για τη λειτουργία της. Το κύριο πλεονέκτημα της είναι ότι ο ιδιοκτήτης της έχει απόλυτη ελευθερία δράσης, ενώ βασικό μειονέκτημα ότι ευθύνεται απεριόριστα απέναντι τρίτων. Άλλα μειονεκτήματά της είναι τα περιορισμένα κατά κανόνα κεφάλαια, η περιοριστική κατά κανόνα δανειοληπτική της ικανότητα, και η έλλειψη δυνατότητας υψηλού επιπέδου οργάνωσης και διοίκησης, αφού όλες οι αρμοδιότητες συγκεντρώνονται στο πρόσωπο του ιδιοκτήτη της.

β) **Τουριστική Εταιρεία**, που αποτελεί ένωση δύο ή περισσότερων ατόμων και μπορεί να συμμετέχουν στη σύσταση του κεφαλαίου της, σε χρηματικό κεφάλαιο αλλά και σε είδος. Η τουριστική εταιρεία μπορεί να έχει δύο μορφές:

β1) Νομικού προσώπου.

- ανώνυμη τουριστική εταιρεία
- ομόρρυθμη τουριστική εταιρεία
- ετερόρρυθμη τουριστική εταιρεία
- τουριστική εταιρεία περιορισμένης ευθύνης
- τουριστικός συνεταιρισμός

β2) Μη Νομικού προσώπου

- Συμμετοχική ή αφανής τουριστική εταιρεία

(Ηγουμενάκης, 1991, σελ 68-70)

3.2.4.2. ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ

Οι μεγάλοι ταξιδιωτικοί οργανισμοί (tour operators) αναλαμβάνουν να ασκήσουν μια ξεχωριστή λειτουργία στο σύστημα του τουρισμού. Συγκεκριμένα αγοράζουν σε μεγάλες ποσότητες διάφορα αγαθά, όπως για παράδειγμα θέσεις σε μεταφορικά μέσα, δωμάτια σε ξενοδοχεία και άλλες υπηρεσίες και αφού τα συνδυάσουν σε ένα πακέτο τις πουλούν άμεσα ή έμμεσα σε διάφορους χρήστες – τουρίστες.

Σύμφωνα με τον Ν. Ηγουμενάκη (1991, σελ 70-75), υπάρχουν τέσσερις τύποι μεγάλων ταξιδιωτικών οργανισμών:

α) αυτοί που υπηρετούν τη μαζική τουριστική αγορά (*mass market operators*) και είναι οι πιο γνωστοί απ' όλους. Τα τουριστικά πακέτα που πουλούν έχουν ως προορισμούς δημοφιλή διεθνή θέρετρα και η μετακίνηση της πελατείας τους πραγματοποιείται με ιδιόκτητα ή ναυλωμένα μέσα.

β) αυτοί που χαρακτηρίζονται ως σπεσιαλίστες – εξειδικευμένης παροχής (*specialist operators*) και παρόλο που είναι λιγότερο γνωστοί από τους προηγούμενους υπερέχουν αριθμητικά. Βασικά διακρίνονται σε πέντε κατηγορίες:

β1) αυτούς που εξυπηρετούν συγκεκριμένη μερίδα πελατών (πχ. Νέους, οικογενειάρχες, επαγγελματίες)

β2) αυτούς που προσφέρουν τουριστικά πακέτα σε συγκεκριμένους προορισμούς (πχ. Αγγλία, Γαλλία, Ελβετία)

β3) αυτούς που χρησιμοποιούν συγκεκριμένες μορφές καταλυμάτων (πχ. παραθεριστικά κέντρα, καταφύγια, κρουαζιερόπλοια)

β4) αυτούς που χρησιμοποιούν συγκεκριμένα μεταφορικά μέσα. Πχ πλοία, τρένα, αεροπλάνα

β5) αυτούς που προσφέρουν τουριστικά πακέτα ενδιαφερόντων, πχ. σαφάρι, ορειβάσια, ράφτινγκ.

γ) αυτοί που υπηρετούν την εντόπια αγορά (*domestic operators*) με προορισμούς στο εσωτερικό της χώρας

δ) αυτοί που υπηρετούν ξένους προορισμούς (*incoming operators*), οι οποίοι βρίσκονται εγκατεστημένοι στην τοπική αγορά και πουλούν τις τουριστικές τους υπηρεσίες αποκλειστικά σε ξένες χώρες.

Προφανώς κάποιοι ταξιδιωτικοί οργανισμοί συνδυάζουν περισσότερες από τις παραπάνω κατηγορίες, αλλά κάτι τέτοιο απαιτούνται υψηλά επίπεδα οργάνωσης και διοίκησης και διαρκής έρευνα της τουριστικής αγοράς.

3.2.4.3. Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Για πολλά χρόνια ο τουρισμός ήταν αγαθό που απολάμβαναν κυρίως οι ανώτερες οικονομικές τάξεις των αναπτυγμένων βιομηχανικά χωρών. Σήμερα, αποτελεί προσιτό αγαθό για σημαντικό ποσοστό των κατοίκων του πλανήτη μας. Τα στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (Π.Ο.Τ.) επιβεβαιώνουν ότι

το 1990 455,9 εκατομμύρια τουριστών ταξίδεψαν έξω από την χώρα τους, το 2002 ο αριθμός τους αυξάνεται σε 702,6 εκατομμύρια ενώ για το 2020 ο αριθμός των διεθνών τουριστών προβλέπεται να φθάσει περίπου τα 1,6 δισεκατομμύρια. Η υψηλή τουριστική ζήτηση στις μέρες μας, έχει οδηγήσει στην συνεχή δημιουργία τουριστικών αγαθών το σύνολο των οποίων έχει δημιουργήσει τη μεγαλύτερη στον κόσμο βιομηχανία, που αναπτύσσεται ταχύτερα από οποιαδήποτε άλλη, την Τουριστική Βιομηχανία.

Μεγάλοι ταξιδιωτικοί οργανισμοί αγοράζουν μια μεγάλη γκάμα τουριστικών αγαθών σε μεγάλες ποσότητες, π.χ. θέσεις σε μέσα μεταφοράς, δωμάτια σε ξενοδοχεία, θέσεις σε θέατρα, και αφού προσθέσουν και τα θέλγητρα ενός προορισμού δημιουργούν πακέτα που στη συνέχεια πουλούν είτε σε ταξιδιωτικούς πράκτορες (travel agents) είτε απευθείας σε χρήστες – τουρίστες. Παράλληλα οι ανάγκες των χρηστών, ενεργοποιούν ένα σωρό άλλες υπηρεσίες όπως

- υπηρεσίες ξενάγησης
- ταξιδιωτική ασφάλιση
- χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες
- υπηρεσίες διαφήμισης και μάρκετινγκ
- εκδόσεις τύπου και ενημερωτικά φυλλάδια

τις οποίες προσφέρουν οι ίδιοι οι ταξιδιωτικοί οργανισμοί ή αγοράζουν και μεταπουλούν στους τουρίστες.

Η υποστήριξη της τουριστικής βιομηχανίας δεν γίνεται μόνο από ιδιώτες, αλλά και από τον **δημόσιο τομέα**, στον οποίο λειτουργούν :

- (α) Εθνικοί, περιφερειακοί και τοπικοί τουριστικοί οργανισμοί
- (β) Δημόσιες υπηρεσίες (έκδοσης και θεώρησης διαβατηρίων, τελωνείων λιμανιών και αερολιμένων)
- (γ) Σχολές τουριστικών επαγγελματιών (τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, Ι.Ε.Κ., Κ.Ε.Κ.)

δ) οργανισμοί φεστιβαλικών εκδηλώσεων

καθώς και τμήματα από πολλές άλλες υπηρεσίες που καλούνται να υποστηρίξουν την ομαλή λειτουργία της και να εξασφαλίσουν την βιωσιμότητά της (Ηγουμενάκης, 1991, σελ 75-79).

Σημαντικοί παράγοντες για την ανοδική πορεία της τουριστικής βιομηχανίας θεωρούνται:

- Η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και η αύξηση του ελεύθερου χρόνου που παρέχουν τη δυνατότητα σε πολλούς κατοίκους των ανεπτυγμένων χωρών του Βορρά και πρόσφατα μερικών χωρών της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής να ταξιδεύουν σε άλλες χώρες.
- Η ανάπτυξη και η βελτίωση των μέσων μαζικής μεταφοράς, δημιουργούν ευκαιρίες για ταξίδια σε μακρινούς τόπους με σχετικά φθηνά εισιτήρια.
- Η μεγάλης διάρκειας παγκόσμια πολιτική σταθερότητα (λήξη του "Ψυχρού Πολέμου" και της "απειλής" πυρηνικού ολέθρου) η οποία προσφέρει την αίσθηση της ασφάλειας στους επίδοξους τουρίστες.
- Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (τηλεόραση, ράδιο κ.λ.π.), συμβάλλουν στην αύξηση του ενδιαφέροντος για τη γνωριμία με εξωτικές μακρινές περιοχές του πλανήτη μέσω τουριστικών εκπομπών, ταινιών, ειδήσεων κλπ.
- Οι καθορισμένες ετήσιες θρησκευτικές και εθνικές γιορτές, ενθαρρύνουν την αύξηση του τοπικού τουρισμού και την ανάπτυξη της τοπικής τουριστικής υποδομής.
- Οι μεγάλες διαφημιστικές εκστρατείες της τουριστικής βιομηχανίας οι οποίες αυξάνουν την επιθυμία για ταξίδια. (Αβδελλή, 2005).

Τα τελευταία χρόνια εξαιτίας της ανάπτυξης του διαδικτύου έχουν συμβεί πολύ μεγάλες αλλαγές στη δομή και σύσταση της τουριστικής βιομηχανίας. Έτσι ένα μεγάλο μέρος της αγοράς των καταναλωτών έχει στραφεί προς αναζήτηση πληροφοριών που αφορούν τα τουριστικά αγαθά, στο διαδίκτυο, το οποίο φιλοξενεί ιστοσελίδες ταξιδιωτικών οργανισμών που δραστηριοποιούνται σε πολλές κατηγορίες τουριστικών υπηρεσιών και διαρκώς προσαρμόζονται με ταχύ και ευέλικτο τρόπο στις νέες απαιτήσεις της τουριστικής αγοράς. Οι αλλαγές αυτές στη μορφή ενημέρωσης και έδρας των ταξιδιωτικών οργανισμών έχει οδηγήσει πολλούς από αυτούς στην περιθωριοποίηση και αφανισμό ενώ πολλοί νέοι ορ-

γανισμοί, που είχαν έγκαιρα τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν το διαδίκτυο ως συντελεστή παραγωγής, έχουν κάνει δυναμικά την εμφάνισή τους. Επίσης πολλές ατομικές τουριστικές δομές συχνά αυτοπροβάλλοντας τα προϊόντα και τις υπηρεσίες τους μέσα από το διαδίκτυο, έρχονται σε επαφή άμεσα με τον καταναλωτή. Στην περίπτωση αυτή οι προμήθειες του μεσολαβητή – ταξιδιωτικού οργανισμού είτε περικόπτονται από το τουριστικό κόστος προς ωφέλεια του καταναλωτή, είτε υπεισέρχονται στα έσοδα της τουριστικής επιχείρησης, γεγονός που και στις δύο περιπτώσεις αλλάζει τα δεδομένα στο χώρο της οικονομικής πολιτικής και μάρκετινγκ για τον ταξιδιωτικό οργανισμό.

3.2.5. ΤΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΚΙΝΗΤΡΑ

Με τον όρο «τουριστικά κίνητρα» εννοούνται όλες εκείνες οι ψυχοπνευματικές τάσεις που παρακινούν τους ανθρώπους να επισκεφθούν έναν τόπο για την ικανοποίηση των τουριστικών τους αναγκών ή επιθυμιών.

Τα σημαντικότερα τουριστικά κίνητρα είναι:

- α) φυσικά και κλιματολογικά κίνητρα
- β) πολιτιστικά κίνητρα
- γ) οικονομικά κίνητρα
- δ) ψυχολογικά κίνητρα

Η ένταση των επιμέρους τουριστικών κινήτρων μετρείται με **δειγματοληπτικές έρευνες** που γίνονται μεταξύ τουριστών και εκφράζεται ποσοτικοποιημένη με μορφή ποσοστιαίας συμμετοχής κάθε κινήτρου στο συνολικό αριθμό τους. (Ηγουμενάκης, 1991, σελ 80-84).

3.2.6. ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ⁵

Ο τουρισμός είναι ένας τομέας παροχής υπηρεσιών, με **εξαιρετικά περίπλοκο προϊόν, το οποίο εξαρτάται από μια υπερβολικά κατακερματισμένη προσφορά**. Οι φορείς κάθε κρίκου της αλυσίδας (ταξιδιωτικά γραφεία, διοργανωτές ταξιδιών, μεταφορείς, ξενοδοχεία, εστιατόρια κ.ά.) προτείνουν, έκαστος, ένα στοιχείο του συνολικού προϊόντος. Οι συνιστώσες αυτές καθορίζουν, από

⁵ Πηγή: RIPE Πελοποννήσου (Πρόγραμμα Καινοτομίας Περιφέρειας Πελοποννήσου). Περιφερειακή Στρατηγική Καινοτομίας Πελοποννήσου. 2003.

κοινού, την εμπειρία του τουρίστα και την εκ μέρους του αξιολόγηση της ποιότητας των υπηρεσιών.

Ο **τουριστικός προορισμός** είναι ο κύριος τόπος κατανάλωσης των εν λόγω υπηρεσιών και, κατά συνέπεια, ο τόπος εγκατάστασης και δραστηριοποίησης των τουριστικών επιχειρήσεων. Ο τουρίστας συνδέει το προϊόν τόσο με τις επιχειρήσεις που του το παρέχουν όσο και με τον προορισμό που επισκέπτεται. Εφόσον το μεγαλύτερο ποσοστό της τουριστικής δραστηριότητας δεν ικανοποιεί κάποια ζωτική ανάγκη, η συμπεριφορά του τουρίστα είναι ιδιαίτερα εύθραυστη, υποκείμενη σε ψυχολογικές και κοινωνικές επιρροές, προσωπικές ευαισθησίες και βραχυπρόθεσμες αντιδράσεις. Ακόμη κι αν αλλοιωθεί ένας μόνο κρίκος, θα επηρεαστεί ολόκληρη η τουριστική αλυσίδα! Οι πρόσφατες τρομοκρατικές επιθέσεις στις Ηνωμένες Πολιτείες και, παλαιότερα, η επιδημία του αφθώδους πυρετού ή οι πετρελαιοκηλίδες που έπληξαν τις ευρωπαϊκές ακτές αποτυπώνουν έντονα την εν λόγω κατάσταση.

Το **τουριστικό προϊόν** χαρακτηρίζεται από εξαιρετική πολυμορφία. Οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι, οι υποδομές υποδοχής και επικοινωνίας, καθώς και η στέγαση και σίτιση συνιστούν τις βασικές πηγές εσόδων ενός τουριστικού προορισμού. Ο συνδυασμός των τοπικών τουριστικών πόρων και των παρεχόμενων υπηρεσιών κατατάσσει τον εκάστοτε προορισμό σε μια συγκεκριμένη μορφή τουρισμού, όπως, για παράδειγμα, παράκτιος ή ορεινός, αθλητικός ή θρησκευτικός, ιαματικός ή γαστρονομικός και, ασφαλώς, επιχειρηματικός τουρισμός.

Επιπρόσθετα, οι κάθετες αλληλεξαρτήσεις μεταξύ των **τουριστικών επιχειρήσεων** είναι εντονότερες σε σχέση με την πλειονότητα των άλλων τομέων της οικονομίας. Από αυτές τις αλληλεξαρτήσεις, που παρατηρούνται τόσο σε τοπική και σε παγκόσμια κλίμακα, προκύπτουν διάφορες πολύπλοκες δομές και τάσεις στις εμπορικές σχέσεις. Εκτός από τις επιχειρήσεις και τους φορείς εκπροσώπησής τους, σημαντικό παράγοντα αποτελεί ο τουριστικός προορισμός με τις διάφορες δραστηριότητές του, όπου συνδυάζονται δημόσια και ιδιωτικά συμφέροντα.

Η πολυμορφία του επιχειρηματικού κόσμου και των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων του τουρισμού, η επίδρασή του σε πολλές άλλες οικονομικές δραστηριότητες, η ευρύτατη κοινωνική και συναισθηματική διάστασή του, καθώς και

η γεωγραφικώς διάσπαρτη και ευμετάβλητη κατανάλωση του προϊόντος του, προσδίδουν στον τουρισμό κατ' εξοχήν οριζόντιο χαρακτήρα. Άμεση και ιδιαίτερα έντονη επιρροή μπορεί να ασκήσει ένας μεγάλος αριθμός, αν όχι η πλειονότητα, των πολιτικών τομέων, όπως η πολιτική για τις επιχειρήσεις, τις μεταφορές ή την περιφερειακή ανάπτυξη.

3.2.7. ΔΙΕΘΝΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Αν και διεθνώς δεν έχει επιτευχθεί ακόμη η δημιουργία μιας ενιαίας στατιστικής ταξινόμησης όλων των μεγεθών που συνδέονται με την τουριστική δραστηριότητα, κάτι που οδηγεί σε ελλιπή στοιχεία ως προς τον κλάδο και τον ακριβή καθορισμό της προστιθέμενης αξίας του, η επισκόπηση του τουρισμού σε παγκόσμιο επίπεδο από μελέτη που έχει διεξάγει το RIPE Πελοποννήσου. (Πρόγραμμα Καινοτομίας Περιφέρειας Πελοποννήσου), το 2003, προκύπτουν τα παρακάτω συμπεράσματα:

- Η τουριστική δραστηριότητα **αναγνωρίζεται ως ο μεγαλύτερος** ποσοτικώς και σε σημαντικότητα (από άποψη δυναμικής) **κλάδος παραγωγής** σε παγκόσμιο επίπεδο, καθώς εκτιμάται ότι παράγει το 6% του παγκόσμιου ΑΕΠ και δημιουργεί το 7% της συνολικής παγκόσμιας απασχόλησης. Τα ποσοστά αυτά είναι πολύ μεγαλύτερα για τις τουριστικώς ανεπτυγμένες χώρες, κυρίως δηλαδή τις χώρες της Δυτικής και της Μεσογειακής Ευρώπης.

- Κατά την περίοδο 1950 – 1995 για την οποία υπάρχουν συγκρίσιμα στοιχεία, ο διεθνής τουρισμός αυξήθηκε ως προς τις αφίξεις με μέσο ετήσιο ρυθμό 7,2% και ως προς τις εισπράξεις με ρυθμό 12,2%. **Η επίδοση αυτή υπερκαλύπτει οποιοδήποτε άλλο οικονομικό μέγεθος** και κανείς κλάδος δεν έχει να επιδείξει κάτι αντίστοιχο, ικανό να συγκριθεί με τη δυναμική του διεθνούς τουρισμού. Ενδεικτικά, οι διεθνείς τουρίστες αυξήθηκαν από 25 εκατ. Άτομα το 1950 σε 560 εκατ. το 1995, ενώ οι συναλλαγματικές εισπράξεις από τον τουρισμό – αν και σαφέστατα υποεκτιμημένες σε σχέση με την πραγματικότητα - αυξήθηκαν από 2,1 δις \$ το 1950 σε 381 δις \$ το 1995.

- Αποτελεί οικονομική δραστηριότητα «εντάσεως εργασίας» και απασχολεί παγκοσμίως, άμεσα ή έμμεσα, περίπου 300 εκατ. Άτομα. Η ικανότητα του τουριστικού τομέα να **δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας** είναι 1,5 φορά μεγαλύτερη από την αντίστοιχη ικανότητα του συνόλου της οικονομίας.

- Σύμφωνα με διεθνείς μελέτες, οι άνεργοι που βρίσκουν εργασία στον τουριστικό τομέα προέρχονται κατά 70% από μη τουριστικά επαγγέλματα. Ο τουρισμός, επομένως, δημιουργεί απασχόληση για εκείνο ακριβώς το τμήμα του εργατικού δυναμικού που αποτελεί το βασικό πυρήνα της ανεργίας. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την ταχύτερη ανάπτυξη, σε σχέση με άλλους τομείς εργασίας, υπογραμμίζει τη σχετική σπουδαιότητα του κλάδου για την **καταπολέμηση της ανεργίας**.

- Ο διεθνής τουρισμός καταξιώνεται ως οικονομική δραστηριότητα ακόμη περισσότερο από το γεγονός ότι αποτελεί κυρίως **εξαγωγική δραστηριότητα**. Οι συναλλαγματικές εισπράξεις από τον τουρισμό σε παγκόσμιο επίπεδο αντιστοιχούν στο 8,3% των συνολικών εξαγωγών και στο 30,4% των εξαγωγών υπηρεσιών, ενώ για τις Μεσογειακές χώρες τα ποσοστά αυτά ανέρχονται αντίστοιχα σε 9,6% και 44,5%. Είναι προφανές ότι τα ποσοστά αυτά είναι μεγαλύτερα, αν ληφθούν υπόψη οι αδυναμίες καταγραφής του τουριστικού συναλλάγματος με ακρίβεια.

- Ο διεθνής τουρισμός αποτελεί το 30% του παγκόσμιου τουρισμού σε αριθμό διανυκτερεύσεων, ενώ στην Ευρώπη το ποσοστό αυτό είναι ακόμη υψηλότερο. Με βάση τις εκτιμήσεις, το ποσοστό αυτό θα συνεχίσει να αυξάνει σε παγκόσμιο επίπεδο, δεδομένου ότι το ποιοτικό επίπεδο θα συνεχίσει να βελτιώνεται και το κόστος μεταφοράς και πληροφόρησης θα συνεχίσει να μειώνεται.

- Με βάση τις αφίξεις, ο διεθνής τουρισμός συνεχίζει να επικεντρώνεται ακόμη στην Ευρώπη, η οποία συγκεντρώνει το 60% των αφίξεων, ενώ ακολουθούν με διαφορά η Αμερική (20%) και η Ανατολική Ασία – Ειρηνικός (14%). Με βάση τις συναλλαγματικές εισπράξεις, τα ποσοστά διαφοροποιούνται λίγο και ανέρχονται σε 50%, 27% και 17,8% αντίστοιχα. Οι Μεσογειακές χώρες αποτελούν πάντα το δημοφιλέστερο προορισμό, καθώς τα

μερίδιά τους ανέρχονται (1994) σε 30,9%, με βάση τις αφίξεις και σε 26,6% με βάση τις εισπράξεις.

- Με βάση την προέλευση των τουριστών, τα πράγματα παραμένουν περίπου στην ίδια κατάσταση και έτσι η Ευρώπη τροφοδοτεί το διεθνή τουρισμό σε ποσοστό 59%, η Αμερική 20% και η Α. Ασία – Ειρηνικός 15,7%. Παράλληλα, το 87,7% του διεθνούς τουρισμού στην Ευρώπη έχει Ευρωπαϊκή προέλευση και αποτελεί το υψηλότερο ποσοστό ενδοπεριφερειακής τουριστικής συγκέντρωσης στον κόσμο, ενώ ακολουθούν η Α. Ασία – Ειρηνικός (79,2%) και η Αμερική (77,2%). Επίσης, η Ευρώπη αποτελεί και την κύρια πηγή διηπειρωτικού τουρισμού με 40%, έναντι 23,5% της Αμερικής και 17% της Α. Ασίας – Ειρηνικού.

- Οι 15 πρώτοι τουριστικοί προορισμοί, με βάση τις εισπράξεις, αντιπροσωπεύουν το 65% των συνολικών εισπράξεων και το ποσοστό αυτό είναι σταθερό στην περίοδο 1980 – 1994, κάτι που υπογραμμίζει ότι υπάρχουν σταθερά σημεία τουριστικής έλξης, με ακτινοβολία διεθνούς φήμης.

- Ως προς τη προέλευση των τουριστών, 20 χώρες αντιπροσωπεύουν το 84% της παγκόσμιας τουριστικής δαπάνης, εκ των οποίων οι 12 Ευρωπαϊκές, οι 5 ανήκουν στην περιοχή Α. Ασία – Ειρηνικός και οι 3 στην Αμερική. Οι 10 πρώτες από αυτές έχουν αυξήσει το μερίδιό τους τόσο σε απόλυτα μεγέθη, όσο και σε ποσοστά : από 57% σε 68%, στο διάστημα από 1980 – 1994. Ένας στρατηγικός σχεδιασμός τουριστικής ανάπτυξης θα πρέπει να εκτιμά ιδιαίτερα τα στοιχεία αυτά, κυρίως ως προς τη διαχρονική τους εξέλιξη, για το βέλτιστο προγραμματισμό προσέλκυσης τουριστικού ρεύματος.

- Η παραγωγική δυναμικότητα σε κλίνες εμφανίζει διαφοροποίηση ως προς την κατανομή των αφίξεων των διεθνών τουριστών. Έτσι, η Ευρώπη δέχεται το 60% των διεθνών τουριστών αν και διαθέτει το 46% της παγκόσμιας δυναμικότητας, ενώ η Βόρεια Αμερική δέχεται το 20% των διεθνών αφίξεων αν και διαθέτει το 35% της παγκόσμιας δυναμικότητας κλινών. Το γεγονός αυτό εξηγείται από το ότι στη Β. Αμερική (ΗΠΑ και Καναδάς) η μετακίνηση μεταξύ πολιτειών καταγράφεται ως εγχώριος τουρισμός,

ενώ στην Ευρώπη η μετακίνηση μεταξύ Κρατών ως διεθνής, κάτι που αναμένεται να αλλάξει σύντομα, με την αλλαγή της καταγραφής των σχετικών μεγεθών, στους κόλπους μιας ενιαίας Ευρωπαϊκής Ένωσης.

- Ο χαμηλός βαθμός πληρότητας χαρακτηρίζει σε παγκόσμιο επίπεδο τον κλάδο των καταλυμάτων. Έτσι, η Ισπανία που εμφανίζει το υψηλότερο σχετικό ποσοστό δεν ξεπερνά το 57%, ενώ για τις περισσότερες από τις κύριες χώρες προορισμούς η μέση πληρότητα κυμαίνεται μεταξύ 30 και 40%. Αν και μια άμεση εξήγηση του φαινομένου αυτού περιλαμβάνει το ζήτημα της έντονης εποχικότητας που χαρακτηρίζει τη ζήτηση των τουριστικών υπηρεσιών, είναι προφανές πως ο όλος στρατηγικός σχεδιασμός για την ανάπτυξη του τουρισμού πρέπει να ξαναδιατυπωθεί και να επαναπροσδιοριστεί σε νέα βάση, δεδομένου ότι οι επενδύσεις που πραγματοποιούνται, τόσο από το δημόσιο όσο και από τον ιδιωτικό τομέα αργούν για μεγάλη χρονική περίοδο κάθε χρόνο.

- Σε άμεση συνάρτηση με το προηγούμενο ζήτημα, αλλά με αντίθετο πρόσημο φαίνεται πως κινούνται οι **μετακινήσεις για επαγγελματικούς λόγους**. Δηλαδή, οι χώρες με σχετικά υψηλά ποσοστά μετακινήσεων για την κάλυψη επαγγελματικών σκοπών, εμφανίζουν αντίστοιχα μικρότερο βαθμό εποχικότητας.

- Ως προς το μέσο μετακίνησης, το 55% των διεθνών τουριστών μετακινείται οδικώς και το 36% αεροπορικώς. Η Ευρώπη, με 26%, παρουσιάζει το χαμηλότερο ποσοστό αερομεταφερόμενων, ενώ στη συνέχεια βρίσκονται η Αμερική με 50%, η Ανατολική Ασία – Ειρηνικός με 56% και η Ν. Ασία με 84%. Προφανώς, τα νησιωτικά κράτη εμφανίζουν ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά αερομεταφερομένων, όπως π.χ. η Ιαπωνία και η Αυστραλία (99,7%), η Νέα Ζηλανδία (99%) και η Καραϊβική (90,6%). Στις Ευρωπαϊκές χώρες, το υψηλότερο ποσοστό αερομεταφερομένων παρουσιάζει η Ελλάδα (78%), έναντι 59% της Τουρκίας και 38,5% της Ισπανίας.

3.2.8. ΘΕΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΡΝΗΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο Βουτουράκης Μ. (2004), μελετώντας τα επιμέρους συστατικά στοιχεία του ελληνικού τουρισμού, τα συνοψίζει σε θετικά και αρνητικά, ως εξής:

Θετικά του Ελληνικού τουρισμού:

- α) Σημαντικός τουριστικός προορισμός παγκοσμίως (17η χώρα σε αφίξεις, 27η σε εισπράξεις: στοιχεία 2000).
- β) Πολύ σημαντικοί ιστορικοί και πολιτιστικοί πόροι.
- γ) Αφθονία και ποικιλομορφία φυσικών πόρων.
- δ) Ευρύτατη παραγωγή προϊόντων πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα στο πλαίσιο των τελευταίων τάσεων διατροφής.
- ε) Δημιουργία τα τελευταία σημαντικών επιχειρήσεων όλων των κλάδων για προσέλκυση ειδικού τουρισμού, αναβάθμιση και εκσυγχρονισμοί μονάδων.

Αρνητικά του Ελληνικού τουρισμού:

- α) Ελλείψεις σε κοινωνικές υποδομές, εξοπλισμό και συναφείς υπηρεσίες.
- β) Αδυναμίες οργάνωσης και λειτουργίας επιμέρους τουριστικών κλάδων που οδηγούν σε χαμηλής ποιότητας τουριστικό προϊόν.
- γ) Περιορισμένη διεύρυνση τουριστικού προϊόντος σε νέες κατηγορίες και νέες αγορές.
- δ) Χαμηλή ημερήσια δαπάνη και μικρή διάρκεια παραμονής εισερχόμενου τουρισμού.
- ε) Χαμηλή ανταγωνιστικότητα τουριστικού προϊόντος.
- στ) Εξάρτηση από μεγάλα πρακτορεία διεθνούς τουρισμού.
- ζ) Έλλειψη κατάλληλα εκπαιδευμένου ανθρώπινου δυναμικού, τόσο σε αριθμό όσο και σύνθεση.
- η) Άνιση ανάπτυξη μεταξύ περιφερειών της χώρας,
- θ) Κόπωση των τουριστών από προϊόντα του μαζικού τουρισμού αλλά και από τους παραδοσιακούς χώρους υποδοχής.
- ι) Οι επισκέπτες αποφεύγουν περιοχές με προβλήματα ρύπανσης καθώς και περιοχές υπέρ-εμπορευματοποιημένες, αιτώντας περισσότερες αυθεντικές εμπειρίες.

3.3. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ»

3.3.1. ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Σύμφωνα με την επιστημονική σημασία του όρου, «**περιβάλλον ονομάζεται το σύνολο των εξωτερικών επιδράσεων**, οι οποίες επενεργούν σε έναν οργανισμό, και ασκούν ρυθμιστική δράση στο να διαμορφώνουν τη ζωή και την ανάπτυξή του» (<http://www.care.gr>)⁶

Σαν εξωτερικές επιδράσεις λογίζονται τα φυσικά περιβαλλοντικά φαινόμενα όπως τα καιρικά φαινόμενα αλλά και το σύνολο των μη έμβιων στοιχείων όπως οι άνεμοι, η υγρασία και οι φυσικοί σχηματισμοί πάνω στους οποίους αναπτύσσονται όλες οι οικολογικές σχέσεις μεταξύ των οργανισμών και αποτελούν το αβιοτικό περιβάλλον. Ακόμα στις εξωτερικές επιδράσεις λογίζονται και οι υπόλοιποι έμβιοι οργανισμοί οι οποίοι αναπτύσσονται, δημιουργώντας οικολογικές σχέσεις, αλληλεπιδρώντας μεταξύ τους, ενώ στο σύνολό τους αποτελούν το βιοτικό περιβάλλον (<http://www.care.gr>)⁷

Θεωρώντας στη θέση του οργανισμού αυτού τον άνθρωπο, προκύπτει ο «**ανθρωποκεντρικός**» ορισμός του περιβάλλοντος. Έτσι περιβάλλον για τον άνθρωπο, θεωρείται το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων που αλληλεπιδρώντας επηρεάζουν την ποιότητα της ζωής, την ανάπτυξη της κοινωνίας και γενικότερα την οικολογική ισορροπία.

Το περιβάλλον, στις οργανωμένες ανθρώπινες κοινωνίες, μπορεί να διαχωριστεί στις εξής κατηγορίες (<http://library.teiko.gr>)⁸:

α. Φυσικό περιβάλλον είναι το σύνολο των στοιχείων που μας δίνει η φύση, όπως ο αέρας, το νερό, το έδαφος, οι οργανισμοί του πλανήτη (ζωικοί, φυτικοί, μύκητες, ιοί κ.ά.) κ.τ.λ.

⁶ <http://www.care.gr/enc/ecology/topic/?id=115>

⁷ <http://www.care.gr/enc/ecology/topic/?id=115>

⁸ <http://library.teiko.gr/library/services/roads/categories/environment/environment.html>.

β. **Τεχνητό περιβάλλον** είναι το σύνολο των παραγωγικών στοιχείων που δημιουργεί ο άνθρωπος, με τις δικές του προσπάθειες, όπως τα κτίρια, οι δρόμοι, οι τεχνικές εγκαταστάσεις κ.τ.λ.

γ. **Πολιτιστικό περιβάλλον** είναι το σύνολο των δημιουργημάτων της πνευματικής εργασίας του ανθρώπου, όπως τα αγάλματα, τα έργα τέχνης, οι ναοί κ.τ.λ.

δ. **Κοινωνικό περιβάλλον** είναι οι άνθρωποι, ο τρόπος οργάνωσής τους (θεσμοί, γραπτοί και άγραφοι νόμοι, το πολίτευμα) η θρησκεία, οι αξίες και οι αρχές στις οποίες πιστεύουν.

3.3.2. ΤΟ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑ

3.3.2.1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι το περιβάλλον αποτελούν το έδαφος, το υπέδαφος, ο αέρας, τα υπόγεια και επιφανειακά νερά, η χλωρίδα, η πανίδα, η θάλασσα, οι φυσικοί πόροι, και τα στοιχεία πολιτισμού έτσι όπως δημιουργήθηκαν από τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Όλα αυτά τα στοιχεία, με την πάροδο του χρόνου, έχουν διαμορφωθεί σε πολλά μικρά και μεγάλα οικοσυστήματα. **Ως οικοσύστημα ορίζεται** μια καθορισμένη περιοχή που περιλαμβάνει τους βιοτικούς παράγοντες, δηλαδή το σύνολο των οργανισμών που ζουν σ' αυτήν, τους αβιοτικούς παράγοντες (έδαφος, νερό, κλίμα κ.τ.λ.), καθώς και το σύνολο των αλληλεπιδράσεων που αναπτύσσονται μεταξύ τους (<http://library.teikoz.gr>)⁹

Το σύνολο των φυτών του οικοσυστήματος αποτελεί τη **φυτοκοινότητα** και το σύνολο των ζώων τη **ζωοκοινότητα**. Φυτοκοινότητα και ζωοκοινότητα αποτελούν τη **βιοκοινότητα**. Η βιοκοινότητα ζει σε ένα κλιματικό και εδαφικό περιβάλλον που ονομάζεται **βιότοπος**. Η βιοκοινότητα και ο βιότοπος, εξεταζόμενα από κοινού αποτελούν ένα **οικοσύστημα**. Σαν οικοσύστημα μπορεί να

⁹ <http://library.teikoz.gr/library/services/roads/categories/environment/environment.html>.

θεωρηθεί ένας αγρός, ένας ωκεανός, ένα δάσος, μια λίμνη ή μια ευρύτερη γεωγραφική περιοχή. Μεγάλη σημασία έχει η στενή αλληλεξάρτηση και αλληλεπίδραση μεταξύ βιοκοινότητας και βιότοπου. Ο βιότοπος καθορίζει τη δομή, τη λειτουργία και την εξέλιξη της βιοκοινότητας μέσω επιδράσεων που ασκούν η υγρασία, τα θρεπτικά στοιχεία, η θερμοκρασία κ.τ.λ. Όμοια και η βιοκοινότητα επιδρά στο βιότοπο και μπορεί να το μεταβάλει π.χ. μεταβολή μικροκλίματος, εδαφογένεση, ευτροφισμός υγροτόπων, δημιουργία κοραλλιογενών νήσων, καθώς και εντυπωσιακές ανθρωπογενείς επιδράσεις αν δεχθούμε τον άνθρωπο σαν μέρος της βιοκοινότητας (Μπουροδής 1990, σελ 92-95)

Η βιοκοινότητα ενός οικοσυστήματος περιλαμβάνει διαφορετικά είδη οργανισμών. Κάθε ένα από τα είδη δημιουργεί δικές του ομάδες τις οποίες αποκαλούμε πληθυσμούς. Εάν καθιερωθούν στενοί δεσμοί ανάμεσα σε αρκετούς πληθυσμούς διαφορετικών ειδών των οργανισμών, αυτοί οι πληθυσμοί λέγεται ότι δημιουργούν ένα σύνδεσμο. Η περιοχή που καταλαμβάνεται από ένα οικοσύστημα αναφέρεται ως κατοικία.

3.3.2.2. ΤΑ ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Σύμφωνα με τους Allamong, B.D., Auffenberg, W., Glass, H.B., Heim, W.G., Moore, J.A., Morrill, K., and Wagner, J., (1980), οι σημαντικότεροι παράγοντες που αλληλεπιδρούν συνεχώς και δυναμικά σε ένα οικοσύστημα είναι οι ακόλουθοι:

α. Αβιοτικοί Παράγοντες

Αυτοί εξαρτώνται από το φυσικό περιβάλλον και περιλαμβάνουν τα ακόλουθα:

- **φως**, του οποίου η ένταση ποικίλλει από το απόλυτο σκοτάδι στο βαθύ ωκεανό μέχρι τη έντονη φωτοδιάχυση, χαρακτηριστική των τροπικών περιοχών της Γης,
- **θερμοκρασία**: ο βίος μπορεί να επιβιώσει στους πάγους της Αρκτικής σε θερμοκρασία - 50οC καθώς και στην τροπική ζέση των +50οC - οι ζωντανοί οργανισμοί παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές στην θερμοκρασιακή τους προσαρμογή,

- **συγκέντρωση οξυγόνου:** στην πράξη όλα τα ζώα, τα φυτά και οι μύκητες καθώς και κάποια βακτηρίδια για να επιζήσουν χρειάζονται οξυγόνο. Παρ'αυτά, υπάρχουν κάποιοι μικροοργανισμοί που επιβιώνουν σε συνθήκες απουσίας οξυγόνου,
- **διαθεσιμότητα νερού:** το νερό είναι ζωτικό για όλες τις μορφές ζωής, αλλά οι ζωντανοί οργανισμοί διαφέρουν ως προς τις ανάγκες που έχουν γι' αυτό,
- **συγκέντρωση μετάλλων** στο περιβάλλον. Για παράδειγμα τα είδη του γλυκού νερού συνήθως αντέχουν σε χαμηλές ποσότητες αλάτων, ενώ τα είδη που ζουν στη Νεκρά Θάλασσα επιβιώνουν μέσα σε κορεσμένο διάλυμα χλωριούχου νατρίου,
- **η οξύτητα του περιβάλλοντος** χώρου: κάθε οργανισμός προσαρμόζεται σε κάποια συγκεκριμένα όρια οξύτητας ή βασικότητας. Η αύξηση της οξύτητας του χώματος που προκαλείται από την έντονη αγροκαλλιέργεια και κυρίως από τις περίφημες όξινες βροχές έχει ως αποτέλεσμα τη διατάραξη των φυσικών οικοσυστημάτων.

β. Βιοτικοί Παράγοντες

Οι βιοτικοί παράγοντες, οι οποίοι περιλαμβάνουν εσωτερικές αντιδράσεις ανάμεσα στους ζωντανούς οργανισμούς, που ανήκουν στο ίδιο ή σε διαφορετικά είδη:

- **αρπακτικότητα**, ο όρος χρησιμοποιείται αν ένας οργανισμός, ο άρπαγας, τρέφεται από έναν άλλον, τη λεία. Σε ένα σωστά ισορροπημένο οικοσύστημα, ο άρπαγας δεν προκαλεί εξόντωση της λείας του αλλά απλώς κρατά τον αριθμό της σχετικά σταθερό,
- **ανταγωνισμός**, άμεση ή έμμεση πάλη για την υπάρχουσα τροφή, το καταφύγιο, τους πιθανούς συντρόφους, κλπ. Λόγω του ανταγωνισμού για την τροφή, το αβλαβές Ευρωπαϊκό κουνέλι έγινε τόσο επικίνδυνο για το οικοσύστημα της Αυστραλίας,
- **συμβίωση**, η οποία μπορεί να είναι πολύ χρήσιμη και για τους δύο οργανισμούς (αμοιβαιότητα), χρήσιμη για τον έναν και επιβλαβής για τον άλλο (παρασιτισμός) και, τέλος, χρήσιμη για τον έναν και ούτε χρήσιμη, αλλά ούτε και επιβλαβής για τον άλλο οργανισμό (συμβίωση). Ένα συνηθισμένο παράδειγμα αμοιβαιότητας είναι το lichen, ένα σύστημα που αποτελείται

από ένα μύκητα και ένα είδος φυκιών. Ο μύκητας παίρνει τροφή η οποία είναι το αποτέλεσμα της φωτοσύνθεσης που εκτελείται από τα φύκια. Τα φύκια παράγονται από νερό και μέταλλα, που απορροφούνται από το μύκητα,

- **οι «ανθρωπογενικοί» παράγοντες**, που προκαλούνται από τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος έχει εξασκήσει σημαντική επιρροή στο βίο ήδη από τις αρχές του ανθρώπινου πολιτισμού. Κάποιες μορφές ζωής καλλιεργήθηκαν, ενώ κάποιες άλλες εξαλείφθηκαν. Σήμερα, οι ανθρώπινες δραστηριότητες θέτουν σε κίνδυνο ολόκληρο το βίο. Αρκεί να αναφέρουμε μερικά από τα αποτελέσματα της ανθρώπινης δραστηριότητας, όπως η διάβρωση και η απώλεια της γονιμότητας του εδάφους, η καταστροφή δασικών οικοσυστημάτων, η αποψίλωση των δασών, η απερίμωση των υδάτινων όγκων, που προκαλείται από τον άνθρωπο, η ρύπανση του αέρα και των υδάτων, η ολοένα αυξανόμενη τρύπα στο στρώμα του όζοντος, η οποία μπορεί να οδηγήσει στην έκθεση του χώρου του βίου στην καταστροφική υπεριώδη ακτινοβολία.

γ. Φυσικοί και Χημικοί Κύκλοι

Ένα οικοσύστημα είναι ικανό «να ανακυκλώνει ουσίες». Οι κύκλοι μπορεί να είναι φυσικοί, εάν οι περιεχόμενες ουσίες δεν υποστούν καμία χημική μεταβολή, αλλιώς ονομάζονται χημικοί. Οι κύκλοι ορισμένων οικοσυστημάτων έχουν ως εξής:

- **ο φυσικός κύκλος του νερού**: το νερό εξατμίζεται από τη γήινη και τη θαλάσσια επιφάνεια. Στη συνέχεια, ως βροχή και ως χιόνι επιστρέφει στην επιφάνεια της γης, διαπερνά το έδαφος και εμποτίζει τα στρώματα του εδάφους κάτω από τον υδάτινο ορίζοντα. Σ' αυτήν την παγκόσμια ανακύκλωση συμμετέχουν φυτά και ζώα, καθώς τα φυτά απορροφούν νερό από το έδαφος, τα ζώα πίνουν νερό και το νερό διαχέεται και από τα δύο είδη οργανισμών στην ατμόσφαιρα,
- **ο χημικός κύκλος άνθρακα-οξυγόνου**: αλληλομετατροπή του οξυγόνου και του διοξειδίου του άνθρακα. Τα πράσινα φυτά απορροφούν διοξείδιο του άνθρακα και απελευθερώνουν οξυγόνο κατά τη διάρκεια της φωτοσύνθεσης. Η αναπνοή σε όλα τα είδη των οργανισμών περιλαμβάνει την

πρόσληψη οξυγόνου και την απελευθέρωση διοξειδίου του άνθρακα. Ο κύκλος του άνθρακα περιλαμβάνει επίσης τη διαδικασία αποσύνθεσης και σύνθεσης των οργανικών ενώσεων στους ζωικούς οργανισμούς που καταναλώνουν φυτική βιομάζα.

Εκτός από αυτούς τους δύο κύκλους που αναφέραμε, υπάρχουν αρκετοί άλλοι κύκλοι μετάλλων, όπως είναι ο **κύκλος του αζώτου και του θείου**. Τα οικοσυστήματα μεταφέρουν ουσίες που προκύπτουν από τη μεταλλαγή άλλων ουσιών και αποβάλλουν τα απόβλητα. Όμως, η υπερφόρτωση των οικοσυστημάτων με ανθρώπινα απόβλητα πολλές φορές υπερβαίνει τη δυνατότητα τέτοιων συστημάτων προς ανακύκλωση των ουσιών. Έχει διαπιστωθεί, για παράδειγμα, ότι η συγκέντρωση άνθρακα σε έναν αριθμό οικοσυστημάτων κατά τη διάρκεια αυτού του αιώνα έχει ήδη συντελέσει στον υπερκορεσμό τους. Αυτά τα οικοσυστήματα μετατρέπονται σε πηγές δευτερεύουσας ρύπανσης καθώς δεν ανακυκλώνουν τον άνθρακα, αλλά μάλλον τον απελευθερώνουν στο περιβάλλον. Μία άλλη ουσία, η οποία έχει συγκεντρωθεί στα οικοσυστήματα ως αποτέλεσμα των χημικών, που έχει παράγει ο άνθρωπος, είναι ο φώσφορος. Η συγκέντρωση του φωσφόρου στο νερό έχει ως αποτέλεσμα την εκτεταμένη ανάπτυξη των φυκιών. Η ελάττωση των φυκιών αφαιρεί όλο το οξυγόνο από το νερό οδηγώντας ολόκληρο το οικοσύστημα σε εξόντωση.

δ. Η Τροφική Αλυσίδα σε ένα Οικοσύστημα

Τα συστατικά μέρη της βιοτικής κοινότητας σε ένα οικοσύστημα διαδραματίζουν διαφορετικούς οικολογικούς ρόλους:

- φωτο και χημειο-συνθετικοί οργανισμοί ονομάζονται **παραγωγοί** της τροφής, γιατί είναι υπεύθυνοι για την πρωταρχική μετατροπή του διοξειδίου του άνθρακα σε οργανικές ουσίες,
- ζώα, μύκητες και ετερότροφα βακτηρίδια αναφέρονται ως **καταναλωτές** τροφής, καθώς εξαρτώνται από τα οργανικά προϊόντα που παράγονται από τους παραγωγούς τροφής,
- ορισμένα βακτηρίδια, μύκητες και ζώα τρέφονται από νεκρούς οργανισμούς, απόβλητα και υπολείμματα. Τα βακτηρίδια και οι μύκητες που αποσυνθέτουν οργανικές ουσίες, ώστε να αναστραφούν σε ανόργανες

μορφές προσιτές στους παραγωγούς τροφής ονομάζονται **αποικοδομητές**. Αυτοί ολοκληρώνουν τον κύκλο ενός υλικού στο οικοσύστημα.

ε. Δυναμική της Βιοτικής Κοινότητας

Οι πληθυσμοί των οργανισμών, που εισάγονται σε ένα οικοσύστημα αναπτύσσονται με την πάροδο του χρόνου. Κάθε φορά που ένας νέος πληθυσμός εισάγεται σε ένα οικοσύστημα, η ανάπτυξή του υπόκειται στα εξής στάδια:

- αρχική **προσαρμογή** στο νέο περιβάλλον,
- **εκρηκτική αύξηση** του πληθυσμού,
- **καθυστέρηση ανάπτυξης** λόγω μερικής εξάντλησης των φυσικών πηγών, αύξηση του ανταγωνισμού και ανασταλτικά αποτελέσματα των αποβλήτων του μεταβολισμού,
- **επιβίωση** σε ένα σχετικά σταθερό ως προς τον αριθμό επίπεδο ή, εάν οι διαθέσιμες πηγές είναι περιορισμένες, ταχεία εξόντωση του πληθυσμού.

Οι περισσότεροι πληθυσμοί που συναντώνται στην φύση έχουν ήδη φτάσει στο στάδιο της επιβίωσης. Όμως, **οι πληθυσμοί αλλάζουν ανάλογα με τις περιβαλλοντικές αλλαγές**. Αυτές μπορεί να είναι απεριοδικές, μη έχοντας συγκεκριμένο ρυθμό (ηφαιστειακές εκρήξεις, δασικές πυρκαγιές) ή περιοδικές. Ανάμεσα στις δεύτερες περιλαμβάνονται ημερήσιες, σεληνιακές (μηνιαίες) και εποχιακές αλλαγές. Για παράδειγμα, πολλοί οργανισμοί ενεργοποιούνται μόνο κατά τη διάρκεια της ημέρας ή μόνο κατά τη διάρκεια της νύχτας, είναι δηλαδή αντίστοιχα ημερόβιοι ή νυκτόβιοι οργανισμοί. Κάποια ζώα περνούν τους κρύους χειμώνες σε κατάσταση νάρκης (χειμερία νάρκη), ενώ κάποιοι άλλοι μένουν ανενεργοί κατά τη διάρκεια των ζεστών καλοκαιριών (θερινή νάρκη).

Τα οικοσυστήματα που καταλαμβάνουν μια συγκεκριμένη έκταση στην ξηρά ή στη θάλασσα συνήθως περνούν μια σειρά από στάδια κατά τη διάρκεια της μακράς ιστορίας τους: ορισμένες χλωρίδες και πανίδες αναπτύσσονται διαδοχικά. Η «**κλίμαξ**» είναι το τελικό στάδιο, που χαρακτηρίζει μία βιοτική κοινότητα, η οποία επιβιώνει για πολύ μακρύ χρονικό διάστημα.

Όταν το ανθρώπινο είδος εμφανίστηκε στη Γη, ο ανθρώπινος πληθυσμός ήταν μέρος του φυσικού οικοσυστήματος. Με την εξέλιξη του πολιτισμού, πολλοί από τους δεσμούς με το φυσικό οικοσύστημα διαταράχθηκαν.

3.3.3. ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΥΠΟΒΑΘΜΙΣΗ

Είδαμε στα προηγούμενα ότι οι δυνητικά ανανεώσιμοι φυσικοί πόροι (βλ. κεφ. 3.1.3.), είναι δυνατόν να εξαντληθούν αν τους χρησιμοποιούμε ταχύτερα από το ρυθμό της φυσικής τους ανανέωσης. Ο υψηλότερος ρυθμός που ένας δυνητικά ανανεώσιμος πόρος μπορεί να χρησιμοποιηθεί χωρίς τον κίνδυνο να μειωθεί η διάθεσή του αποκαλείται **βιώσιμη απόδοση**. Εάν η κατανάλωση ξεπεράσει το σημείο της βιώσιμης απόδοσης, οπότε και η διαθέσιμη ποσότητα του πόρου αρχίσει να περιορίζεται, τότε μιλάμε για **περιβαλλοντική υποβάθμιση** (Βούτσινος και συνεργάτες, 1998, σελ 25).

4. ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ – ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ - ΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΤΩΝ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΕΝΝΟΙΩΝ

4.1. ΣΗΜΕΙΑ ΜΗ ΣΥΜΒΑΤΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ

4.1.1. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ Vs ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

4.1.1.1. Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΙΚΟΝΑ

Το περιβάλλον στις βασικότερές του εκφάνσεις, φυσικό, πολιτιστικό, και δομημένο, αποτελεί κύριο συστατικό του τουρισμού, αφού συνδέεται άμεσα με τη διαμόρφωση των ποιοτικών του προδιαγραφών και επομένως προσδιορίζει τις μορφές του και επηρεάζει την ανταγωνιστικότητά του. Περιοχές με ευνοϊκές κλιματολογικές συνθήκες, εκτεταμένες παραλίες, καθαρές θάλασσες, έντονα ιστορικά και αρχαιολογικά ενδιαφέροντα, με πλούσια χλωρίδα και πανίδα με τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλους και με ένα δομημένο περιβάλλον, που σέβεται την αισθητική και την ιστορία του τόπου και ανταποκρίνεται στις λειτουργικές και πολιτιστικές ανάγκες των ανθρώπων, βρίσκονται στις πρώτες προτιμήσεις των σύγχρονων τουριστών. Έρευνες για τα κίνητρα επιλογής προορισμών της Μεσογείου, στους οποίους συγκαταλέγεται και η Ελλάδα, καταδεικνύουν ότι τα περιβαλλοντικά στοιχεία, όπως το κλίμα, ο ήλιος, η θάλασσα, η παραλίες και βεβαίως το επίπεδο των υπηρεσιών κατέχουν κυρίαρχη θέση μεταξύ των προτιμήσεων των υποψηφίων επισκεπτών του τόπου (Λογοθέτης Μ., 2001).

Ο σύγχρονος τουρισμός και ιδιαίτερα το μοντέλο του "μαζικού τουρισμού", το οποίο σύμφωνα με τον Π.Ο.Τ αντιπροσωπεύει το 80% του διεθνούς τουρισμού, προωθείται μέσω φθηνών πακέτων σε δημοφιλείς τουριστικές περιοχές, συνήθως χαρακτηρίζεται από το σλόγκαν "ήλιος, θάλασσα και σεξ" και διακρίνεται από α) την ανάγκη για δυτικού τύπου ανέσεις, υπηρεσίες, διασκέδαση και φαγητά, και β) την αναζήτηση για αναμνηστικά (σουβενίρ) και τυποποιημένη διασκέδαση τοπικής κουλτούρας.

Οι απαιτήσεις των τουριστών για καθαρό περιβάλλον, καθαρό νερό και υγειονομικά συστήματα αποχέτευσης, ενθαρρύνουν τη δημιουργία έργων υποδομής που ωφελούν ταυτόχρονα τους μόνιμους κατοίκους των τουριστικών περιοχών. Ωστόσο, η απαίτηση για διαφορετική εκμετάλλευση της ελεύθερης γης (παραθαλάσσιας ή ορεινής) με σκοπό τη δημιουργία τουριστικών εγκαταστάσεων

που εξυπηρετούν τις ανάγκες των επισκεπτών, καταλήγει συχνά στην εξαφάνιση της βιοποικιλότητας των τουριστικών περιοχών και την υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντός τους. Επίσης η αυξημένη ζήτηση για αγαθά πρώτης ανάγκης (π.χ νερό) και πηγές ενέργειας (π.χ ηλεκτρισμός, καύσιμες ύλες κ.λ.π) κατά την διάρκεια των τουριστικών περιόδων αυξάνει τις ελλείψεις αυτών των αγαθών δημιουργώντας προβλήματα στις σχέσεις μόνιμων κατοίκων και τουριστικής βιομηχανίας (Αβδελλή Θ., 2005)

Από τις παραπάνω επισημάνσεις φαίνεται ότι **οι αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον είναι δυνατόν να βλάψουν μακροχρόνια τον ίδιο τον τουρισμό**. Το "παρθένο" φυσικό περιβάλλον ενός τόπου μπορεί να είναι παράγοντας που τον καθιερώνει ως τουριστικό προορισμό. Η υποβάθμιση επομένως του περιβάλλοντος μπορεί να καταλήξει στην ανάλογη υποβάθμιση της τουριστικής δραστηριότητας. (Αβδελλή Θ., 2005)

4.1.1.2. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΧΩΡΗΤΙΚΟΤΗΤΑ & ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΥΠΕΡΜΕΓΕΘΥΝΣΗ

Η διατάραξη των σχέσεων ισορροπίας τουρισμού και περιβάλλοντος συνδέεται άμεσα με τη μεγέθυνση της τουριστικής δραστηριότητας, η οποία με τον μαζικό τουρισμό παραβίασε τα όρια αντοχής του τόπου και δημιούργησε την ανάγκη του προσδιορισμού της τουριστικής χωρητικότητας ή της τουριστικής φέρουσας ικανότητας ενός συγκεκριμένου τουριστικού τόπου. **Η τουριστική φέρουσα ικανότητα ενός τόπου, είναι οι πόροι που διαθέτει ο τόπος αυτός και οι οποίοι μπορούν να αξιοποιηθούν** με σκοπό την τουριστική του ανάπτυξη. Οι πόροι αυτοί αναφέρονται στο φυσικό περιβάλλον του τόπου, στο πολιτιστικό, στο πολιτισμικό και στο ανθρώπινο, με την έννοια του διαθέσιμου ανθρώπινου δυναμικού που μπορεί να απασχοληθεί στον τουρισμό.

Σήμερα, στους προορισμούς της Μεσογείου που δέχονται μαζικό τουρισμό πολλοί από τους επισκέπτες τους στο τέλος των διακοπών τους - στον τόπο που επιλέγουν με περιβαλλοντικά κριτήρια -, διαπιστώνουν πως οι προσδοκίες τους διαψεύδονται από μια σειρά **περιβαλλοντικών προβλημάτων**, που σχετίζονται με την κυκλοφοριακή συμφόρηση, το "στίβαγμα" των λουόμενων στις παραλίες, τις ελλείψεις νερού, τις διακοπές του ρεύματος, τους θορύβους, τα φαινόμενα της αισθητικής ρύπανσης, την καθαριότητα των ακτών, την ποιότητα του

νερού κολύμβησης, τις αλόγιστες επεμβάσεις στο τοπίο, τις αυθαίρετες δομήσεις και με τόσα άλλα. Η αναίρεση αυτή των προσδοκιών τους έγκειται ακριβώς στη **διατάραξη της σχέσης ισορροπίας** μεταξύ τουρισμού και περιβάλλοντος, ως αποτέλεσμα της **υπερμεγέθυνσης** της τουριστικής ανάπτυξης πέραν των ορίων της φέρουσας ικανότητας του τουριστικού τόπου.

Το θέμα των ορίων του μεγέθους της φέρουσας ικανότητας, έχει απασχολήσει κατά πολύ θεωρητικούς του τουρισμού, οι οποίοι προσπαθούν να το προσεγγίσουν με μια σειρά δεικτών, που εκφράζουν τη δυνατότητα ενός τόπου να φιλοξενήσει τουρίστες αποτελεσματικά, σε σχέση με τους τουριστικούς του πόρους και τον πληθυσμό του. Όταν η τουριστική ανάπτυξη ενός τόπου, υπερβεί τη φέρουσα τουριστική του ικανότητα, προκύπτει το φαινόμενο της «υπερμεγέθυνσης» της τουριστικής ανάπτυξης και διατάραξης της σχέσης μεταξύ τουρισμού – περιβάλλοντος. (Λογοθέτης Μ., 2001).

4.1.2. ΑΝΑΠΤΥΞΗ Vs ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

4.1.2.1. Η ΡΥΠΑΝΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Ρύπανση ονομάζεται κάθε αλλοίωση της σύστασης ή της μορφής των φυσικών, χημικών και βιολογικών χαρακτηριστικών του περιβάλλοντος με αποτέλεσμα τη διαταραχή της ισορροπίας του οικοσυστήματος και ως εκ τούτου την περιβαλλοντική υποβάθμιση. Υπάρχουν δύο είδη ρύπανσης: (α) η **φυσική ρύπανση** που συντελείται κυρίως από την αποδόμηση των ζωντανών οργανισμών και την ηφαιστειακή δραστηριότητα και (β) τη **ρύπανση από τον άνθρωπο**, η οποία και είναι – ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια – πολλαπλάσια της φυσικής. (Βούτσινος και συνεργάτες, 1998, σελ 29)

4.1.2.2. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΡΥΠΑΝΣΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ΜΑΣ

Η σύγχρονη κρίση του περιβάλλοντος γεννήθηκε, αφότου ο άνθρωπος έγινε ικανός να παράγει παγκόσμιες αλλαγές (global changes), δηλ. αισθητή διατάραξη του πλανητικού οικοσυστήματος της Γης. Η διατάραξη αυτή έχει ιδίως εκδηλωθεί με την αραίωση του στρώματος του όζοντος, την αύξηση της θερμοκρασίας (φαινόμενο θερμοκηπίου) και την αλλαγή του κλίματος. Βέβαια, μεγάλες διαταράξεις και καταστροφές του οικοσυστήματος της Γης έχουν, κατά την εξελικτική

θεωρία, συμβεί επανειλημμένως στο μακρινό παρελθόν και εξ άλλων αιτίων, οπότε σημειώθηκαν και εξαφανίσεις ειδών. Το ιδιαίζον της σύγχρονης οικολογικής κρίσης είναι ότι παράγεται από ενέργειες του ανθρώπου.

Η ρύπανση του περιβάλλοντος από τον άνθρωπο, **αρχίζει από την εμφάνισή του** πάνω στη Γη, όταν «η οικονομία του» είχε χαρακτήρα τροφосуλλογής, θήρας και αλιείας. Η επίδραση του ανθρώπου εκείνης της εποχής στα οικοσυστήματα υπήρξε μικρή και εντοπισμένη, με περιορισμένες οικολογικές καταστροφές, κυρίως από πυρκαγιές. Έτσι η ρύπανση σε αυτή την περίοδο θα λέγαμε ότι είναι ενταγμένη φυσιολογικά στα οικοσυστήματα, δεν διαφοροποιείται κατά πολύ από τη φυσική ρύπανση και ο άνθρωπος εκείνος ακολουθούσε το ρυθμό της φύσεως (Δέκλερης Μ., 1995).

Με την **αγροτική επανάσταση** λαμβάνουν ύπαρξη οι πρώτες ανθρωπογενείς κοινωνίες, που αναπτύσσουν την πρώτη σχέση εξουσίας στα οικοσυστήματα. Η επίδρασή τους είναι μεν σημαντική, αλλά πάντοτε τοπική. Οι εκχερσώσεις των δασών εγκαινιάζουν την εποχή της καταστροφής των φυσικών ενδιαιτημάτων και της μείωσης της βιοποικιλότητας. Εκχερσώνονται εκτάσεις για να οικοδομηθούν οι πρώτοι οικισμοί, η γεωργική τεχνολογία επιφέρει σημαντική φθορά στα οικοσυστήματα: Η διάβρωση των εδαφών είναι μεγάλη, ενώ τα ύδατα ρυπαίνονται και η υγεία των ανθρώπων απειλείται από διάφορες ασθένειες. **Πα-
ρόλα αυτά η εξουσιαστική σχέση ανθρωπογενών συστημάτων και οικοσυστημά-
των υπόκειται ακόμη σε σοβαρούς περιορισμούς.**

Η **βιομηχανική επανάσταση** μεγιστοποιεί την εξουσιαστική σχέση ανθρώπου στα οικοσυστήματα. Γιατί μεταξύ των δύο παρεμβάλλονται τώρα τα τεχνολογικά συστήματα, μέσω των οποίων αυξάνεται η καταστρεπτική δύναμη των πρώτων εις βάρος των δευτέρων. Τα οικοσυστήματα περιορίζονται σημαντικά. Κατασκευάζονται δρόμοι και μεγάλα τεχνικά έργα, πολλαπλασιάζονται οι μεγαπόλεις και αυξάνεται δραματικά ο πληθυσμός. Η συστηματική λεηλασία των φυσικών αποθεμάτων, σχηματισθέντων κατά την διαδρομή δισεκατομμυρίων ετών, τροφοδοτεί την αλόγιστη μεταποιητική διαδικασία της «αναπτύξεως», έως ότου οι «παγκόσμιες αλλαγές» καθιστούν φανερά τα όρια του παραλογισμού. Η παγκόσμια οικολογική κρίση συμπίπτει με την κατάρρευση των ελέγχων του βιομηχανικού κράτους.

Τέλος, **στην εποχή της τεχνολογίας και της πληροφορίας**, ο μεταβιομηχανικός άνθρωπος καθίσταται ικανός να αρχίσει να καταλαβαίνει για πρώτη φορά

στην ιστορία, την συνολική σχέση ανθρώπου και οικοσυστημάτων, να διαπιστώνει το μέγεθος του προβλήματος και να αναζητά λύσεις (Δεκλερς Μ., 1995).

4.1.2.3. Η ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΥΠΟΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Η σύγχρονη οικολογική κρίση έχει επισήμως αξιολογηθεί από το Διεθνές Δίκαιο ως σοβαρή και επικίνδυνη. Η Διάσκεψη του Ρίο για το Περιβάλλον (1992) θα παραμείνει στην ιστορία της ανθρωπότητας ως εκείνη που έθεσε τέρμα στην ιδεοληψία της οικονομικής αναπτύξεως. Η «ανάπτυξη» εκείνη δεν υπήρξε τίποτε άλλο από ψευδεπίγραφη μεγέθυνση πλούτου με αντίστοιχη φρενήρη διασπάθιση του φυσικού αποταμιεύματος της ανθρωπότητας. Το παράλογο όραμα μίας «κοινωνίας της αφθονίας», ενός επιγείου υλικού παραδείσου, είχε επί μία εικοσαετία κατακυριεύσει τον νου των λαών μέχρι τυφλώσεως. Όλες οι χώρες είχαν ριφθεί σε ανταγωνισμό άγριας ανάπτυξης και στη μέτρηση του ακαθαρίστου εθνικού εισοδήματός τους, με βάση το οποίο και αλληλοσυγκρίνονταν, αδιαφορώντας για το φυσικό κόστος της οικονομικής αυτής «προόδου». Κατά το ίδιο διάστημα οι άνθρωποι έχαναν βασικά αγαθά που είχαν απολαύσει οι πρόγονοί των, όπως τον αέρα, το νερό, το χώμα και την φύση.

— Ήδη από την Διακήρυξη της Στοκχόλμης (1972) είχε διαπιστωθεί ότι «βλέπουμε γύρω μας αυξανόμενες αποδείξεις ζημιών που προκαλούν οι άνθρωποι σε πολλές περιοχές της γης. Επικίνδυνος βαθμός ρύπανσης των υδάτων, της ατμόσφαιρας, του εδάφους και ζώντων οργανισμών, μεγάλες και ανεπιθύμητες αναταραχές στην οικολογική ισορροπία της βιόσφαιρας, καταστροφή και αφαίμαξη αναντικατάστατων πηγών πλούτου, μεγάλες ελλείψεις επιζήμιες για την φυσική, πνευματική και κοινωνική υγεία του ανθρώπου, στο δημιουργούμενο από τον άνθρωπο περιβάλλον, ειδικότερα στο περιβάλλον όπου ζούμε και εργαζόμαστε». Οι προειδοποιήσεις έγιναν εντονότερες με την Διακήρυξη του Ρίο, στην οποία επισημαίνεται ότι η ανθρωπότητα ευρίσκεται σε κρίσιμη ιστορική στιγμή: «Είμαστε αντιμέτωποι με την διαιώνιση ανισοτήτων μεταξύ και εντός των εθνών, κακή υγεία και αγραμματοσύνη και την συνεχιζόμενη χειροτέρευση των οικοσυστημάτων από τα οποία εξαρτώμεθα για την ευζωία μας...»¹⁰. Αλλά και η Σύμβαση για την Βιολογική Ποικιλότητα (1992) «εκφράζει ανησυχία για το γεγο-

¹⁰ U.N., General Assembly, Resolution 44/228/22.12.1989

νός, ότι η βιολογική ποικιλότητα μειώνεται σημαντικά λόγω ορισμένων δραστηριοτήτων».

4.1.2.4. ΤΟ ΒΙΟ-ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΩΣ ΠΕΡΙΟΡΙΣΤΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Το βιο-περιβάλλον καλύπτει τις βιοφυσικές ανάγκες της ζωής, κυρίως τη διατροφή, τα θρεπτικά συστατικά, τον αέρα, το νερό. Το οικοσύστημα είναι το λειτουργικό τμήμα του περιβάλλοντος, όπου το περιβάλλον, οι οργανισμοί, οι διαδικασίες και οι πηγές πρώτων υλών αλληλεπιδρούν για να καλύψουν τις φυσικές τους ανάγκες. Το ανανεώσιμο φυσικό κεφάλαιο γεννάται από τις συνεχείς αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στους οργανισμούς, τους πληθυσμούς, τις κοινωνίες και το φυσικό τους περιβάλλον. Τα ζωικά και φυτικά είδη είναι τμήματα του οικοσυστήματος και συνεισφέρουν στην παραγωγή και διατήρηση του ανανεώσιμου φυσικού κεφαλαίου. Για να διατηρηθεί κάθε τύπος του ανανεώσιμου φυσικού κεφαλαίου απαιτείται ένας ελάχιστος αριθμός ειδών, που θα αναπτύξουν κυκλικές σχέσεις ανάμεσα στους παραγωγούς, τους καταναλωτές και τους αποικοδομητές. Αυτές οι κυκλικές σχέσεις σε συνεργασία με τις περιβαλλοντικές συνθήκες αναπτύσσουν και εξελίσσουν συνεχώς τη δομή του οικοσυστήματος. Η δομή και οι διαδικασίες πρέπει να παραμείνουν άθικτες και εν λειτουργία, ώστε το οικοσύστημα να μπορέσει να εκπληρώσει το σκοπό του, ως ανανεώσιμο φυσικό κεφάλαιο.

Η υποστήριξη του βίου από το οικοσύστημα είναι η βασική αξία του περιβάλλοντος και τα βιολογικά είδη αποτελούν κρίσιμο παράγοντα σ' αυτό. Οι ανανεώσιμες πηγές και οι οικολογικές υπηρεσίες είναι δευτερεύουσες αξίες και, εξ ορισμού, δεν υπάρχουν χωρίς τις πρωτεύουσες αξίες του περιβάλλοντος. Καθώς ο άνθρωπος και η κοινωνία μας είναι υποσυστήματα της βιόσφαιρας, στηρίζονται κυρίως στις πρωτεύουσες αρχές του οικοσυστήματος. Όμως, η αξιολόγηση του περιβάλλοντος έχει, τουλάχιστον μέχρι σήμερα, βασιστεί στις δευτερεύουσες αξίες και μάλιστα σε ένα μικρό μόνο τμήμα αυτών των αξιών. Επιπροσθέτως οι δευτερεύουσες αξίες συχνά αποσπώνται από τον περίγυρό τους στο περιβαλλοντικό-οικονομικό σύστημα.

Οι οικονομολόγοι του περιβάλλοντος μιλούν για το φυσικό κεφάλαιο, το ανθρώπινο ή το πολιτιστικό κεφάλαιο και το τεχνητό κεφάλαιο, όταν δημιουργούν

κατηγορίες των διαφόρων ειδών αποθεμάτων, που παράγουν την κλίμακα των οικονομικών και οικολογικών αγαθών και υπηρεσιών και χρησιμοποιούνται από την ανθρώπινη οικονομία. Οι επιστήμονες του περιβάλλοντος αντιλέγουν, ότι το φυσικό και το ανθρωπογενές κεφάλαιο είναι κατά μεγάλο μέρος συμπληρωματικά, και όχι υποκατάστατα το ένα του άλλου και ότι **το φυσικό κεφάλαιο γίνεται πλέον ο περιοριστικός παράγοντας για περαιτέρω ανάπτυξη**. (Kanazir, D.T., 1991)

4.1.3. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ Vs ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

4.1.3.1. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Οι επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης αναφέρονται σε τέσσερις τομείς (Βουτυράκης Μ. 2004) :

α) Στην **κοινωνία υποδοχής**

β) Στην τοπική ή περιφερειακή **οικονομία**

γ) Στο **ανθρωπογενές περιβάλλον**, ιδιαίτερα δε σε αυτό που έχει κάποια ιδιαίτερη ιστορική αξία και

δ) Στο **φυσικό υποδοχέα**, που περιλαμβάνει, τόσο τα χερσαία (έδαφος, χλωρίδα, πανίδα, τοπίο, ατμόσφαιρα), όσο και τα υδάτινα οικοσυστήματα (νερό, θαλάσσιες βιοκοινωνίες).

4.1.3.2. Η ΦΕΡΟΥΣΑ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΩΣ ΠΕΡΙΟΡΙΣΤΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Ένας σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει τις παραπάνω επιπτώσεις, είναι η τοπική και χρονική υπερσυγκέντρωση ανθρώπων και δραστηριοτήτων, η οποία όταν ξεπερνά τα «**όρια αντοχής**» του κοινωνικού συστήματος, αυτό χάνει την ικανότητά του να απορροφά τις προκαλούμενες αλλαγές χωρίς ταυτόχρονα να αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα ισορροπίας. Τα όρια αυτά εκφράζονται με

την «Κοινωνική Φέρουσα Ικανότητα»¹¹ του συστήματος, η οποία δηλώνει «το μέγιστο αριθμό ανθρώπων που μπορούν να χρησιμοποιήσουν μια περιοχή χωρίς να προκαλέσουν αλλαγές στο κοινωνικό περιβάλλον» (Βουτυράκης Μ., 2004).

Για παράδειγμα, η συμπεριφορά κάποιων επισκεπτών μπορεί να προκαλέσει το κοινωνικό αίσθημα των κατοίκων οδηγώντας σε όξυνση των σχέσεων ή σε μια ακραία περίπτωση ακόμα και σύγκρουση. Στην περίπτωση αυτή, θεωρείται ότι η Φέρουσα Κοινωνική Ικανότητα έχει ξεπερασθεί.

Είναι επομένως προφανές, ότι το είδος και η ένταση των επιπτώσεων, εξαρτάται από την Κοινωνική Φέρουσα Ικανότητα του Συστήματος. Όσο πιο μικρή είναι αυτή – τα περιθώρια ανοχής του συστήματος είναι λίγα – τόσο πιο έντονες αναμένεται να είναι οι επιπτώσεις. Αντίθετα, όσο πιο μεγάλη είναι η Φέρουσα Ικανότητα του Συστήματος, τόσο μεγαλύτερη θα είναι και η ανοχή του απέναντι στις διάφορες προκαλούμενες κοινωνικές διαταραχές. (Σβορώνος Ε., 2003, σελ. 85, 98).

4.2. ΣΗΜΕΙΑ ΣΥΜΒΑΤΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ

4.2.1. ΣΥΝΑΦΕΙΑ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ - ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Πριν μερικά χρόνια οι μελετητές του τουριστικού φαινομένου ήταν υποχρεωμένοι να αποδείξουν ότι υπάρχουν δεσμοί ανάμεσα στον τουρισμό και το περιβάλλον. Σήμερα ύστερα από τη Διακήρυξη της Μανίλας για τον Παγκόσμιο Τουρισμό (1980), τη Διάσκεψη του Ρίο για το Περιβάλλον (1992), την Agenda 21,

¹¹ Η γενικευμένη έννοια της «φέρουσας ικανότητας», αναφέρεται όπως αναπτύξαμε στο κεφ. 4.1.1.3., στα όρια ανοχής του περιβάλλοντος (φυσικού, κοινωνικού και πολιτιστικού). Έτσι, μπορούμε να κάνουμε λόγο (α) για «φέρουσα ικανότητα φυσικού περιβάλλοντος» ή «φέρουσα ικανότητα οικοσυστήματος», (β) για «φέρουσα ικανότητα κοινωνικού περιβάλλοντος» ή «κοινωνική φέρουσα ικανότητα», καθώς και (γ) για «φέρουσα ικανότητα πολιτιστικού περιβάλλοντος». Ο παραπάνω διαχωρισμός στην πράξη δεν υφίσταται, αφού όταν μιλάμε για τουρισμό, το φυσικό, κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον, είναι άρρηκτα συνδεδεμένα και αλληλεξαρτώμενα. Παρόλα αυτά συνηθίζεται, εξαιτίας της αναγκαιότητας συστηματοποιημένης μελέτης, των παραπάνω εννοιών.

που ενσωματώθηκε στη Συνθήκη του Μάαστριχτ και πρόσφατα τον Παγκόσμιο Κώδικα Δεοντολογίας για τον Τουρισμό (1999), όπου σε όλα αυτά τα κείμενα (τα οποία δεσμεύουν και την Ελλάδα), θεσπίζονται οι αρχές της «βιώσιμης ανάπτυξης» και ταυτόχρονα η υποχρέωση της παγκόσμιας κοινότητας που εμπλέκεται με την τουριστική ανάπτυξη να προστατεύει το περιβάλλον, οι ασχολούμενοι με τον τουρισμό πολιτικοί και επιχειρηματίες του κλάδου, αναγνωρίζουν ότι **μια υγιής τουριστική βιομηχανία εξαρτάται από ένα υγιές περιβάλλον** και συζητούν για τουριστική ανάπτυξη, που προωθεί μορφές «**περιβαλλοντικά συνετού τουρισμού**». Έτσι κυβερνήσεις και επιχειρηματίες, προωθούν την ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού ή εναλλακτικών, συμβατών με το περιβάλλον, όπως είναι ο συνεδριακός, ο πολιτιστικός ο αθλητικός, ο οικολογικός, ο θρησκευτικός και άλλες μορφές σε μια προσπάθεια να αμβλύνουν τις επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού, να διευρύνουν την τουριστική περίοδο και να δημιουργήσουν νέα τουριστικά προϊόντα, που ανταποκρίνονται στην τουριστική ζήτηση και επηρεάζονται λιγότερο από τις διεθνείς συγκυρίες.

4.2.2. Η ΒΙΩΣΙΜΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η αποκατάσταση της ισορροπίας στις διαταραγμένες σχέσεις τουρισμού και περιβάλλοντος, περνά μέσα από τη βιώσιμη ανάπτυξη, οι αρχές της οποίας για τον τομέα του τουρισμού έχουν εξειδικευθεί με ένα κείμενο σχεδίου δράσης, με τίτλο "Agenda 21 για την ταξιδιωτική και τουριστική βιομηχανία – Προς μια περιβαλλοντικά βιώσιμη ανάπτυξη", το οποίο διατύπωσαν από κοινού και συνυπέγραψαν το 1996:

- ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (WTO),
- το Παγκόσμιο Συμβούλιο Ταξιδιών και Τουρισμού (WTTC) και
- το Συμβούλιο της Γης (EC) .

Το σημαντικό αυτό κείμενο απευθύνεται στις ταξιδιωτικές και τουριστικές επιχειρήσεις, στις κυβερνήσεις, στους εθνικούς οργανισμούς τουρισμού, καθώς και στο ταξιδιωτικό και τουριστικό κοινό, για να μεταφέρει το μήνυμα ότι η ταξιδιωτική και τουριστική βιομηχανία έχει βασικό ενδιαφέρον για την προστασία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων που αποτελούν το υπόβαθρο των επιχειρήσεών τους και για να τους προτείνει τα μέτρα που πρέπει να λάβουν. Ανάμεσα στ' άλλα το κείμενο καθιερώνει ορισμένες αρχές στα πλαίσια της βιώσιμης τουριστικής

ανάπτυξης που πρέπει να ακολουθεί η ταξιδιωτική και τουριστική βιομηχανία όπως:

α) Να βοηθήσει τους ανθρώπους ώστε να ακολουθήσουν μια υγιή και παραγωγική ζωή σε αρμονία με τη φύση.

β) Να συνεισφέρει στη διατήρηση, προστασία και αποκατάσταση των φυσικών οικοσυστημάτων.

γ) Να βασίζεται σε βιώσιμα παραγωγικά και καταναλωτικά πρότυπα.

δ) Να συνιστά η περιβαλλοντική προστασία ένα ολοκληρωμένο τμήμα των σχεδίων τουριστικής ανάπτυξης.

ε) Να αντιμετωπίζονται τα ζητήματα της τουριστικής ανάπτυξης με τη συμμετοχή των ενδιαφερομένων πολιτών στις αποφάσεις σχεδιασμού, προσαρμοσμένες στα τοπικά δεδομένα.

στ) Να αναγνωρίζει και να υποστηρίζει η τουριστική ανάπτυξη, την ταυτότητα, τον πολιτισμό και τα ενδιαφέροντα του ντόπιου πληθυσμού.

Οι αρχές αυτές δεν συνιστούν βέβαια υποχρεωτικούς νομικούς κανόνες για τα μέλη που ανήκουν στις οργανώσεις που τις διατύπωσαν. Όμως δεδομένου ότι τα μέλη αυτά ασκούν επιχειρηματικές δραστηριότητες, που αναφέρονται σε συναλλαγές με παραγωγούς ταξιδιών, μεταφορείς και καταναλωτές τουριστικών υπηρεσιών, έχουν τη δυνατότητα να ενσωματώσουν τις αρχές αυτές στις επιμέρους συμφωνίες και να τις καθιερώσουν ως σταθερούς όρους στις τουριστικές συναλλαγές. Ήδη ορισμένοι μεγάλοι τουριστικοί οργανισμοί (tour operators) έχουν συμπεριλάβει στα ξενοδοχειακά συμβόλαια και όρους που αναφέρονται σε περιβαλλοντικά θέματα. Την ίδια δυνατότητα έχουν και οι κυβερνήσεις στις περιπτώσεις που συνάπτουν συμφωνίες τουριστικής συνεργασίας. (Λογοθέτης Μ., 2001)

4.2.3. ΣΥΝΕΡΓΕΙΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ - ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

Χαρακτηριστικό της εποχής μας είναι η έντονη συνάφεια μεταξύ των τομέων που συνθέτουν το κοινωνικό και οικονομικό γίγνεσθαι ενός κόσμου χωρίς σύνορα, που βαδίζει στο μονόδρομο της παγκοσμιοποίησης.

Η ήπια ανάπτυξη, σέβεται τον πολίτη, τους επισκέπτες – τουρίστες μια χώρας, το φυσικό κάλλος και τους πολιτιστικούς – αρχαιολογικούς χώρους. Επί-

σης αξιοποιεί το σημαντικό δυναμικό των ανανεώσιμων ενεργειακών πηγών, σέβεται το περιβάλλον, έχει ως κέντρο της τον πολίτη και ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του ιδιαίτερου πολίτη.

Ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός που ενσωματώνει αισθητικά τις τουριστικές μονάδες στο περιβάλλον, λειτουργεί με νέες τεχνολογίες και τρόπους διαχείρισης που συμβάλλουν στην ανάπτυξη του ποιοτικού τουρισμού, στη μείωση του λειτουργικού κόστους, στην προστασία του περιβάλλοντος.

Η ενεργειακή κατανάλωση, για την εξυπηρέτηση της άνεσης των τουριστών, είναι ιδιαίτερα σημαντική στην τουριστική βιομηχανία. Οι ενεργειακές ανάγκες ικανοποιούνται, κυρίως, μέσω συμβατικών ενεργειακών τεχνολογιών, που δυστυχώς δημιουργούν περιβαλλοντικά προβλήματα. Επί πλέον η εκτεταμένη συμμετοχή των πετρελαϊκών προϊόντων στο ισοζύγιο του τομέα δημιουργεί έντονη εξάρτηση του κόστους λειτουργίας (άρα και στην ανταγωνιστικότητα), από την διεθνή τιμή του πετρελαίου.

Οι συνέργειες Ενέργειας – Τουρισμού για την ενσωμάτωση νέων και καινοτόμων ενεργειακών τεχνολογιών στον τουριστικό τομέα μπορούν να συμβάλουν¹²:

- στην ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού μέσω της προσέλκυσης νέων ομάδων υψηλού επιπέδου με οικολογικές ευαισθησίες
- στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας αφού επιτυγχάνεται καλύτερη ποιότητα υπηρεσιών
- στην μείωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων και στη χρήση υλικών και υλοποίηση διαδικασιών που δεν επιβαρύνουν το περιβάλλον
- στην εξοικονόμηση ενέργειας και στην αντιμετώπιση του προβλήματος κάλυψης της αιχμής του ηλεκτρικού φορτίου, στα τουριστικά νησιά της χώρας

Όσο αφορά το χαρακτήρα της διατομεακής προσέγγισης των αναπτυξιακών εργαλείων του τουρισμού και ενέργειας, το εύρος και το μέγεθός τους και την συμπλήρωσή τους με θεσμικές διευκολύνσεις που θα παροτρύνουν τις επιχειρή-

¹² Πηγή: www.ecobuild.gr, Πράσινη Διαπίστευση και Οικολογικός Τουρισμός. Γιατί όχι να μη γίνουμε σε κάτι πρώτοι. Στο http://www.ecobuild.gr/greek/themata/prasini_diapistefsi.htm

σεις να τα αξιοποιήσουν, αυτά σχετίζονται άμεσα με το Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης και τα άλλα χρηματοδοτικά εργαλεία ενίσχυσης.

Το ΕΠΑΝ, τα 13 ΠΕΠ και το Πρόγραμμα "Κοινωνία της Πληροφορίας" περιλαμβάνουν σημαντικές δράσεις, που διαμορφώνουν προϋποθέσεις για την μετάβαση στην ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας. Σ' αυτά καλούνται να συμμετάσχουν με επιχειρηματικά σχέδια οι ιδιώτες και να πάρουν τη σκυτάλη της ανάπτυξης στα χέρια τους.

4.2.4. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΕΙΦΟΡΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η έννοια της αειφορικότητας (sustainability) αναφέρεται στην **αναπαραγωγή των προϋποθέσεων απαραίτητων για τη βιωσιμότητα και διατήρηση μιας συγκεκριμένης δραστηριότητας**, και τίθεται ως όριο στον ρυθμό ανάπτυξης και εκμετάλλευσης πόρων που αν αφεθεί στις φυσικές δυνάμεις της αγοράς, χωρίς συντονισμό ή κανόνες διεξαγωγής κοινά αποδεκτούς, θα οδηγήσει στην αυτοαναίρεση των στοιχείων εκείνων που καθιστούν τη δραστηριότητα κερδοφόρα.

Η αειφορικότητα **έτσι εμφανίζεται ως ανάγκη**, απέναντι στην αβεβαιότητα και μη προβλεψιμότητα των επιπτώσεων των νέων τεχνικών και τεχνολογιών όπως εξελίσσονται άναρχα στα πλαίσια της αγοράς ως μηχανισμού κατανομής πόρων. Αναγνωρίζει τη σημαντικότητα της αγοράς στη διαμόρφωση των οικονομικών μεγεθών, π.χ. στη διαμόρφωση των τιμών από την προσφορά και την ζήτηση, αλλά αναγνωρίζει επίσης και τη σκοπιμότητα της σχεδιασμένης παρέμβασης για την κερδοφόρα συνέχιση της οικονομικής δραστηριότητας.

Σε μια ευρεία διατύπωση, η αειφορικότητα αναφέρεται στην "εκπλήρωση των αναγκών του παρόντος χωρίς να συμβιβάζονται οι δυνατότητες των μελλοντικών γενεών να εκπληρώσουν τις δικές τους ανάγκες". Αλλά πέρα από την οικονομία που πρέπει να διέπει τη χρήση σπάνιων πόρων από τις παρούσες γενεές, η αειφορικότητα μπορεί να εκφραστεί με τη λαϊκή παροιμία «να μην φάμε την κότα που κάνει τα χρυσά αυγά». Με άλλα λόγια, η αειφορικότητα αναφέρεται στην ανάγκη διατήρησης εκείνων των χαρακτηριστικών των προϊόντων που είναι απαραίτητα για να συνεχίσουν αυτά τα προϊόντα να έχουν συναλλακτική αξία στην αγορά. Αποτελεί έτσι ένα σύνολο αρχών που συνθέτουν ένα **ορθολογικό**

μοντέλο ανάλυσης και παρέμβασης σε μια διαδικασία που κρίνεται χρήσιμη και ωφέλιμη. Στόχος είναι η βιωσιμότητα της διαδικασίας αυτής και η μεγιστοποίηση των ωφελειών που προκύπτουν με την παράλληλη συντήρηση του περιβάλλοντος στο οποίο εξελίσσεται.

Στο πεδίο του τουρισμού, η έννοια της αειφορικότητας (τουριστική αειφορικότητα), αναπτύχθηκε στην προσπάθεια επιστημονικής προσέγγισης ενός αντικειμένου που εθεωρείτο υποκειμενικό, άρα έξω από τη μεθοδολογία της επιστήμης. Οι πιέσεις στο οικοσύστημα από την ανάπτυξη του οικιστικού δικτύου των υποδομών, των συγκοινωνιών και όλων των υπολοίπων παρεμβάσεων, σχεδιασμένων και μη, κατέστησε αναγκαία της εκτίμηση: «τη δυνατότητα του οικοσυστήματος να διατηρήσει τα χαρακτηριστικά εκείνα που το έκαναν πόλο έλξης στους επισκέπτες».

Η προτεραιότητα του οικοσυστήματος στην συγκρότηση του τουριστικού προϊόντος επιβάλλει μεθόδους διαχείρισης που ελέγχουν τις επιπτώσεις της οικονομικής διάστασης της δραστηριότητας αυτής στους φυσικούς, πολιτισμικούς και οικολογικούς πόρους.

Έτσι, η αειφορικότητα είναι «συστατικό στοιχείο» του τουριστικού προϊόντος, καθώς αναφέρεται στα ποιοτικά χαρακτηριστικά του και τη διαχρονική του παρουσία. Το περιβάλλον, οι άνθρωποι με τις συνήθειες και τον πολιτισμό τους, είναι μέρος αυτού του προϊόντος. Η τουριστική αειφορικότητα αναλύεται στα ακόλουθα, σύμφωνα με τον Σταματόπουλο Δ. (2001):

- **Οικολογική αειφορικότητα** για την προστασία του οικολογικού συστήματος και των ποικιλιών της πανίδας και χλωρίδας. Η τουριστική ανάπτυξη δεν πρέπει να ξεπερνά τις αντοχές του οικοσυστήματος.
- **Κοινωνική και πολιτισμική αειφορικότητα** για τη διατήρηση της ταυτότητας της κοινότητας. Αυτό συνεπάγεται την ενεργό συμμετοχή των κατοίκων στη λήψη των αποφάσεων που αφορούν στην τουριστική ανάπτυξη.
- **Οικονομική αειφορικότητα** για να εξασφαλιστεί η αποδοτικότητα και η σωστή διαχείριση των πόρων ώστε να συντηρήσουν και τις επόμενες γενεές.

Κατά τον ίδιο ερευνητή, για να διατηρηθεί η τουριστική αξία μιας περιοχής πρέπει, να επιτευχθούν οι τρεις παρακάτω στόχοι:

- Η διατήρηση της ευημερίας και της πολιτιστικής ταυτότητας των κατοίκων
- Η ελκυστικότητα της περιοχής για τους τουρίστες
- Η διατήρηση της οικολογίας της περιοχής.

Για την επίτευξη αυτών των στόχων είναι αναγκαία η ύπαρξη και λειτουργία ενός αποτελεσματικού πολιτικού πλαισίου, δηλ. νόμων που περιφρουρούν την αρχή της αειφορικότητας όπως: αποδοτικές διαδικασίες ολοκληρωμένου σχεδιασμού και θεσμοθετημένη συμμετοχή, σε όλους όσους ασχολούνται με τον τουρισμό, στη διαμόρφωση της πολιτικής.

Οι παραπάνω στόχοι αναλύονται στα επί μέρους στοιχεία τους, και αυτά με τη σειρά τους εκφράζονται με δείκτες, όπως π.χ. ανεργία, κατά κεφαλή εισόδημα, κορεσμός, η εξέλιξη των οποίων προειδοποιεί για την ανάληψη δράσεων που συγκλίνουν στην επίτευξη των τριών αυτών στόχων.

Το αρχικό αυτό μοντέλο αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης έχει εφαρμογή κυρίως σε αναπτυσσόμενες μορφές μαζικού τουρισμού. Οι βασικές του όμως αρχές έχουν εφαρμογή και σε ήπιες μορφές τουρισμού ή μάλλον συναρτάται το μοντέλο αυτό με ήπιες, φιλικές προς το περιβάλλον και το οικοσύστημα μορφές τουρισμού, εφόσον αναδεικνύει το οικοσύστημα ως πρωτογενή πηγή αξίας σύμφυτης της υπόστασης του. Τα κριτήρια και οι αρχές της αειφορικότητας, θέτοντας περιορισμούς στην μορφή και την ένταση της εκμετάλλευσης των πόρων του περιβάλλοντος, επιβάλλουν μια διαδικασία μετατροπής της πρωτογενούς αξίας που έχει το περιβάλλον, δηλ. πέρα από την ανθρώπινη εργασία, σε ποσοτική-χρηματική (οικονομική) αξία, στα πλαίσια των απαιτήσεων διατήρησης της πρωτογενούς του αξίας. Έτσι αναιρείται η οικονομική σκοπιμότητα, και η έννοια της αειφορικότητας προσεγγίζει περισσότερο την οικολογική ευαισθησία (Σταματόπουλος Δ. 2001).

Η επίτευξη όμως συνθηκών αειφορικής ανάπτυξης είναι η ίδια αποτέλεσμα σχεδιασμού. Η ένταξη φυσικών και πολιτιστικών πόρων στην οργάνωση της τουριστικής δραστηριότητας, ως μέρος του τουριστικού προϊόντος απαιτεί σχεδιασμό, συντονισμό και εναρμόνιση όλων των στοιχείων της τουριστικής αναπτυξιακής διαδικασίας, που ξεκινά από το προϊόν, επεκτείνεται στην τουριστική αγορά και εστιάζεται στην τουριστική βιομηχανία. Η εξειδίκευση των όρων αειφορικής ανάπτυξης πρέπει βέβαια να λάβει υπόψη, πέρα από τις γενικές αρχές, τις ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής και το επίπεδο και τη μορφή της υπάρχουσας τουριστικής ανάπτυξης, τη χωρική διάταξη των δραστηριοτήτων, την διασύνδεση των διαφόρων μορφών "ήπιου" και λιγότερου "ήπιου" τουρισμού και, πολύ περισσότερο, τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των κατοίκων.

5. ΟΔΗΓΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΠΡΟΣ ΕΝΑ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ ΜΕΛΛΟΝ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

5.1. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Οποιοδήποτε πρόβλημα που αφορά ένα άτομο ή ένα κοινωνικό σύνολο και με το οποίο πρόβλημα το άτομο αυτό ή το σύνολο αλληλεπιδρά, είναι αδύνατον να επιλυθεί αν το άτομο ή σύνολο δεν εμπλακεί ενεργά για αυτό. Η ενεργός αυτή εμπλοκή, ευνόητο είναι ότι **πρέπει να αρχίσει με την ενημέρωση** για το συγκεκριμένο πρόβλημα. Έτσι και στην περίπτωση του προβλήματος που διαπραγματεύεται αυτή η εργασία, που είναι το μεγάλο περιβαλλοντικό πρόβλημα σε σχέση με τον τουρισμό και την ανάπτυξη, απαραίτητη προϋπόθεση, για την αποτελεσματική λήψη οποιωνδήποτε μέτρων ή μέσων αντιμετώπισης, είναι αυτά να γίνουν γνωστά στους τελικούς αποδέκτες, δηλαδή σε όλη την παγκόσμια κοινότητα.

Εν συνεχεία, η επιδιωκόμενη εμπλοκή των πολιτών στο πρόβλημα, περνά από τη φάση της **εκπαίδευσης**, καθότι, η ενημέρωση είναι μεν ικανή να τους ευαισθητοποιήσει, αλλά δεν μπορεί να τους καταστήσει γνώστες της εφαρμογής των τρόπων και μεθόδων αντιμετώπισης. Ο «επιστημονικός αλφαριθμητισμός», αποτελεί την «ελάχιστη προϋπόθεση» για την οικοδόμηση των γνωστικών στοιχείων κάθε επιστημονικής θεωρίας στα νοητικά σχήματα του εκπαιδευόμενου ατόμου, καθώς και της συμμετοχής σε οποιονδήποτε διάλογο για ένα συγκεκριμένο επιστημονικό θέμα (Mitman, Alexis L. and Others, 1985). Ειδικά για τις φυσικές επιστήμες και της επιστήμες του περιβάλλοντος ο «επιστημονικός αλφαριθμητισμός» θεωρείται πρωτεύων άξονας για την αποτελεσματική εκπαίδευση. Έτσι, βασική προϋπόθεση μιας αποτελεσματικής περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, προκειμένου ο πολίτης να είναι ικανός να αντιμετωπίζει κριτικά τα περιβαλλοντικά θέματα, αποτελεί ο «οικολογικός αλφαριθμητισμός» (Onno J., Elwin R., Alblas, A., 2000).

Στο 3ο Παγκόσμιο Συνέδριο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, στο Τορίνο της Ιταλίας από τις 2 έως τις 6 Οκτωβρίου 2005, που συνέπεσε με την έναρξη της Δεκαετίας Εκπαίδευσης για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη που έχει κηρύξει ο ΟΗΕ (2005-

2014), Ο F. Carra (2005), εστίασε ιδιαίτερα στο θέμα του «οικολογικού αλφαριθμητισμού», ως προϋπόθεση αποτελεσματικής περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Ο F. Carra (2005), ως «οικολογικό αλφαριθμητισμό» ορίζει «την ικανότητα να καταλάβουμε τους βασικούς κανόνες της οικολογίας και το πώς να ζήσουμε με αυτούς». «Χρειάζεται να αναπτύξουμε τη συστημική σκέψη» αναφέρει, «τη σκέψη δηλ. με όρους σχέσεων ζωντανών οργανισμών» προκειμένου να κατανοήσουμε τις αρχές της οικολογίας και της βιωσιμότητάς της. Η κ. Παπασταύρου Μ., πρόεδρος και διευθύνουσα σύμβουλος της Αγροτουριστικής ΑΕ, αναφέρει «Στο τέταρτο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης προβλέπονται σημαντικά κονδύλια για την ανάπτυξη της περιφέρειας. Υπάρχουν πολλαπλές δυνατότητες χρηματοδότησης τόσο από τα προγράμματα που διαχειρίζεται το υπουργείο Γεωργίας όσο και από τα αντίστοιχα του υπουργείου Τουριστικής Ανάπτυξης, αλλά και άλλων υπουργείων. Αυτό όμως που όλοι οφείλουμε να προσέξουμε είναι να ανεβάσουμε το επίπεδο της εκπαίδευσης ώστε να έχουμε μια καθολική αναβάθμιση των υπηρεσιών» (2004).

Σήμερα, με χαρά διαπιστώνουμε ότι έχουν γίνει πολλά και αξιόλογα βήματα προς την αναγνώριση και προαγωγή της εκπαίδευσης και ενημέρωσης για περιβαλλοντικά θέματα. Συγκεκριμένα:

A) Το Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, έχει εκδώσει την Οδηγία του Συμβουλίου 90/313/ΕΟΚ, σχετικά με την ελεύθερη πληροφόρηση για θέματα περιβάλλοντος. Σκοπός της εν λόγω οδηγίας, είναι να εξασφαλισθεί η ελεύθερη πρόσβαση σε πληροφορίες για το περιβάλλον, τις οποίες διαθέτουν οι δημόσιες αρχές, καθώς και η ελεύθερη διάδοση των πληροφοριών αυτών.

B) Αναφορικά με τα Ελληνικά δεδομένα, σύμφωνα με την 77921/1440/1995 Κοινή Υπουργική Απόφαση (ΦΕΚ 795Β'/14.9.95) και με διόρθωση αυτής με το ΦΕΚ 68Β'/31.1.1996, εναρμονίστηκε η εθνική νομοθεσία με τις διατάξεις της παραπάνω οδηγίας. Στη συνέχεια η παραπάνω ΚΥΑ τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε με την Αριθ. 49987/2312 2002(ΦΕΚ 592Β'/15.5.02) Κοινή Υπουργική Απόφαση των Υπουργών Οικονομίας και Οικονομικών και Υφυπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων.

Γ) Το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων έχει ενσωματώσει στο εκπαιδευτικό σύστημα της Π/θμιας και Δ/θμιας Εκπαίδευσης την Περιβαλλοντική Αγωγή. Έτσι έχουν ιδρυθεί και λειτουργούν τα Γραφεία Περιβαλλοντικής και τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης¹³, αλλά δυστυχώς ο θεσμός σε επίπεδο σχολικής μονάδας, είναι ακόμα σε υποανάπτυκτο στάδιο: τα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης δεν έχουν ενσωματωθεί ακόμα στο υποχρεωτικό αναλυτικό πρόγραμμα των σχολείων και λειτουργούν προαιρετικά από τους εκπαιδευτικούς και σε αυτά μετέχουν μόνο για δύο ώρες την εβδομάδα μόνο οι μαθητές που επιθυμούν.

Δ) Με το άρθρο 5 της 77921/1440/1995 Κ.Υ.Α., προβλέπεται η σύσταση στο Υ.Π.Ε.Χ.Ω.Δ.Ε., τριμελούς **"Επιτροπής για την πρόσβαση σε πληροφορίες για το Περιβάλλον"**, που έχει αποφασιστική αρμοδιότητα ως προς την παρακολούθηση και τον έλεγχο της εφαρμογής των διατάξεων της εν λόγω απόφασης. Έτσι, σύμφωνα με το άρθρο αυτό:

α) η εν λόγω Επιτροπή, συγκροτήθηκε με την με Αριθ. 2/50230/0022/1999 Κοινή Υπουργική Απόφαση (ΦΕΚ 2189Β'/20.12.99) και ήδη έχει αρχίσει να λειτουργεί από τις 5 Απριλίου 2000.

β) είναι τριμελής, αποτελούμενη από:

I. Νομικό Σύμβουλο του Κράτους, ως Πρόεδρο

II. Το Γενικό Διευθυντή Περιβάλλοντος του Υ.Π.Ε.Χ.Ω.Δ.Ε.

III. Τη Γενική Διευθύντρια Διοικητικής Οργάνωσης και Διαδικασιών του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης

γ) υποβοηθείται από υπαλλήλους του ΥΠΕΧΩΔΕ με :

I. Εισηγητή (Ο εισηγητής, αλληλογραφεί με τις αρμόδιες υπηρεσίες και τους ενδιαφερόμενους ιδιώτες και επιμελείται της συγκέντρωσης των στοιχείων)

II. Γραμματέα, και

δ) έχει έδρα της την Γενική Διεύθυνση Περιβάλλοντος του ΥΠΕΧΩΔΕ¹⁴

¹³ Πηγές: Εκπαιδευτική Πύλη e-yliko.sch.gr. Γραφείο Δικτυακής Εκπαιδευτικής Πύλης του ΥΠΕΠΘ. Ιστότοπος: <http://www.e-yliko.gr/> και www.yperpth.gr και www.edra.gr και www.pi-schools.gr

¹⁴ Πατησίων 147, Τ.Κ. 11251, τηλ. 210 8677012 ,210 8646939, 210 6475116 F.A.X. 210 8646939, 210 6475117

Η Επιτροπή «για την πρόσβαση σε πληροφορίες για το περιβάλλον», έχει αρμοδιότητα:

1. Να εξετάζει τις ενστάσεις που της έχουν υποβληθεί σύμφωνα με την παρ. 6 του άρθρου 4 και να αποφασίζει σχετικά με την ικανοποίηση ή όχι του αιτήματος του ενδιαφερομένου στο πλαίσιο εφαρμογής των άρθρων 3 και 4 της της 77921/1440/1995 Κ.Υ.Α.,
2. Να γνωμοδοτεί επί ερωτημάτων υπηρεσιών ή φορέων του δημόσιου τομέα σχετικά με την εφαρμογή των διατάξεων της εν λόγω απόφασης,
3. Να εξασφαλίζει ότι οι πληροφορίες σχετικά με το περιβάλλον, που διαθέτουν φορείς του ευρύτερου δημόσιου τομέα, διατίθεται με τις ίδιες προϋποθέσεις με εκείνες των άρθρων 3 και 4 της εν λόγω απόφασης, είτε μέσω της αρμόδιας εποπτεύουσας δημόσιας αρχής είτε απευθείας από τον ίδιο τον φορέα.

Ε) Οι Δημόσιες αρχές, δηλαδή, κάθε διοικητική υπηρεσία του δημόσιου τομέα σε εθνικό, περιφερειακό, νομαρχιακό ή τοπικό επίπεδο, των Ν.Π.Δ.Δ. και των Ν.Π.Ι.Δ., που έχει αρμοδιότητες και κατέχει πληροφορίες σχετικά με το περιβάλλον (εξαιρούνται τα όργανα που ασκούν δικαστική ή νομοθετική εξουσία), είναι υποχρεωμένες να χορηγούν σε κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, μετά από αίτησή του - και με την επιφύλαξη των προϋποθέσεων του άρθρου 4 της σχετικής (3) ΚΥΑ - πληροφορίες για το περιβάλλον, μέσα σε ένα (1) μήνα από την υποβολή σχετικού αιτήματος, και μάλιστα χωρίς το φυσικό ή νομικό πρόσωπο να αποδεικνύει την ύπαρξη εννόμου συμφέροντος!!

Έτσι, το δικαίωμα πληροφόρησης του πολίτη για το περιβάλλον επεκτείνεται πολύ πιο πέρα από το ενδιαφέρον του για περιβαλλοντικές γνώσεις και αντίστοιχα θεωρητικά σχήματα, δηλαδή επεκτείνεται και για τις δημόσιες υποθέσεις, όπου η διαφάνεια της Διοικήσεως έχει αρκετούς περιορισμούς. Γι' αυτό παρά την ύπαρξη γενικής διατάξεως για το δικαίωμα πληροφόρησης των πολιτών στο νόμο περί της σχέσεως Διοικήσεως διοικούμενων, η νομολογία του Σ.τ.Ε. δέχθηκε την ευθεία εφαρμογή της ειδικής Κοινοτικής Οδηγίας που προβλέπει το ευρύτερο δικαίωμα πληροφόρησης των στα ζητήματα του περιβάλλοντος σε χαρακτηριστική υπόθεση όπου ιδιωτικές οργανώσεις ζητούσαν πληροφορίες και δεδομένα για τα οικοσυστήματα του ποταμού Αχελώου εξ αφορμής

του σχεδιαζόμενου εκεί τεχνικού έργου. Το δικαστήριο, μάλιστα, ακύρωσε την παράλειψη της Διοικήσεως να δώσει τις ζητηθείσες πληροφορίες¹⁵.

Στ) Επίσης αναγνωρίζεται το έννομο συμφέρον των πολιτών να θέτουν σε κίνηση τον μηχανισμό της δικαστικής προστασίας του περιβάλλοντος σε περίπτωση προσβολής του. Για τον σκοπό αυτό το έννομο συμφέρον στην ακυρωτική δίκη έχει διευρυνθεί από την νομολογία, ώστε να μην είναι μόνον οικονομικό, αλλά και ηθικό. Έτσι λ.χ. η νομολογία του Σ.τ.Ε. δέχεται ότι για την βλάβη του δάσους του Σουνίου νομιμοποιείται να εγείρει δίκη όχι μόνον θιγόμενος ιδιοκτήτης αλλά και ο κάτοικος των Αθηνών¹⁶, για τις ακτές νησιού κάθε ΟΤΑ ή κάτοικος του¹⁷ κ.ο.κ. Με την ίδια λογική ενθαρρύνονται όχι μόνον οι οικολογικές οργανώσεις που είναι νομικά πρόσωπα, αλλά και οι άτυπες εταιρείες¹⁸.

5.2. ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΝΟΜΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

5.2.1. ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΗΣ ΡΥΠΑΝΣΗΣ¹⁹

Τα επόμενα μέτρα που έχει προτείνει η **Διεθνής Οργάνωση Βιοπολιτικής (Β.Ι.Ο.)**, είναι ιδιαίτερης σημασίας, καθώς στοχεύουν στην προώθηση των αναγκαίων αλλαγών σε τομείς που αφορούν τις επιχειρήσεις και τη περιβαλλοντική διαχείριση:

- διαπίστωση ότι η περιβαλλοντική προστασία και η βιομηχανική ανάπτυξη είναι αλληλοσυμπληρούμενες, όχι ανταγωνιστικές, "είναι απόλυτα συνυφασμένες, αναπτύσσονται και καταστρέφονται μαζί",⁶

¹⁵ Σ.Ε. 3943/1995

¹⁶ Σ.Ε. 2281-2/1992

¹⁷ Σ.Ε. 3818/1995

¹⁸ Σ.Ε. 366/1993

¹⁹ Πηγή: <http://www.biopolitics.gr>. Διεθνής Οργάνωση Βιοπολιτικής - Biopolitics International Organisation (B.I.O.) στο: <http://www.biopolitics.gr/HTML/PUBS/SYLLAB/greek/legislad.htm>

- απομάκρυνση από απαιτήσεις για βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα, συλλογικός τρόπος σκέψης για την επίτευξη μακροπρόθεσμων στόχων, σημαντικών για την κοινωνία και ολόκληρο το βιο-περιβάλλον,
- εστίαση στην πρόληψη της ρύπανσης, όχι απλώς στον έλεγχό της,
- θέσπιση νόμων και κανονισμών, που αφορούν στην προστασία του εδάφους, την πρόληψη της διάβρωσής του και τη βελτίωση της ποιότητας των υδάτων,
- προστασία των δασικών οικοσυστημάτων, αναδάσωση των περιοχών όπου τα φυσικά δάση κόπηκαν ή καταστράφηκαν,
- προστασία των φυσικών πόρων της Γης, των ακατέργαστων υλών και των πηγών ενεργείας από περαιτέρω εξάντληση. Έρευνα για ανανεώσιμες πηγές, ιδιαίτερα με την υποστήριξη της βιο-τεχνολογίας. Η θέσπιση των νέων νόμων είναι σημαντικό να γίνει σε διεθνές επίπεδο, γεγονός που θα επιτρέψει μία πιο ισορροπημένη κατανομή πρώτων υλών, επενδύσεων κεφαλαίων και καταναλωτικών αγαθών μεταξύ των διαφορετικών περιοχών της Γης.

Η πρόληψη της ρύπανσης απαιτεί, επίσης θέσπιση νόμων που αποβλέπουν στην επιβολή φόρων στις βιομηχανικές ή αγροτικές εταιρείες, οι οποίες δεν εισάγουν μεθόδους παραγωγής φιλικές προς το περιβάλλον. Απαιτεί επίσης, τη θέσπιση ενός συστήματος επιβράβευσης, γι' αυτούς που ενδιαφέρονται ειλικρινά για τα προβλήματα του βιο-περιβάλλοντος. Έτσι, θα δημιουργηθούν παράλληλα θετικά και αρνητικά κίνητρα για τη διατήρηση και την προώθηση του βιο-περιβάλλοντος. Το σύγχρονο σύστημα φορολογίας επιτρέπει περιορισμένες επενδύσεις, σε κεφάλαιο και εργασία, στον τομέα της καθαρότερης παραγωγής και έχει ως αποτέλεσμα την ελάττωση των πηγών πρώτων υλών και τη ρύπανση του περιβάλλοντος. Η φορολογική πολιτική χρειάζεται να μετατοπισθεί προς ένα φορολογικό σύστημα, το οποίο θα ενσωματώνει κίνητρα για την προστασία του βιο-περιβάλλοντος.

Η επίβλεψη της λειτουργίας του φορολογικού συστήματος μπορεί να γίνει το έργο διεθνών οργανισμών, που θα εμπλέκονται στον έλεγχο της τήρησης των διεθνών συμφωνιών και συμβάσεων ως προς την απορρύπανση και ως προς άλλα θέματα που σχετίζονται με το βιο-περιβάλλον. Αυτή η νομοθεσία πρέπει να εκτείνεται και στις δραστηριότητες διεθνών νομικών σωμάτων, τα οποία θα δι-

νουν την περιβαλλοντική έγκριση, όπως αναπτύχθηκε ανωτέρω. Είναι αναγκαίο επίσης να αποσαφηνιστούν ορισμένα νομικά θέματα, που αφορούν την καθιέρωση ενός Ταμείου Διεθνούς Φορολογίας.

Είναι σημαντικό να εγκαταλειφθεί διεθνώς η βραχυπρόθεσμη επιχειρησιακή πολιτική, που στοχεύει μόνο στην απόκτηση μέγιστων βραχυπρόθεσμων κερδών. Λόγω της σπατάλης φυσικών πόρων, καταστρέφεται το βιο-περιβάλλον και τίθεται σε κίνδυνο η ζωή των ανθρώπων. Είναι αναγκαίο να εξεταστούν μακροπρόθεσμοι στόχοι, καθώς και μία ρεαλιστική αντιμετώπιση των μελλοντικών επιπτώσεων από τις σημερινές δραστηριότητες.

Ειδική έμφαση αποδίδεται από τη **Διεθνή Οργάνωση Βιοπολιτικής (B.I.O.)**, στα εξής σημεία:

- **μελέτες των μακροπρόθεσμων περιβαλλοντικών επιπτώσεων σε παγκόσμιο επίπεδο από την τεχνολογία και τον πολιτισμό:** η θεωρητική και μεθοδολογική γνώση, που θα αποκτηθεί με αυτόν τον τρόπο, θα μπορέσει να προσφέρει τα θεμέλια για νέες νομοθετικές πρωτοβουλίες,
- **επεξεργασία των απαιτούμενων μέτρων, για αποκατάσταση των μέχρι σήμερα περιβαλλοντικών καταστροφών** και η ενσωμάτωση των αντίστοιχων κανο-νισμών στη νομοθεσία σε όλα τα επίπεδα.

5.2.2. ΤΟ ΝΕΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ: ΜΙΑ ΣΥΓΧΩΝΕΥΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΕ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Ο όρος «**νέο δίκαιο περιβάλλοντος**», αναφέρεται στο Δίκαιο του Περιβάλλοντος όπως διαμορφώθηκε μετά την Διάσκεψη Κορυφής του πλανήτη (Earth Summit) στο Ρίο της Βραζιλίας τον Ιούνιο του 1992. Η Παγκόσμια αυτή Διάσκεψη και τα πορίσματά της, ιδίως δε η Διακήρυξη και η Agenda '21, αποτελούν ορόσημο στην εξέλιξη της δημοσίας πολιτικής και του δικαίου του περιβάλλοντος εξ αιτίας της ριζικής αλλαγής που επέφεραν σε αμφότερα. Και ναι μεν το δίκαιο αυτό (και ιδίως η Agenda '21) ήταν κυρίως «μαλακό» (soft), δηλαδή διακήρυξε νέες αξίες που ιδρύουν ηθικές δεσμεύσεις, πλην όμως εξέφραζε παγκόσμια συναίνε-

ση και δια τούτο μετετράπη ταχύτατα σε «σκληρό» (hard) μέσω διεθνών συνθηκών (λ.χ. Maastricht) ή των κατ' ιδίαν εθνικών νομοθεσιών.

Η ουσία της ριζικής αλλαγής συνίσταται στο γεγονός ότι πριν από το Ρίο, το Δίκαιο του Περιβάλλοντος ήταν «ειδικό», δηλ. σύνολο διατάξεων που αφορούσαν ειδικά θέματα προστασίας του περιβάλλοντος. Ένα τυπικό (ειδικό) δίκαιο περιβάλλοντος περιελάμβανε συνήθως διατάξεις για την προστασία της αγρίας φύσεως (συμπεριλαμβανομένων των δασών), για την πρόληψη της ρυπάνσεως και για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Έτσι παρουσιαζόταν ο εξής διυϊσμός στο Δίκαιο: από το ένα μέρος υπήρχε το **Οικονομικό Δίκαιο της ανάπτυξης** και από το άλλο το **Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος**. Ο διυϊσμός αυτός σήμαινε ότι η Πολιτεία ήταν ελεύθερη να σχεδιάζει την αναπτυξιακή πολιτική της με καθαρώς οικονομικά κριτήρια, αλλά παραλλήλως ήταν υποχρεωμένη να αίρει ή μετριάξει τις βλαπτικές συνέπειές της για το περιβάλλον. **Μετά το Ρίο ο διυϊσμός αυτός εξέλιπε και το δίκαιο του περιβάλλοντος συγχωνεύθηκε με το δίκαιο της ανάπτυξης και τα δύο έγιναν ένα.** Η συγχώνευση κατέστη δυνατή με την διάπλαση γενικών περιβαλλοντικών αρχών που διεισδύουν σε όλες τις επί μέρους δημόσιες πολιτικές και ως θεμελιώδη κριτήρια κατευθύνουν την σχεδίαση και εκτέλεσή των. Επομένως, ο πυρήνας κάθε δημοσίας πολιτικής είναι περιβαλλοντικός και έτσι το νέο δίκαιο του περιβάλλοντος αποτελεί το σύνολο των γενικών αυτών αρχών. Είναι δε γενικές οι αρχές, γιατί το εύρος των επιτρέπει την εφαρμογή των σε όλες ή στις περισσότερες δημόσιες πολιτικές. Έτσι λ.χ. κατ' εφαρμογή της αρχής της βιωσιμότητας αξίζουμε βιώσιμη ενεργειακή πολιτική, βιώσιμη γεωργία, βιώσιμη βιομηχανία, βιώσιμο τουρισμό, βιώσιμους οικισμούς κ.λπ., κατ' εφαρμογή της αρχής της βιοποικιλότητας, αξίζουμε αναπτυξιακή ή χωροταξική ή πολιτική δημοσίων έργων που να μην απειλεί την ποικιλία των ειδών, κατ' εφαρμογή της αρχής της φερούσης ικανότητας πολεοδομία που να μην θίγει την φέρουσα ικανότητα οικισμού, δασική πολιτική που να μην θίγει την φέρουσα ικανότητα των δασικών οικοσυστημάτων, διαχείριση αυτών που να μην θίγει την φέρουσα ικανότητα αυτών, κ.ο.κ. (Δεκλερής Μ., 1995).

5.2.3. ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η νομική θεμελίωση του «νέου περιβαλλοντικού δικαίου», στο οποίο αναφερθήκαμε, ξεκινά από την κατοχύρωση του **θεμελιώδους κανόνα** της λεγομέ-

νης «βιώσιμου» ή «διηνεκούς» ή αειφόρου «αναπτύξεως» από τον οποίο πηγάζουν οι προαναφερθείσες γενικές αρχές. Ο θεμελιώδης κανών αναγνωρίζει και εμπεριέχει τον **άρρηκτο δεσμό περιβάλλοντος και οικονομίας**, αφού ορίζει εκ προοιμίου ότι «κάθε οικονομική δραστηριότητα πρέπει να είναι φιλική προς το περιβάλλον». Έτσι, η Αρχή (1) της Διακηρύξεως του Ρίο (1992) ορίζει ότι οι άνθρωποι δικαιούνται να αναπτύξουν την παραγωγική τους ζωή σε αρμονία με την φύση, η Αρχή (3) ότι το δικαίωμα ανάπτυξης πρέπει να ασκείται με δίκαιο τρόπο που θα ικανοποιεί τις περιβαλλοντικές και αναπτυξιακές ανάγκες της παρούσης αλλά και των επόμενων γενεών, και η Αρχή (4) ότι για να επιτευχθεί η βιώσιμη ανάπτυξη, η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της αναπτυξιακής διαδικασίας που δεν μπορεί να ληφθεί υπ' όψη απομονωμένη από αυτή. Ο θεμελιώδης κανόνας παραμένει ανθρωποκεντρικός, γιατί η Αρχή (1) ορίζει επίσης ότι ο άνθρωπος παραμένει στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος για την βιώσιμη ανάπτυξη. Η φιλοσοφική βάση του κανόνος είναι συστημική²⁰ και προϋποθέτει ότι τα καλώς εννοούμενα συμφέροντα ανθρώπου και φύσεως δεν συγκρούονται ούτε είναι ανταγωνιστικά, αλλά μπορούν να εναρμονισθούν.

Στην **Ευρωπαϊκή Ένωση** και την **Ελλάδα**, ο θεμελιώδης αυτός κανόνας έχει συντελεσθεί:

²⁰ Σήμερα σχεδόν όλες οι νέες επιστήμες, όπως η «επιστήμη της γής» (earth science), η «επιστήμη του περιβάλλοντος» (environmental science), η «οικολογία» κ.ά. είναι διακλαδικές εφαρμογές της ευρύτερης συστημικής επιστήμης. Αλλά και γενικότερα, για την επιβίωσή του σε ένα κόσμο που γίνεται διαρκώς πιο πολύπλοκος ο κοινός άνθρωπος χρειάζεται την συστημική λογική. «Χωρίς την συστημική σκέψη είναι αδύνατη η κατανόηση του συγχρόνου δικαίου του περιβάλλοντος και η σχεδίαση πολιτικής βιώσιμης ανάπτυξης» υποστηρίζει ο Δεκλέρης Μ. (1995). Έτσι και η επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων πρέπει να αρχίζει από την εξοκείωση με την συστημική επιστήμη. Τα εκλαϊκευτικά βοηθήματα που εξέδωσε η Ελληνική Ομάδα Συστημάτων (Μιχ. Δεκλέρης: Συστημική Θεωρία (1986) και Διοίκηση Συστημάτων (1989), είναι μία καλή εισαγωγή στην επιστήμη αυτή, ενώ το υπό την αιγίδα της UNESCO εκδοθέν Handbook of Systems Science (M. Decleris, 1991) εμπεριέχει την σύγχρονη συστημική προβληματική. Η συστημική επιστήμη του περιβάλλοντος εκπροσωπείται είτε με βιβλία αυστηρής μεθοδολογίας, όπως λ.χ. το βιβλίο των R.J. Bennett - R.J. Chorley, Environmental Systems, Methuen, 1980, είτε με πρακτικότερα εγχειρίδια Περιβαλλοντικής Επιστήμης (Environmental Science), όπως εκείνα του T. Miller (Wadsworth, 1995), των Enger-Smith (Brown 1995), του D. Chiras (Benjamin Cumming, 1994), του N. Wright (Prentice Hall, 1993) κ.ά.

α) με το Άρθρο (β) των Κοινών Διατάξεων της Συνθήκης του Maastricht για την Ευρωπαϊκή Ένωση²¹, το οποίο ρητώς ορίζει ότι η Ένωση έχει ως σκοπό, «να προωθήσει ισορροπία και βιώσιμη οικονομική και κοινωνική πρόοδο»,

β) με το άρθρο 2 των Αρχών της ίδιας Συνθήκης που επαναλαμβάνει ότι η Κοινότητα θα προωθήσει στον χώρο της ισόρροπη και αρμονική ανάπτυξη σεβόμενη το περιβάλλον,

γ) με το άρθρο 130P της ίδιας Συνθήκης, που ορίζει ότι οι απαιτήσεις περιβαλλοντικής προστασίας πρέπει να ενσωματώνονται στον καθορισμό και στην εκτέλεση των πολιτικών της Κοινότητας, και

δ) με το άρθρο 130u που ορίζει ότι η κοινοτική πολιτική οικονομικής συνεργασίας με τις αναπτυσσόμενες χώρες θα ευνοεί την βιώσιμη οικονομική και κοινωνική πολιτική των χωρών αυτών.

Στην νομολογία των δικαστηρίων ο θεμελιώδης κανών της βιώσιμης ανάπτυξης έγινε δεκτός για πρώτη φορά με την υπ' αριθ. 53/1993 απόφαση του Ε' Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας, ερμηνεύοντας το άρθρο 24 του Συντάγματος, υπό το φως της Agenda '21.

Ο θεμελιώδης κανόνας της «βιώσιμης ανάπτυξης» απομακρύνεται και από την κλασική οικονομική θεωρία της ανάπτυξης που υπελάμβανε την οικονομία ως αυτόνομο ανθρωπογενές σύστημα, διεπόμενο δηλ. από δικούς του νόμους, και ανεξάρτητο από την φύση. Η ανάπτυξη δεν ταυτίζεται πλέον με την μονοδιάστατη οικονομική μεγέθυνση του παρελθόντος, αλλά είναι «πολύπλοκη», «ολοκληρωμένη» και «ισορροπημένη» διαδικασία, με την οποία δεν αυξάνεται μόνον ο πλούτος, αλλά όλες οι αξίες του ανθρώπου και μόνο στο μέτρο που επιτρέπει η «αποδοτική» αξιοποίηση των φυσικών πόρων και ο σεβασμός του περιβάλλοντος. Εγκαταλείπεται, έτσι, η αφύσικη απομόνωση της οικονομίας και η δεσπόζουσα θέση της στα ανθρωπογενή συστήματα. Η οικονομία παραμένει σημαντική για τον άνθρωπο, αφού του παρέχει τα υλικά αγαθά, αλλά εντάσσεται με ισοτιμία στα ανθρωπογενή συστήματα και τιθασεύεται με την προσγείωσή της, δηλ. με την αναγνώριση της φυσικής (περιβαλλοντικής) εξαρτήσεώς της.

Ο κανόνας της βιώσιμης ανάπτυξης είναι θεμελιώδης γιατί απαντά στο κεφαλαιώδες ερώτημα της σχέσεως των ανθρωπογενών συστημάτων με τα

²¹ Η Συνθήκη του Maastricht έχει κυρωθεί με τον Ν. 2077/7-8-1992 (ΦΕΚ 136) και επομένως οι ανωτέρω διατάξεις αποτελούν και εσωτερικό ελληνικό δίκαιο με υπερνομοθετική ισχύ.

φυσικά οικοσυστήματα, που είναι το πρόβλημα της σχέσεως πολιτισμού και φύσεως, Ανθρώπου-Περιβάλλοντος. Μέχρι τώρα ο πολιτισμός αναπτύχθηκε αναλώνοντας τη φύση. Έγινε, όμως, φανερό ότι η εξουσιαστική σχέση ανθρώπου-φύσεως δεν μπορεί πλέον να συνεχισθεί χωρίς κίνδυνο του πολιτισμού. Η αποκήρυξη της αδηφάγου οικονομίας σημαίνει και νέα τοποθέτηση του θεμελιώδους ζητήματος. Στο εξής τα ανθρωπογενή συστήματα οφείλουν να αρμονίζονται με τα φυσικά οικοσυστήματα έτσι ώστε να μπορούν να συνεξελισσονται από κοινού. Γιατί και τα δύο είναι δυναμικά: αναπτύσσεται ο πολιτισμός αλλά εξελίσσεται και η φύση, υπάρχει δε αμοιβαία εξάρτηση και αλληλεπίδραση μεταξύ των εξελίξεων αυτών. Ο θεμελιώδης κανόνας, λοιπόν, εμπεριέχει την αναθεώρηση του πολιτιστικού προτύπου και την καθιέρωση νέων αξιών, που προωθούνται μέσω του Διεθνούς Δικαίου.

Ο Μ. Δεκλέρης (1995), υποστηρίζει ότι θεμελιώδης κανόνας της βιώσιμης ανάπτυξης υποδηλώνει ότι το νέο δίκαιο του περιβάλλοντος είναι πράγματι οι κανόνες που θα εγγραφούν και θα πραγματοποιήσουν την συνεξέλιξη όλων των ανθρωπογενών συστημάτων και των φυσικών οικοσυστημάτων. Επίσης έχει υποστηρίξει ότι, **οι κανόνες αυτοί είναι**

- α) **νέοι**, αφού αποβλέπουν σε καινούργια ισορροπία ανθρώπου-φύσεως,
- β) **κατευθυντήριοι**, αφού θα χρησιμεύουν ως οδηγοί/ κριτήρια για την επίλυση των προβλημάτων της σύνθεσης των ανθρωπογενών και φυσικών οικοσυστημάτων στις επί μέρους πολιτικές και τους κλάδους δικαίου,
- γ) **συστημικοί**, αφού στηρίζονται στη μεθοδολογία της «συστημικής επιστήμης», με την οποία και μόνον είναι δυνατή η σύλληψη και εκλογίκευση των πολυπλόκων σχέσεων ανθρώπου-φύσεως,
- δ) **διεπιστημονικοί**, αφού στηρίζονται στα δεδομένα πλείστων επιστημών που θα συντεθούν με τα συστήμικά πρότυπα, και
- ε) **έχουν παγκόσμια ομοιομορφία**, αφού αναπτύσσονται υπό την καθοδήγηση του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου.

Με τα παραπάνω χαρακτηριστικά του το νέο δίκαιο του περιβάλλοντος θα συνεχίσει να τίθεται με κανονιστικά κείμενα (νόμων, Δ/των, κ.λπ.) αλλά θα είναι κατ' εξοχήν δικαστικό - πραιτωρικό δίκαιο, αφού κανείς θετός κανών δεν μπορεί να προβλέψει εκ των προτέρων τα πολυάριθμα προβλήματα από τη συνάντηση, τριβή ή και σύγκρουση ανθρωπογενών συστημάτων και οικοσυστημάτων. Τα δυ-

ναμικά αυτά προβλήματα θα επιλύονται εν τέλει από δικαστές, καθοδηγούμενους από τους γενικούς κανόνες ή και τους ειδικούς όπου υπάρχουν.

Έτσι, οι δικαστές θα είναι οι εγγυητές του θεμελιώδους κανόνας. Ως εκ τούτου (Δεκλήρης Μ. 1995):

α) Σπουδαιότερος κλάδος του δικαίου του περιβάλλοντος θα είναι ο διοικητικός που θα παρέχει τη μεγαλύτερη προστασία εν συγκρίσει προς το αστικό και ποινικό δίκαιο του περιβάλλοντος.

β) Σπουδαίο ρόλο θα διαδραματίζει η προληπτική λειτουργία του δικαίου, ιδίως δε η αναστολή εκτέλεσης των διοικητικών πράξεων, αφού ο θεμελιώδης κανών επιτάσσει την πρόληψη της βλάβης του περιβάλλοντος.

γ) Η επέμβαση του δικαστού θα είναι αποτελεσματική.

δ) Η εκπαίδευση των δικαστών θα περιλαμβάνει εδραία γνώση της περιβαλλοντικής επιστήμης.

5.2.4. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΠΑΛΑΙΟΥ & ΝΕΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Μπορούμε, λοιπόν, να συνοψίσουμε τις διαφορές παλαιού και νέου δικαίου του περιβάλλοντος:

- Ο σκοπός του παλαιού δικαίου ήταν **αποτρεπτικός**: να εμποδίσει δηλ. ή να περιορίσει την βλάβη του περιβάλλοντος από τις ενέργειες του ανθρώπου. Η έννοια του περιβάλλοντος ήταν στενή, αφού περιέκλειε κυρίως την άγρια φύση, και οι κανόνες προστασίας είχαν στατικό και αστυνομικό χαρακτήρα.

- Ο σκοπός του νέου δικαίου είναι, αντιθέτως, **θετικός**: Το νέο δίκαιο επιχειρεί να κατευθύνει και διαπλάσει τις ενέργειες του ανθρώπου. Ασφαλώς ενσωματώνει και το παλαιό δίκαιο, αλλά προεκτείνεται πολύ περισσότερο από αυτό. Το νέο δίκαιο ταυτίζεται με το δίκαιο της βιώσιμης ανάπτυξης.

- Το περιβάλλον **νοείται με ευρύτατο και πολύπλοκο τρόπο**, αφού περιλαμβάνει όχι μόνον τα οικοσυστήματα αλλά και τις αμοιβαίες διασυνδέσεις των με τα ανθρωπογενή συστήματα.

- Το δίκαιο περιβάλλοντος γίνεται **δυναμικό**, αφού οφείλει:

α) να αποκαταστήσει την διαταραχθείσα ισορροπία οικοσυστημάτων και ανθρωπογενών συστημάτων,

β) να διασφαλίσει την συνεξέλιξη αμφοτέρων στο μέλλον.

- Αποδέκτης του νέου δικαίου δεν είναι μόνον το κράτος ή η Διοίκησή του. Οι κανόνες της βιώσιμης ανάπτυξης δεν καθοδηγούν μόνον τις δημόσιες υπηρεσίες που σχεδιάζουν και υλοποιούν τις επί μέρους δημόσιες πολιτικές. Είναι περισσότερο κώδικας αξιών και αντιστοίχων κανόνων που απευθύνεται σε όλα τα μέλη της κοινωνίας: επιστήμονες, ερευνητές, επιχειρηματίες, οργανώσεις και πολίτες και επιδιώκει να επηρεάσει και να τροποποιήσει τη συμπεριφορά όλων αυτών. Γιατί όλων αυτών η εγρήγορση, υποστήριξη και συνεργασία χρειάζεται για να πραγματοποιηθεί το ιδεώδες της βιώσιμης ανάπτυξης.

- το νέο δίκαιο του περιβάλλοντος επιδιώκει να διορθώσει αδικίες και να αναστρέψει την παρακμή του δυτικού προτύπου της προόδου, γιατί έχει κατανοήσει τις διασυνδέσεις του ηθικού προβλήματος της δικαιοσύνης με την σωτηρία της φύσεως και την αποκατάσταση της ισορροπίας της. Έτσι λ.χ. κατ' εφαρμογή των «αρχών του δικαίου κόσμου» το νέο δίκαιο περιβάλλοντος επιβάλλει μεν τον περιορισμό της υπερκαταναλώσεως των πλουσίων χωρών, αλλά ανέχεται την ενδογενή ανάπτυξη των φτωχών προς εξίσωση του βιοτικού επιπέδου. Το νέο δίκαιο μεριμνά, επίσης, για την «κοινή» φυσική κληρονομιά και δεν αποκρύπτει την προτίμησή του προς ένα νέο τρόπο ζωής, στον οποίο θα δεσπόζουν η λιτότητα και η ισορροπία των αξιών. Σε επίπεδο διατάξεων, η Αρχή (5) της Διακηρύξεως του Ρίο ορίζει ότι η εξάλειψη της φτώχειας είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την βιώσιμη ανάπτυξη και η Αρχή (8) ότι για τον ίδιο σκοπό και για υψηλότερη ποιότητα ζωής πρέπει να εγκαταλειφθούν τα μη βιώσιμα πρότυπα παραγωγής και καταναλώσεως.

5.2.5. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Με την νομική του προστασία το περιβάλλον έχει γίνει «έννομο αγαθό» όπως είχε γίνει ήδη η «ζωή» και η «αξία» του ανθρώπου (βλ. άρθρ. 2 του Συντάγματος), η «ελευθερία» του (άρθρ. 5) και η «υγεία» του (άρθρ. 21). Είναι λάθος να πιστεύεται ότι το περιβάλλον έγινε έννομο αγαθό προς χάριν του ανθρώπου και για να προστατευθούν αποτελεσματικότερα τα δικά του αγαθά. Παρόμοια αντίληψη αναχωρεί από την ίδια αναλυτική λογική που αντιπαραθέτει τον

άνθρωπο στην φύση και απλώς εξευγενίζει τα κίνητρά του. Εξίσου, όμως, λάθος είναι να θεωρείται η φύση ως ίδιον υποκείμενο δικαίου που μπορεί να αντιταχθεί στα δικαιώματα του ανθρώπου. Γιατί το δίκαιο έχει ως αποδέκτες μόνον λογικά όντα, δηλ. τον άνθρωπο. Η ορθή θέση είναι ότι **το περιβάλλον προστατεύεται ως έννομο αγαθόν υπό την προεκτεθείσα συστημική ενότητά του**, που περιλαμβάνει και τα ανθρωπογενή συστήματα. Το περιβάλλον προστατεύεται επειδή ο άνθρωπος δεν νοείται και δεν μπορεί να υπάρξει εκτός αυτού, δηλ. **επειδή υπάρχει ταύτιση συμφερόντων ανθρώπου και περιβάλλοντος**.

Εφόσον το περιβάλλον αποτελεί έννομο αγαθόν, η συνταγματική προστασία του πρέπει να είναι πλήρης. Τούτο σημαίνει ότι σκοπός της προστασίας αυτής είναι η διασφάλιση της «ομοιόστασης», δηλ. της ισορροπίας του, χάριν της «συνεξελίξεως» οικοσυστημάτων και ανθρωπογενών συστημάτων. Η προστασία αυτή πρέπει να παρέχεται σε όλα τα στοιχεία του περιβάλλοντος και σε όλη την έκταση που υποδεικνύει η επιστημονική έρευνα (Δεκλήρης Μ. 1995).

Ο θεμελιώδης νόμος το Σύνταγμα στο άρθρο 24 αναφέρει ότι η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί **υποχρέωση του κράτους**, το οποίο πρέπει να παίρνει τα αναγκαία προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα. Ειδική μνεία γίνεται για την προστασία των δασών, για τα μνημεία, τις παραδοσιακές περιοχές, τα θέματα της χωροταξίας και της πολεοδομίας.

Για την εφαρμογή της συνταγματικής αυτής επιταγής έχουν **εκδοθεί ειδικοί νόμοι**, όπως ο νόμος για την προστασία του περιβάλλοντος (Ν1650/86), ο νόμος για την προστασία των δασών και δασικών εκτάσεων (Ν998/79), ο οικιστικός νόμος (Ν1337/83) περί αιγιαλού και παραλίας (Ν1540/30) και ο αρχαιολογικός νόμος (Ν5351/32 και Ν1469/50), που βρίσκονται στο στάδιο της αναθεώρησης με νομοσχέδια που κατατέθηκαν στη Βουλή, ο νόμος για την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος (Π.Δ. 55/98), ο νόμος για τον χωροταξικό σχεδιασμό και την αειφόρο ανάπτυξη (Ν.2742/99) και άλλοι.

Το νομικό αυτό πλαίσιο συμπληρώνεται και από το **πρωτογενές δίκαιο** των καταστατικών Συνθηκών της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και από το **παράγωγο δίκαιο** των κοινοτικών οδηγιών που ρυθμίζουν τα θέματα προστασίας του περιβάλλοντος και τις πολιτικές και δράσεις για την προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης.

Όλο το νομικό αυτό πλέγμα καλύπτει και τον τουρισμό στον βαθμό που οι τουριστικές δραστηριότητες σχετίζονται με το περιβάλλον. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι υπάρχουν και ειδικές ρυθμίσεις που αναφέρονται αποκλειστικά στις τουριστικές δραστηριότητες, όπως οι εγκρίσεις περιβαλλοντικών όρων για την ίδρυση τουριστικών εγκαταστάσεων, οι εγκρίσεις χωροθέτησης των τουριστικών δραστηριοτήτων οι άδειες λειτουργίας καταστημάτων υγειονομικού ενδιαφέροντος τα συστήματα βιολογικού καθαρισμού και διάθεσης στέρεων αποβλήτων των ξενοδοχείων, οι όροι πυρασφάλειας των τουριστικών εγκαταστάσεων κ.τ.λ. Πάντως εκείνο που διαπιστώνει κανείς είναι ότι ενώ το υφιστάμενο νομικό καθεστώς παρέχει την δυνατότητα ρύθμισης των σχέσεων τουρισμού και περιβάλλοντος προς την κατεύθυνση μιας βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, η κατάσταση είναι εκτός ελέγχου γιατί σε μεγάλο βαθμό δεν εφαρμόζονται οι νόμοι τόσο σε επίπεδο πρόληψης όσο και σε επίπεδο καταστολής (Λογοθέτης Μ., 1995).

5.3. ΠΡΟΣ ΜΙΑ «ΟΙΚΟ-ΛΟΓΙΚΗ» & «ΒΙΩΣΙΜΗ» ΑΝΑΠΤΥΞΗ

5.3.1. ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΕΠΑΝΑΔΙΑΤΥΠΩΣΗΣ ΤΩΝ ΘΕΣΕΩΝ ΤΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Για πολλά χρόνια όλες θεωρίες της αναπτύξεως, ήταν συνδεδεμένες άρρηκτα, αποκλειστικά με τα μεγέθη της οικονομικής ανάπτυξης. Η εκτίμηση αυτή όπως είδαμε και στο κεφ. 3.1.1. φτάνει μέχρι τις μέρες μας και παρόλο που όλοι σήμερα αναγνωρίζουμε τα καταστροφικά αποτελέσματα του πολιτισμού μας στο περιβάλλον, πολύ λίγοι από εμάς συνδέουν τα αποτελέσματα αυτά με τα μέσα που έχουμε υιοθετήσει προκειμένου να αναπτυχθούμε οικονομικά.

Στην ακραία τους μορφή οι θεωρίες αυτές είναι παραλλαγές ρηχού υλιστικού ευδαιμονισμού που υπόσχεται την «κοινωνία της αφθονίας». Στηριζόμενες στην αναλυτική/ μειωτική λογική (reductionism) αναχωρούν από την απλοϊκή ατομιστική αρχή, κατά την οποία ο άνθρωπος είναι εξουσιαστής της Γης και νομιμοποιείται να την χρησιμοποιεί και να την εκμεταλλεύεται ωφελιμιστικά. Από την ατομιστική αυτή αρχή αυτή συνάγονται οι εξής εσφαλμένες θέσεις:

- Ο άνθρωπος, προερχόμενος και αυτός από την φύση και αποτελών την κορωνίδα της, δικαιούται ως κυρίαρχος κατασκευαστής, να μετατρέψει

κατά βούληση την λιθόσφαιρα και βιόσφαιρα σε ανθρωπογενή πολιτισμό (man-made world) υποσχόμενο αφθονία υλικών αγαθών.

- Δεν υπάρχει κανένα φυσικό εμπόδιο γι' αυτό: Αν και θα σταθεροποιηθεί στο μέλλον ο πληθυσμός, δύναται να πολλαπλασιασθεί άφοβα, γιατί η Γη μπορεί να θρέψη απεριόριστο αριθμό ανθρώπων.

- Υπάρχει επάρκεια φυσικών πόρων και εν πάση περιπτώσει η τεχνολογία θα επινοήσει νέους, αν οι υπάρχοντες εξαντληθούν.

- Δεν υπάρχει οικολογική κρίση και οι αναφερόμενοι κίνδυνοι αποτελούν επιστημονικούς μύθους. Όλα τα προβλήματα του περιβάλλοντος θα αντιμετωπισθούν επιτυχώς με την βοήθεια της τεχνολογίας.

- Υπάρχει, κατ' ακολουθία, δυνατότητα απεριόριστης αύξησης παραγωγής και καταναλώσεως και κανένας βάσιμος λόγος δεν δικαιολογεί την αναχαίτισή της.

Σήμερα, όλες οι θέσεις της ακραίας αναπτυξιακής σχέσης έχουν καταρριφθεί επιστημονικώς. Αποτελούν σφάλματα και εντελώς αστήρικτες εκτιμήσεις, για τις ολέθριες συνέπειες των οποίων επικαλείται η αυθαίρετη προσδοκία ότι θα αποφευχθούν με την ανάπτυξη της τεχνολογίας. Έτσι:

- **Δεν υπάρχει κυριαρχία του ανθρώπου στη φύση παρά μόνο αλληλεξάρτηση** αμοτέρων, αφού όλες οι επεμβάσεις του ανθρώπου έχουν ανάδραση (feedback) στα ανθρωπογενή συστήματα που καθορίζει την ισορροπία των.

- **Όλοι οι φυσικοί πόροι είναι πεπερασμένοι** και έτσι δεν είναι νοητή η απεριόριστη ανάλωση τους.

- **Η πληθυσμιακή έκρηξη της ανθρωπότητας είναι ανεγνωρισμένο πρόβλημα** που τελεί ήδη υπό την διαχείριση των Ηνωμένων Εθνών.

- Η παγκόσμια οικολογική κρίση είναι αποδεδειγμένη και τελεί υπό διαχείριση στις κύριες εκδηλώσεις της (αραίωση όζοντος κ.λπ.)

- Απεριόριστη οικονομική μεγέθυνση είναι λογικά ασυμβίβαστη με πεπερασμένους φυσικούς πόρους.

5.3.2. ΟΙ ΣΧΟΛΕΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

Έτσι, στον αντίποδα των σχολών της οικονομικής ανάπτυξης ανπτύχθηκαν οι σχολές της «καθαράς» ή «βαθείας» οικολογίας που πρεσβεύουν την επιστροφή στην απλή διαχείριση της φύσεως. Στην εστία προσοχής και ενδιαφέροντος των σχολών αυτών είναι η φυσική εξέλιξη, τα οικοσυστήματα και ιδίως η διατήρηση των ειδών, χωρίς να δίδεται ιδιαίτερη βαρύτητα στον άνθρωπο. Από της σκοπιάς αυτής τονίζονται οι ολέθριες συνέπειες του βιομηχανικού πολιτισμού στην φύση και συνιστάται η εγκατάλειψή του, γιατί οιαδήποτε ανάπτυξη οδηγεί μοιραίως στην εξάντληση των φυσικών πόρων, ενώ τα προβλήματα του περιβάλλοντος είναι πράγματι άλυτα. **Οι σχολές επικρίνουν την ανθρωποκεντρική προσέγγιση** στη σχέση ανθρώπου-περιβάλλοντος και διευρύνοντας την ηθική και το δίκαιο προβάλλουν τα δικαιώματα της φύσεως. Δικαιώματα δεν έχει μόνον ο άνθρωπος, αλλά και τα ζώα, τα φυτά, ακόμη και τα ανόργανα στοιχεία της φύσεως. Τίποτα δεν νομιμοποιεί την αξίωση του ανθρώπου να εκμεταλλεύεται αυτός την φύση. Αντιθέτως, οφείλει σεβασμό σ' αυτήν και σε όλα τα πλάσματά της. Οι σχολές της οικολογίας έχουν δίκαιο σε ό,τι αφορά την κρίσιμη σημασία των οικοσυστημάτων για την επιβίωση του ανθρώπου. Υποτιμούν, όμως, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τελευταίου και ιδίως τον ρόλο της τεχνολογικής ανάπτυξης στην εξέλιξή του. Ως εκ τούτου είναι απαισιόδοξες για το μέλλον: άλλες προτείνουν σενάρια ολοκληρωτικής καταστροφής και άλλες πιστεύουν ότι η φύση θα απαλλαγεί εν τέλει από το αλαζονικό είδος του ανθρώπου που θα προκαλέσει μόνο του την εξαφάνισή του, ενώ η παντοδύναμη φυσική εξέλιξη θα συνεχιστεί με άλλη διακλάδωση.

Οι σχολές της οικολογίας πρόσφεραν θετική υπηρεσία στην δημόσια πολιτική και στο δίκαιο του περιβάλλοντος, επανεισάγοντας στη δόμηση του προβλήματος τα οικοσυστήματα που είχαν τελείως αγνοήσει οι σχολές της οικονομικής ανάπτυξης βυθισμένες στην πλάνη της αυτονομίας της αγοράς. Διεύρυναν, επίσης, την ηθική. Γι' αυτό και η αξία τους συνίσταται όχι στα ακραία συμπεράσματά τους, αλλά στην υπόμνηση της ζωτικής σημασίας των οικοσυστημάτων ως αντικατάστατου φυσικής βάσεως των ανθρωπογενών συστημάτων. Από την υπόμνηση αυτή ξεκίνησε η ιδέα της βιωσιμότητας που έδωσε νέα διάσταση στην ιδέα της ανάπτυξης και την αναζωογόνησε.

5.3.3. Η ΣΧΟΛΗ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Οι σχολές της ανάπτυξης και της οικολογίας είναι ακραίες γιατί είναι μονομερείς. Έτσι πιάσχουν και οι δύο στη λογική τους μέθοδο. Η μεν πρώτη, καθαρώς αναλυτική, απομονώνει τον άνθρωπο από το περιβάλλον του και εξετάζει την οικονομική του δράση αυτοτελώς και σε σχετικώς βραχεία κλίμακα χρόνου (4-30 χρόνια). Η δεύτερη είναι μεν ολιστική, αλλά στην πραγματικότητα «ψευδοσυστημική», αφού εστιάζεται μεν στα οικοσυστήματα, αλλά αγνοεί εντελώς τις μοναδικές ιδιότητες που ξεχωρίζουν τον άνθρωπο απ' όλα τα έμβια συστήματα. Και έχει μεν μακροχρόνιο ορίζοντα, αλλά δεν συλλαμβάνει ορθώς την δυναμική των οικοσυστημάτων, αφού απορρίπτει εκ των προτέρων την δυνατότητα εναρμονίσεως οικοσυστημάτων και ανθρωπογενών συστημάτων, δηλ. την συνύπαρξη φυσικής και πολιτιστικής εξελίξεως. Εν τούτοις, αυτό είναι το κύριο πρόβλημα, αφού ο άνθρωπος διαφέρει από τα έμβια συστήματα και τα ανθρωπογενή συστήματα έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και δυνατότητες που πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν. Χάρης στα χαρακτηριστικά αυτά και ιδίως στην λογική ικανότητα και δημιουργικότητα του ανθρώπου η συνεξέλιξη των ανθρωπογενών συστημάτων και των οικοσυστημάτων είναι εφικτή και εξαρτάται κυρίως από την εναρμόνιση δύο διαφορετικών χρονικών κλιμάκων αποφάσεων, αφού τα ανθρωπογενή συστήματα έχουν βραχύτερο χρόνο χαλαρώσεως από τα οικοσυστήματα. Από την ορθή και καίρια αυτή διαπίστωση γεννήθηκε η σχολή που επρόκειτο να επικρατήσει, δηλ. η σχολή της βιώσιμης ανάπτυξης.

Η σχολή της βιώσιμης ανάπτυξης αποτελεί τη μέχρι σήμερα πιο ορθή προσέγγιση στο θεμελιώδες πρόβλημα των σχέσεων ανθρωπογενών συστημάτων και οικοσυστημάτων, όχι γιατί ευρίσκεται στο μέσον των δύο άκρων, αλλά γιατί **στηρίζεται στην ακέραια συστημική λογική**. Η συστημική επιστήμη συλλαμβάνει το σύμπαν χωρίς να χάνει τα μέρη του, και λαμβάνει υπ' όψη της όλα τα στοιχεία του μεγασυστήματος της Γης χωρίς να αγνοεί την ιεραρχική των τάξη. Τέλος, αντιλαμβάνεται ότι η δυναμική του μεγασυστήματος δεν είναι απλή, όπως υπολαμβάνουν οι οικολόγοι, αλλά προκύπτει από την αλληλεπίδραση διαφορετικών χρονικών κλιμάκων ένεκεν της εγγενούς ιεραρχίας των συστημάτων. Από την ορθή αυτή λογική, η βιωσιμότητα εισάγει το **μακροχρόνιο κριτήριο στις αποφάσεις** του ανθρώπου αντί της καιροσκοπικής ή απλής βραχυχρόνιας προσαρμογής του με την λογική της αγοράς.

Η επικράτηση της συστημικής σχολής της βιώσιμης ανάπτυξης σημαίνει και το τέλος της κλασικής οικονομικής επιστήμης. Ήδη και αυτή η πλέον συντηρητική τάση της νέας «περιβαλλοντικής οικονομικής» (Environmental Economics) επιδιώκει την ένταξη των παραμέτρων του περιβάλλοντος (externalities) στα οικονομικά πρότυπα. Η αρμοδία, όμως, συστημική επιστήμη των ανθρωπογενών συστημάτων προχωρά ακόμα περισσότερο: Προτείνει νέα διεπιστημονική προσέγγιση του θεμελιώδους ζητήματος και αντί απλουστευτικών «νόμων», προσανατολίζεται προς τα προβλήματα όχι μόνο της φύσης, αλλά και του πολιτισμού. Η συστημική επιστήμη της βιώσιμης ανάπτυξης εξελίσσεται ταχύτατα και από ότι φαίνεται το μέλλον της ανήκει. Χρησιμοποιεί συνδυασμένες ποιοτικές και ποσοτικές μεθόδους και η ακρίβεια των προτύπων της ελέγχεται με προσομοιώσεις και ευρεία χρήση της νέας τεχνολογίας της πληροφορίας. Υπό τη φιλοσοφία της, αναθεωρούνται οι ήδη πεπαλαιωμένες αντιλήψεις για την έννοια των οικονομικών αγαθών, εισάγεται η έννοια του φυσικού κεφαλαίου, μετρείται η κατάσταση, και ιδίως η μείωσή του, και επανακαθορίζονται τα στοιχεία των εθνικών λογαριασμών (green accounts). Η επιστήμη της βιώσιμης ανάπτυξης **δεν απορρίπτει την αγορά, αλλά της αρνείται την αυτονομία και βεβαίως την παντοδυναμία**, αφού από την φύση τους τα νέα κριτήρια των αποφάσεων του ανθρώπου, δηλ. ο μακρύς ορίζων και το εύρος της προοπτικής, προϋποθέτουν άλλες, πιο εξελιγμένες, μορφές ελέγχων από την αυτορρύθμιση της αγοράς. Έτσι, η σχεδίαση μαλακών πληροφοριακών συστημάτων (software) της εκάστοτε πολυπλοκότητας θεωρούνται και είναι πράγματι ανώτερες μορφές ελέγχου.

5.3.4. ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Με βάση τη φιλοσοφία δημιουργίας της σχολής της βιώσιμης ανάπτυξης και τη συστημική μέθοδο στην οποία βασίστηκαν οι προτάσεις της, προκύπτουν κάποιες βασικές αρχές²² που ταυτόχρονα διεκδικούν τον τίτλο των ικανών και αναγκαίων συνθηκών, για την πρακτική της διάσπαση, δηλαδή την υπόστασή της ως μέσου ικανού να διαχειριστεί τα ζητήματα του περιβάλλοντος, όχι φιλοσοφικά και θεωρητικά, αλλά επί του πρακτέου.

²² Οι οποίες στηρίχθηκαν στις αρχές που περιλαμβάνει ο Μ. Δεκλερης, αντιπρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας, στο άρθρο του: Ο ΔΩΔΕΚΑΔΕΛΤΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ: ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ (1995).

Στη συνέχεια αναλύονται οι θεμελιώδεις ιδέες των αρχών αυτών καθώς και οι αξιώσεις που πρεσβεύουν στην πράξη. Το τελευταίο, δηλ. η πρακτική - εφαρμοσίμη διάσταση των αρχών, είναι ανέφικτο να πείσει αν δεν τεκμηριωθεί με συγκεκριμένες αναφορές στη νομολογία. Αυτός είναι και ο λόγος που το πλήθος των αναφορών αυτών, που στη παρατίθενται συνέχεια στο επιμέρους κείμενο προσέγγισης της κάθε μιας αρχής, δεν περιελήφθησαν στο κεφάλαιο 5.2.3. Το Νομικό Πλαίσιο της Βιώσιμης Ανάπτυξης.

5.3.4.1. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

Η αρχή αυτή ορίζει ότι η σχεδίαση, ρύθμιση και επιτήρηση της **ισορροπίας μεταξύ ανθρωπογενών συστημάτων και οικοσυστημάτων είναι κατ' αρχήν ευθύνη του κράτους και τελεί υπό την εγγύησή του**. Η δημόσια οικολογική τάξη είναι υποχρεωτική για όλους. Το σύστημα των κανόνων της βιώσιμης ανάπτυξης που αποτελεί την δημόσια αυτή τάξη υπηρετεί το γενικό συμφέρον. Κανείς δεν εξαιρείται της τάξης αυτής και κανείς δεν επιτρέπεται να αποκλίνει από αυτήν. Ως οδηγοί συμπεριφοράς, όμως, οι κανόνες της βιώσιμης ανάπτυξης έχουν πλαστικότητα που δεν αναιρεί ούτε εκμηδενίζει την ατομική ελευθερία και πρωτοβουλία και κατ' ακολουθία την σχετική αυτοτέλεια των ανθρωπογενών συστημάτων που στηρίζονται σ' αυτήν, λ.χ. της αγοράς.

Η δημόσια οικολογική τάξη αναγορεύεται σε «*σπουδαίο δημόσιο συμφέρον*»²³, γιατί υπηρετεί το γενικό συμφέρον όχι μόνον της παρούσης γενεάς, αλλά και των μελλουσών. Εκφράζει, λοιπόν, η αρχή αυτή ανώτερη ηθική και γι' αυτό αποτελεί τον προέχοντα δημόσιο σκοπό κατά την χάραξη και υλοποίηση οιασδήποτε δημόσιας πολιτικής.

Η δημόσια οικολογική τάξη, **θέτει τα όρια και της ορθολογικής οικονομικής συμπεριφοράς που έχει ενσωματώσει ιδιωτικά κίνητρα για την προστασία του περιβάλλοντος**. Με άλλα λόγια, η λεγομένη «*οικονομική του περιβάλλοντος*» (Environmental Economics) δεν αποτελεί υποκατάστατο της δημόσιας οικολογικής τάξης, αλλά υπόκειται πλήρως στους κανόνες της βιώσιμης ανάπτυξης. Η οικονομική του περιβάλλοντος επιζητεί την δημιουργία **οικονομικών κινήτρων προστασίας του περιβάλλοντος**. Έχει επομένως εγγενή όρια,

²³ βλ. Σ.τ.Ε. 1784/1993

αφού ξεκινά από την εγωιστική φύση των ανθρώπων. Η οικονομική του περιβάλλοντος προτείνει αγοραίες μεθόδους που φθάνουν μέχρι της εμπορίας «υπηρεσιών περιβάλλοντος» και «δικαιωμάτων ρύπανσης» αυτού.

Οι θεσμοί και τα μέτρα της προστασίας του περιβάλλοντος, είναι ανεκτοί υπό την προϋπόθεση ότι είναι σύμφωνοι με τις παραπάνω υποχρεωτικές αρχές. Αλλιώς είναι ανεπίτρεπτοι και οι τυχόν ιδιωτικές συμφωνίες άκυρες, καθώς επίσης και οι αντίστοιχες διοικητικές πράξεις. Έτσι, λ.χ. η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» έχει την αυτονόητη έννοια ότι εν περιπτώσει ρυπάνσεως του περιβάλλοντος υφίσταται υποχρέωση αποζημιώσεως, όχι όμως και την έννοια ότι ο «πληρώνων» μπορεί να ρυπαίνει αν είναι διατεθειμένος να καταβάλει οιονεί τίμημα ρυπάνσεως. Γιατί κατά το συγκεκριμένο δημόσιο δίκαιο προστασίας του περιβάλλοντος, αποκλείεται παντελώς η ρύπανση και ο ρυπαίνων εξουδετερώνεται με το οπλοστάσιο του δικαίου αυτού (άρση αδείας και ποινική κύρωση).

Μεταξύ όλων των σκοπών της δημοσίας πολιτικής ο σκοπός της προστασίας του περιβάλλοντος προέχει, και για τον λόγο ότι έχει αξία μόνον ως προληπτικός. Η υποχρεωτική ανάμειξη του προληπτικού αυτού σκοπού με όλους και με κάθε ένα χωριστά από τους πολλαπλούς σκοπούς της δημοσίας πολιτικής, σημαίνει ότι **καμία απολύτως κρατική σκοπιμότητα δεν είναι σημαντικότερη της ανάγκης προστασίας του περιβάλλοντος** και άρα μπορεί να επιδιωχθεί μόνο εφ' όσον συμβιβάζεται με την ανάγκη αυτή και με τον κατάλληλο τρόπο. Γι' αυτό **κάθε δημόσια πολιτική πρέπει να εξετάζεται πρώτα για το αν είναι συμβατή με το περιβάλλον**, και ύστερα να σχεδιάζεται έτσι ώστε να μην το βλάψει. Ως εκ τούτου, ο αρμόδιος για το περιβάλλον υπουργός πρέπει να έχει σήμερα την θέση που είχε άλλοτε ο υπουργός των οικονομικών κατά την έγκριση των δαπανών του κράτους, δηλ. πρέπει να συμπράττει στην σχεδίαση και εκτέλεση οιασδήποτε πολιτικής της βιώσιμης ανάπτυξης. Θεσμικώς, αυτό μπορεί να διασφαλισθεί με πολλούς τρόπους: επιτροπές υπουργών, υπηρεσία περιβάλλοντος σε κάθε Υπουργείο κ.λπ. Αντιθέτως, είναι παράνομη και συνιστά ανεπίτρεπτη εμμονή στην νοοτροπία της οικονομικής μεγεθύνσεως και συγκεκριμένη προσπάθεια αναβιώσεως της η πολιτική πρακτική κατά την οποία πρώτα αποφασίζεται ορισμένη πολιτική - ιδίως δε η εκτέλεση μεγάλων τεχνικών έργων - και ύστερα...εκπονείται η μελέτη των επιπτώσεών των στο περιβάλλον, ως εάν επρόκειτο περί διαδικαστικού τινός τύπου! Ακόμη βαρύτερη παραβίαση του Συντάγματος και της Συνθήκης του Maastricht είναι παρέμφερής πρακτική, κατά την

οποία η έγκριση της μελέτης αυτής κυρούται με νόμο, προδήλως για να εμποδιστεί η προσβολή της ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας και ιδίως η αναστολή εκτέλεσής της.

Πρέπει να γίνει αντιληπτό από όλους ότι η βιώσιμη ανάπτυξη είναι μακροπρόθεσμη επιλογή συνταγματικού επιπέδου και κατ' αυτής δεν μπορεί να αντιταχθεί ο συγκεκριμένος νομοθέτης οποιασδήποτε αναπτυξιακής πολιτικής. Η υπερέχουσα αυτή θέση του δικαίου του περιβάλλοντος δεν πρέπει να εκλαμβάνεται εσφαλμένα ως «περιβαλλοντικός ιμπεριαλισμός» ή «εκπεριβαλλοντισμός του δικαίου και της πολιτικής», γιατί πρόκειται ακριβώς περί του αντιθέτου: η προτεραιότητα δηλ. του δικαίου του περιβάλλοντος σήμερα αποτελεί την ύστατη προσπάθεια αποκαταστάσεως της ισορροπίας ανθρωπογενών συστημάτων και φυσικών οικοσυστημάτων που έχει σοβαρά διαταραχθεί εις βάρος των τελευταίων. Έτσι, η προέχουσα μέριμνα για την πρόληψη περαιτέρω βλάβης του περιβάλλοντος εκφράζει την προσπάθεια μη υπερβάσεως του κατωφλίου των μη αναστρέψιμων εξελίξεων, το οποίο έχουμε ήδη πλησιάσει, και διατηρήσεως της δυνατότητας επαναφοράς των πραγμάτων στην φυσική τους ισορροπία.

Το δημόσιο συμφέρον ως νομικό θεμέλιο της προστασίας του περιβάλλοντος, έχει σταθερά αποδεχθεί η νομολογία του Συμβουλίου Επικρατείας και του Ε' Τμήματος αυτού. Χάριν αυτού έχει κρίνει θεμιτούς σοβαρούς περιορισμούς αφ' ενός μεν ατομικών δικαιωμάτων των πολιτών (ιδίως της ιδιοκτησίας, της επιχειρηματικής δραστηριότητος τους), και αφ' ετέρου της νομοθετικής, κανονιστικής και διοικητικής δραστηριότητος του κράτους, της Διοικήσεως και των αρχών τοπικής αυτοδιοικήσεως σε όλους τους τομείς της δημοσίας πολιτικής. Σταθερώς, επίσης, το δικαστήριο κάνει ευρεία χρήση της αναστολής εκτελέσεως των διοικητικών αποφάσεων για να διασφαλίσει την αποτελεσματικότητα των δικών του αποφάσεων και να προλάβει στην πράξη την βλάβη του περιβάλλοντος.²⁴

²⁴ Έτσι, μεταξύ άλλων, το Δικαστήριο ανέστειλε τους αεροψεκασμούς για την καταπολέμηση του δάκου για να προλάβη βλάβη της υγείας των ανθρώπων και της βιοποικιλότητος (Ε.Α. 470/1993), το κυνήγι για να προλάβη την εξόντωση απειλούμενων θηραμάτων (Ε.Α. 744/1993), την κατασκευή τεχνικού έργου στην κοίτη ποταμού (Ε.Α. 443/1994), την επίχωση ρέματος (Ε.Α. 473/1993), την κατασκευή έργων που απειλούσαν την αισθητική των ακτών (Ε.Α. 739/1994, 54/1994), την κατασκευή δεξαμενών υγρών καυσίμων για να προλάβη ρύπανση θάλασσας (Ε.Α. 444/1994), την εγκατάσταση κεραιών για να προλάβη την αισθητική βλάβη στο φυσικό περιβάλλον.

5.3.4.2. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ

Ο όρος «Βιωσιμότητα» (βλ. και κεφ. 5.2.3) είναι η λέξη κλειδί για την κατανόηση του συγχρόνου (μετά το Ρίο) Δικαίου περιβάλλοντος. Στο παρελθόν το Δίκαιο αυτό ήταν ειδικό και αμυντικό, γιατί οι βλάβες του περιβάλλοντος ήταν περιορισμένες και εντοπισμένες. Τώρα, όμως που είναι πλέον δεδομένες οι «παγκόσμιες αλλαγές» από την κρίση του περιβάλλοντος, το Δίκαιο είναι γενικό και θετικό και κεντρική φόρμουλά του είναι η αρχή της βιωσιμότητας: που σημαίνει ότι **μικρή ή μεγάλη, άμεση ή έμμεση, κάθε παρέμβαση του ανθρώπου στο περιβάλλον πρέπει να είναι βιώσιμη για να είναι ανεκτή**. Με την ορθή αυτή διατύπωση, την «βιωσιμότητα» αποδέχονται και εκείνοι που αρνούνται την ανάπτυξη και αρκούνται στην «διαχείριση» του περιβάλλοντος.

Τι είναι όμως η βιωσιμότητα; Μολονότι ο όρος αμέσως μεν αναφέρεται σε ανθρώπινη δραστηριότητα, στην πραγματικότητα αφορά τα οικοσυστήματα, είναι δηλ. βιωσιμότητα των οικοσυστημάτων, των οποίων πρέπει να διατηρηθεί η ζωτική αντοχή, ώστε να μπορούν να βαστάζουν και να τροφοδοτούν τα ανθρωπογενή συστήματα. Αλλιώς, σε περίπτωση δηλ. βλαπτικής αναδράσεως, τα τελευταία, απόστερουμένα ενέργειας, υπόκεινται μοιραίως σε εντροπία και αποσύνθεση. Με απλά λόγια, χωρίς τη φυσική του βάση δεν μπορεί να υπάρξει ανθρωπογενής πολιτισμός. Πρέπει, λοιπόν, όλα τα ανθρωπογενή συστήματα από το πιο μικρό έως το πιο μεγάλο, να σχεδιάζονται και να λειτουργούν έτσι ώστε να είναι βιώσιμα, να μην θέτουν δηλ. σε κίνδυνο την βιωσιμότητα των οικοσυστημάτων.

Η ηθική βάση της αρχής για όσους έχουν ανθρωποκεντρικό προσανατολισμό είναι η δικαιοσύνη μεταξύ των διαδοχικών ανθρωπίνων γενεών: **κάθε γενιά, δικαιούται να ικανοποιήσει τις εύλογες ανάγκες της, αλλά οφείλει κατά την χρήση των φυσικών πόρων να λάβει υπ' όψιν της και τις ανάγκες των επόμενων γενεών**. Η αντίληψη αυτή ρίχνει το βάρος στην κατανάλωση των φυσικών πόρων και θέλει να αποτρέψει την εξάντλησή τους. των εντός του μεγα-συστήματος του πλανήτη.

λον μονής (Ε.Α. 51/1995), την μεταφορά συντελεστή δομήσεως για να προλάβη επιδείνωση του αστικού περιβάλλοντος κ.ο.κ.

Αυτή είναι η φιλοσοφία της αρχής. Ποιο είναι, όμως, το ακριβές περιεχόμενό της, ώστε να μπορεί να ελεγχθεί και μετρηθεί η τήρησή της; Η ορθή απάντηση είναι ότι εφ' όσον η βιωσιμότητα αναφέρεται στο φυσικό περιβάλλον καθορίζεται πράγματι από το μέγεθος του φυσικού κεφαλαίου και άρα το ακριβές περιεχόμενο της αρχής είναι ότι επιβάλλει την διατήρηση του μεγέθους αυτού και επιτρέπει μόνο την αύξησή του (λ.χ. με αποκαταστάσεις καταστραφέντων οικοσυστημάτων), ενώ απαγορεύει απολύτως οιαδήποτε περαιτέρω μείωση ή υποβάθμιση αυτού. Με το περιεχόμενο αυτό η «βιωσιμότητα» είναι νομική έννοια και το ζήτημα αν ορισμένο ανθρωπογενές σύστημα, μικρό (λ.χ. εργοστάσιο, ξενοδοχείο κ.λπ.) ή μεγάλο (λ.χ. σχέδιο πόλεως, Ζ.Ο.Ε. κ.λπ.) είναι βιώσιμο, αποτελεί σύνθετη (νομική και πραγματική) κρίση περί του αν το επίμαχο σύστημα προκαλεί μείωση ή υποβάθμιση του φυσικού κεφαλαίου.

Εξ ορισμού το φυσικό κεφάλαιο είναι αναντικατάστατο και η απαγόρευση έστω και της ελαχίστης περαιτέρω μειώσεώς του υπαγορεύεται από την αλόγιστη μέχρι σήμερα καταστροφής του που έφερε την ανθρωπότητα κοντά στο κατώφλι μη αναστρέψιμων εξελίξεων. Κατά συνέπεια, η αρχή επιβάλλει:

α) την απογραφή του διασωθέντος φυσικού κεφαλαίου και την μεταβίβασή του ακεραίου στην επόμενη γενεά,

β) την μετατροπή της ανάπτυξης από ποσοτικής σε ποιοτική

γ) την αναθεώρηση των εθνικών λογαριασμών ώστε να περιλαμβάνουν, πέραν των οικονομικών, και τα κρίσιμα μεγέθη του φυσικού κεφαλαίου που αποτελούν τον πραγματικό πλούτο κάθε χώρας. Οι «πράσινοι λογαριασμοί» που θα απεικονίζουν τα μεγέθη αυτά δεν μπορούν να αποτιμώνται σε χρήμα. Γιατί η αξία των οικοσυστημάτων δεν προσδιορίζεται από την υποκειμενική αξιολόγηση των ανθρώπων ως χρηστών των, αλλά από την ανεκτίμητη λειτουργία των (άγνωστη ακόμα σε πολλές περιπτώσεις) εντός του μεγασυστήματος της Γης μας. Οπωσδήποτε, όμως, οι πράσινοι λογαριασμοί πρέπει να αναφέρονται σε κάποιας μορφής ισολογισμό και λογαριασμό χρήσεως.

Από τους αμετάπειστους οπαδούς της δίχως μέτρου οικονομικής ανάπτυξης, επιχειρείται η καταστρατήγηση της αρχής με το σόφισμα του «τεχνητού κεφαλαίου». Υποστηρίζεται δηλ. ότι ως φυσικό κεφάλαιο λογίζεται και το τεχνητό, που προκύπτει από τη μετατροπή του πρώτου. Κατά συνέπεια, στη μέτρηση του μεγέθους του φυσικού κεφαλαίου πρέπει να συνυπολογίζεται και το τεχνητό. Ότι το τεχνητό κεφάλαιο είναι πολύτιμο και πρέπει να μετρείται δεν υ-

πάρχει αντίρρηση. Δεν μπορεί όμως να γίνει δεκτή η άποψη ότι αύξηση του τεχνικού κεφαλαίου συμψηφίζει την μείωση του φυσικού. Γιατί το τελευταίο είναι εξορισμού αναντικατάστατο, εφ' όσον τα ανθρωπογενή συστήματα διακρίνονται ουσιαδώς από τα οικοσυστήματα εκ μετατροπής των οποίων προκύπτουν. Η αρχή της βιωσιμότητας, λοιπόν, επιβάλλει την σαφή διάκριση των δύο αυτών κατηγοριών κεφαλαίου. Έτσι νοείται ότι εφ' όσον στο φυσικό κεφάλαιο περιλαμβάνονται και οι φυσικοί πόροι που αντλούνται από αυτό (λ.χ. ορυκτά, πετρέλαιο κ.λπ.) η απαγόρευση μειώσεως επεκτείνεται και σε αυτούς, τουλάχιστον στο βαθμό που αφορά ορισμένη κρίσιμη ποσότητα μη ανανεώσιμων πόρων αποτελούντων αποθεματικό ασφαλείας μέχρις ότου καταστεί δυνατή η αντικατάστασή του με ανανεώσιμους πόρους.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, εφ' όσον η βιωσιμότητα αφορά πρωτίστως τα οικοσυστήματα, δεν είναι ορθή και η άποψη ότι αυτή μετρείται με το κατά κεφαλή ποσόν ευημερίας, το οποίο, επομένως, δεν επιτρέπεται να μειωθεί. Γιατί η γνώμη αυτή, όπως και εκείνη που ταυτίζει την βιωσιμότητα με την «μείζονα αποδοτικότητα», έχουν οικονομική έμπνευση και τείνουν να διασφαλίσουν ορισμένο επίπεδο κατανάλωσης. Μερικοί, μάλιστα, θεωρούν το επίπεδο αυτό αδιαπραγμάτευτο, επειδή βεβαίως είναι προνομιακό. Εν τούτοις, η ευρύτερη αρχή της αποκαταστάσεως της ισορροπίας ανθρωπογενών συστημάτων και οικοσυστημάτων επιβάλλει ήδη και την αναθεώρηση των καταναλωτικών προτύπων των ανεπτυγμένων βιομηχανικών χωρών προς **περιστολή της υπερκατανάλωσης**. Ενδιαφέρει δηλ. όχι η κατανάλωση, αλλά το κεφάλαιο από το οποίο εξαρτάται και η δίκαιη κατανομή των πόρων που επιτρέπεται να αντληθούν από αυτό. Η απαγόρευση της μειώσεως του φυσικού κεφαλαίου, βάση της αρχής της βιωσιμότητας, σημαίνει πρακτικώς την απαγόρευση της περαιτέρω μειώσεως της αγρίας φύσεως, δασών, βιοτόπων, υγροτόπων και όλων των άλλων οικοσυστημάτων, καθώς επίσης και την υποβάθμιση των διατηρουμένων.

Διαδικαστική εφαρμογή της αρχής της βιωσιμότητας είναι ο θεσμός της **Μελέτης των Επιπτώσεων στο Περιβάλλον (ΜΠΕ)**. Η διεξαγωγή ΜΠΕ επιβάλλεται σε κάθε περίπτωση ανθρώπινης παρέμβασης στο περιβάλλον, και τόσο η κοινοτική²⁵ όσο και η ελληνική νομοθεσία²⁶ είναι αυστηρές επί του θέματος.

²⁵ Οδηγία 85/337/ΕΟΚ

Την αρχή της βιωσιμότητας εδέχθη το Ε΄ Τμήμα για πρώτη φορά στην υπόθεση της ΠΕΤΡΟΛΑ, διυλιστηρίου πετρελαίου στην Ελευσίνα, όταν οικολογικές οργανώσεις αντιτάχθηκαν στην προσθήκη «μονάδος αποθειώσεως». Μολονότι από την φύση της η νέα εγκατάσταση ήταν αναπτυξιακή και βελτιωτική της ποιότητας των καυσίμων, το δικαστήριο έκρινε ότι έπρεπε να ερευνηθεί προηγουμένως αν η λειτουργία της ήταν βιώσιμη ή αντιθέτως επιβάρυνε την ατμοσφαιρική ρύπανση της Ελευσίνας. Διέταξε μάλιστα για το σκοπό αυτό και ειδική έρευνα κατά το στάδιο της αναστολής εκτελέσεως την οποία χορήγησε αμέσως. Τα πορίσματα της έρευνας υπήρξαν αρνητικά και έτσι η σημασία της αποφάσεως έγκειται στην διακήρυξη της αρχής της βιωσιμότητας, που αποτέλεσε στροφή στην νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, καθώς επίσης και στην διενέργεια πραγματογνωμοσύνης ήδη από το στάδιο της αναστολής²⁷. Δεκαπέντε χρόνια νωρίτερα η Ολομέλεια του Σ.τ.Ε. είχε δεχθεί ακριβώς το αντίθετο στην υπόθεση των διαλυτηρίων πλοίων της Πύλου, ότι δηλ. η ανάγκη της οικονομικής ανάπτυξης μπορεί να κριθεί επικρατέστερη της προστασίας του περιβάλλοντος²⁸. Μετά την ΠΕΤΡΟΛΑ το Τμήμα ενέμεινε σταθερά στην αρχή της βιωσιμότητας με πιο χαρακτηριστική επιβεβαίωσή της την υπόθεση εκτροπής του Αχελώου. Επρόκειτο για σύνθετο αναπτυξιακό τεχνικό έργο που περιελάμβανε τη διάνοιξη σήραγγας στην Πίνδο και την κατασκευή τεσσάρων φραγμάτων για να διοχετευθεί μέρος των υδάτων του Αχελώου στον ποταμό Πηνειό χάριν της αρδεύσεως του Θεσσαλικού κάμπου. Παρ' όλον ότι το έργο θεωρήθηκε ως κορυφαίο αναπτυξιακό και περιελήφθη στο χρηματοδοτικό πακέτο Ντελόρ, το Ε΄ Τμήμα έκρινε ότι προείχε η έρευνα του ζητήματος αν ήταν και βιώσιμο εν όψει της μεταβολής του υδρολογικού ισοζυγίου Δυτικής Ελλάδος και Θεσσαλίας που αυτό θα συνεπάγονταν. Το Δικαστήριο μάλιστα έκρινε ότι το ζήτημα αυτό δεν είχε φωτισθεί από τις ΜΠΕ που είχαν καταρτισθεί για την σήραγγα και τα φράγματα, γιατί δεν είχε ερευνηθεί, όπως έπρεπε, το συνολικό πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα από τη διατάραξη μεγάλου αριθμού οικοσυστημάτων και την μεταξύ των αλληλεπί-

²⁶ Ν. 1650/ 1986 και Κ.Υ.Α. 69269/5387/1990

²⁷ Σ.Ε. 53/1993, Ε.Α. 4/1992

²⁸ Σ.Ε. 810/1977

δραση²⁹. Την αρχή της βιωσιμότητας εφάρμοσε με ιδιαίτερη επιμονή το Δικαστήριο για την προστασία των δασών, όπου έχει αρνηθεί να αναγνωρίσει τα παράνομα και αυτά τα τετελεσμένα γεγονότα με την λογική: «άπαξ δάσος, πάντοτε δάσος».

Παράλληλα προς τις δικαστικές του αποφάσεις το Τμήμα επαγρυπνεί συνεχώς για την τήρηση της αρχής κατά την έκδοση των κανονιστικών διαταγμάτων της Διοικήσεως στην οποία ασκεί προληπτικό έλεγχο νομιμότητας. Η ταχεία λ.χ. ανάπτυξη της ιδιωτικής πολεοδομήσεως οικισμών, ιδίως β' κατοικίας στις ακτές, συνάντησε την άμεση αντίδραση του Ε' Τμήματος, το οποίο, κατά την επεξεργασία των σχετικών διαταγμάτων, ενομολόγησε τις εξής αρχές:

α) η οικιστική αυτή ανάπτυξη είναι βιώσιμη μόνον αν έπεται της διαφύλαξης και οριοθεσίας του προστατευτέου φυσικού κεφαλαίου σε επίπεδο νομού,

β) προς τούτο η μελέτη οικιστικής καταλληλότητας πρέπει να ενσωματώνει όλα τα δεδομένα και τις εκτιμήσεις χωροταξίας στο ίδιο επίπεδο,

γ) το μέγεθος του διατηρητέου φυσικού κεφαλαίου δύναται να συναρτάται και προς ανώτερο επίπεδο, όταν έχει ήδη συμβεί έντονη ανάπτυξη, ως λ.χ. το διατηρητέο φυσικό κεφάλαιο της Σητείας πρέπει να αντισταθμίσει την ανάπτυξη ολοκλήρου της Κρήτης³⁰,

δ) στην κεκορεσμένη Αττική βιώσιμη είναι οικιστική ανάπτυξη μόνον εν επαφή προς νομίμως διαμορφωμένους οικισμούς³¹.

Για την κρίση περί της βιωσιμότητας των παρεμβάσεων που εγκρίνει η Διοίκηση στο φυσικό περιβάλλον το Δικαστήριο χρησιμοποιεί σταθερά τη βοήθεια της αρμοδίας επιστήμης. Έτσι για να ελεγχθεί η βιωσιμότητα χημικού εργασιαίου εγκατεστημένου στην ύπαιθρο σε σχέση προς τα υπόγεια ύδατα διετά-

²⁹ Σ.Ε. 2760/1994

³⁰ Π.Ε. 577/1995

³¹ Π.Ε. 618/1995

χθη υδρολογική έρευνα³² και η περαιτέρω συμπλήρωσή της³³, για να ελεγχθεί η βιωσιμότητα υδατοδεξαμενών σε σχέση προς την σεισμικότητα περιοχής διατάχθη σεισμική έρευνα³⁴, για να διαγνωσθεί ο χαρακτήρας παρακτίου λίμνης διατάχθη υδρογεωλογική έρευνα³⁵ κ.ο.κ.

5.3.4.3. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΦΕΡΟΥΣΑΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ

Την επιστημονική σημασία της έννοιας της Φέρουσας Ικανότητας την αναλύσαμε στα κεφ. 4.1.1.3. και 4.1.3.2. Η ιδέα που εγκλείει ο ορισμός της Φέρουσας Ικανότητας, δηλ. η πεπερασμένη χωρητικότητα και αντοχή των οικοσυστημάτων, μπορεί να ληφθεί ως θεμελιώδες κριτήριο για την διασφάλιση της επιθυμητής ισορροπίας τόσο των οικοσυστημάτων όσο και των ανθρωπογενών συστημάτων, πράγμα που αποτελεί και άλλο ένα μέτρο της βιωσιμότητάς τους.

Με το ευρύτερο, λοιπόν, περιεχόμενό της η αρχή της φέρουσας ικανότητας λέει ότι **η κατασκευή και διαχείριση των ανθρωπογενών συστημάτων δεν πρέπει να παραβιάζει την φέρουσα ικανότητα αυτών, αλλά και των οικοσυστημάτων (χερσαίων, υδατινών, θαλασσίων), που επηρεάζονται απ' αυτά.** Αυτό ισχύει γιατί, όλα τα ανθρωπογενή συστήματα κατασκευάζονται και εξελίσσονται εις βάρος των οικοσυστημάτων. Λόγω της εγγενούς προσαρμοστικότητας αμφοτέρων, η ισόρροπος συνύπαρξη και συνεξέλιξή τους είναι κατ' αρχήν δυνατή. Έτσι, λ.χ. τα ανθρωπογενή συστήματα του αγροτικού πολιτισμού λειτούργησαν σταθερά επί πολλές χιλιετηρίδες.

Σκοπός της βιώσιμης ανάπτυξης είναι η συνεξέλιξη ανθρωπογενών συστημάτων και οικοσυστημάτων. Για να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός πρέπει τα συστήματα αυτά να διατηρούν την ισορροπία τους. Τούτο θεωρείται ως εφικτό, γιατί η ισορροπία αυτή είναι δυναμική και έχει «ελαστικότητα» (resilience), δηλ. την τάση να επανέρχεται μετά την αρχική διατάραξη. Κατά συνέπεια, παρέχει

³² Ε.Α. 107/1994

³³ Σ.Ε. 5267/1995

³⁴ Σ.Ε. 3957/ 1995

³⁵ Σ.Ε. 1178/1994

περιθώρια αμοιβαίων προσαρμογών κατά την διαδικασία της διαρκούς αλλαγής. Η παραβίαση, όμως, του ορίου της φέρουσας ικανότητάς τους αποσταθεροποιεί τα συστήματα γιατί συνεπάγεται μη αναστρέψιμες εξελίξεις. Έτσι το όριο αυτό είναι «κατώφλι» (threshold), πέραν του οποίου δεν υπάρχει δυνατότητα επανόδου, αλλά αναπόφευκτη καταστροφή.

Από τα παραπάνω καταφαίνεται η τεράστια σημασία της φέρουσας ικανότητας που έχει μέχρι τώρα αγνοηθεί από τα υπερτροφικά βιομηχανικά συστήματα με αποτέλεσμα την συνεχιζόμενη οικολογική κρίση. Ο σεβασμός της αρχής στην πράξη σημαίνει:

α) την διάκριση συνήθων και ευαίσθητων οικοσυστημάτων που είναι δεκτικά ήπιας μόνο ανάπτυξης (βλ. και εβδόμη αρχή),

β) την υποχρέωση θεσμοθέτησεως μέτρων και μεθόδων μετρήσεως της φερούσης ικανότητας των ανθρωπογενών συστημάτων, που έχουν ροπή προς υπερτροφική ανάπτυξη, ως λ.χ. του αριθμού και επιτρεπτού μεγέθους οικισμών, του αριθμού των αυτοκινήτων ή των τουριστών σε ευαίσθητα οικοσυστήματα (α-κτές, μικρά νησιά κ.ο.κ.),

γ) την αρχή της σταθερής καταστάσεως για τα φυσικά συστήματα ατμοσφαιρας, υδροσφαιρας και λιθόσφαιρας, ως προς τα στοιχεία των οποίων πρέπει να ισχύουν ορθές τιμές. Αυτό, άλλωστε, είναι και το κύριο πρόβλημα της ρύπανσης.

Την αρχή της φέρουσας ικανότητας, που θέσπισε ρητώς η Αρχή (6) της Διακηρύξεως της Στοκχόλμης και δέχονται εμμέσως και οι κείμενες διατάξεις που αναφέρονται αορίστως στην βιολογική ισορροπία, αναγνώρισε για πρώτη φορά ρητώς το Ε΄ Τμήμα του Σ.τ.Ε. ως εφαρμοστέα κατά την ίδρυση οικισμών που εξαπλώνονται ραγδαία εις βάρος της υπαίθρου εξ αιτίας της αχαλίνωτης κερδοσκοπίας γης και απουσίας χωροταξικών σχεδίων. Το Δικαστήριο διέγνωσε ορθώς ότι η αλόγιστη οικιστική ανάπτυξη αποτελεί την κυριότερη απειλή του περιβάλλοντος. Έκρινε δε ότι η ίδρυση των οικισμών αυτών είναι επιτρεπτή μόνον εντός ευρύτερου σχεδιασμού σε επίπεδο τουλάχιστον νομού, αφού λαμβάνεται υπ' όψιν η φέρουσα ικανότης του όλου οικιστικού ιστού και των οικείων οικοσυστημάτων καθώς επίσης και της χωροταξικής εν γένει διατάξεως της περιοχής³⁶.

³⁶ Π.Ε. 246, 586/ 1992

Εξ άλλου ο ραγδαίος και ανεξέλεγκτος πολλαπλασιασμός των επικερδών επιχειρήσεων ιχθυοτροφείων έδωσε την ευκαιρία στο Ε΄ Τμήμα να αξιώσει την έρευνα της φερούσης ικανότητας των οικείων θαλασσίων οικοσυστημάτων και κατ' ακολουθία να αξιώσει σχεδιασμό σε επίπεδο νομού³⁷.

Αλλά και η διαδεδομένη πλέον τάση μεγεθύνσεως των ξενοδοχειακών μονάδων χάριν κερδοφόρου τουρισμού ανάγκασε το Ε΄ Τμήμα να θέση για πρώτη φορά ζήτημα «βιώσιμου τουρισμού», αξιώνοντας «την ορθολογική κατανομή της τουριστικής δραστηριότητας στον ελλαδικό χώρο ...χωρίς υπέρβαση των ορίων κορεσμού κάθε περιοχής ..αναλόγως της ευπάθειας και των χαρακτηριστικών της», «λαμβανομένης υπ' όψει της ικανότητας κάθε περιοχής για την φιλοξενία τουριστών» και εξεταζομένων του μεγέθους, μορφής, διαρρυθμίσεως και εν γένει προσαρμογής του ξενοδοχείου στον περιβάλλοντα χώρο³⁸. Υπεραμυνόμενο, επίσης, του βιώσιμου αστικού περιβάλλοντος το Ε΄ Τμήμα έθεσε φραγμούς στην εκμετάλλευση του θεσμού μεταφοράς συντελεστή δόμησης, απαγορεύοντας την υπέρβαση του συντελεστού οικιστικής πυκνότητας της περιοχής υποδοχής, αμέσως ή εμμέσως συναγομένου, και αξιώνοντας όπως η μεταφορά μη θίγει τον «άριστο» για την περιοχή αυτή συντελεστή δομήσεως³⁹.

5.3.4.4. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

Η βιώσιμη ανάπτυξη ως ισόρροπη συνεξέλιξη ανθρωπίνων συστημάτων και οικοσυστημάτων έγινε υποχρεωτικό Δίκαιο όταν η ισορροπία αυτή είχε ήδη σοβαρά διαταραχθεί εις βάρος των οικοσυστημάτων. Πολλά οικοσυστήματα κατεστράφησαν κατά την προηγηθείσα αγρία ανάπτυξη από άγνοια της αξίας τους: δάση κάηκαν ή εκχερσώθηκαν, υγρότοποι αποξηράνθηκαν, ακτές και θάλασσες ρυπάνθηκαν κ.ο.κ. Η αποκατάσταση ενός οικοσυστήματος (restoration), αποτελεί την ανθρώπινη εκείνη παρέμβαση που περιλαμβάνει όλες τις ενέργειες που είναι απαραίτητες για την επαναφορά των συστατικών

³⁷ Σ.Ε. 2844/1993

³⁸ Σ.Ε. 50/1993

³⁹ Π.Ε. 441/ 1991

του στοιχείων⁴⁰ στην αρχική τους κατάσταση. Έτσι, το δάσος αποκαθίσταται με αναδάσωση, ο υγρότοπος με την καθαίρεση του βλαπτικού τεχνικού έργου και την αναζωογόνηση της χλωρίδας και πανίδας του, το ρήγμα του λατομείου με επιχωμάτωση και δένδροφύτευση κ.λ.π. Η τεχνολογία της αποκατάστασης έχει εξελιχθεί αρκετά και παρέχει την ύστατη ελπίδα ιδίως εκεί όπου η εκβιομηχάνιση ερήμωσε την φύση.

Νομικώς η υποχρέωση αποκατάστασης του οικοσυστήματος πηγάζει από το άρθρο 24 του Συντάγματος που παρέχει πλήρη προστασία στο περιβάλλον (προληπτική και κατασταλτική και αποκαταστατική) σε όσα οικοσυστήματα κατεστράφησαν μετά την ισχύ του (1975)⁴¹

Με την νομική αυτή βάση και την νομολογία του το Ε΄ Τμήμα κατέστησε σαφές ότι η έννομη τάξη, και μάλιστα η δημόσια οικολογική τάξη, δεν ανέχεται τετελεσμένα γεγονότα εις βάρος της. Οποιαδήποτε βλάβη των οικοσυστημάτων πρέπει να αποκαθίσταται. Στην χαρακτηριστική περίπτωση του υγρότοπου Γεωργιουπόλεως Κρήτης, όπου η Διοίκηση έτεινε να αποδεχθεί το «ροκάνισμά» του από την εις βάρος του επεκτεινόμενη γειτονική οικοδομική δραστηριότητα με την μέθοδο των διαδοχικών οριοθετήσεων, το Δικαστήριο διέταξε την πλήρη αποκατάσταση του οικοσυστήματος⁴².

Η αρχή της αποκατάστασης της διαταραχθείσης ισορροπίας μεταξύ ανθρωπογενών συστημάτων και οικοσυστημάτων, εκτείνεται πέρα από συγκεκριμένα οικοσυστήματα και εντάσσεται στο δόγμα του «Δικαίου Κόσμου», ήτοι σε υποσύστημα μέτρων της Agenda '21 που αποβλέπει στην αποκατάσταση της παγκοσμίου οικολογικής ισορροπίας:

- α) με την περιστολή της υπερκατανάλωσης τών ανεπτυγμένων βιομηχανικών χωρών,
- β) με την συστηματική καταπολέμηση της φτώχειας των φτωχών χωρών,
- γ) με τον δημογραφικό έλεγχο,

⁴⁰ Βλ. κεφ. 3.3.2.2.

⁴¹ Βλ και στο κεφ. XXX

⁴² Π.Ε. 306/1992, 296/1993

δ) με την προστασία της ανθρώπινης υγείας.

Στην ίδια βάση και σε εθνικό επίπεδο η αρχή έχει ευρύτερη εφαρμογή στην χωροταξία και πολεοδομία, όταν δίδεται προτεραιότητα στη βελτίωση των συνθηκών υποβαθμισμένων περιοχών ή συνοικισμών. Εξ άλλου, ενδιαφερόμενο για την επούλωση των πληγών της ελληνικής φύσεως από την βάνουση λατομείωση, το Τμήμα, επωφελήθηκε από τις σχετικές διατάξεις για να την περιορίσει και να αποφασίσει υποχρεωτική αποκατάσταση του λατομικού χώρου⁴³.

5.3.4.5. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΒΙΟΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑΣ

Η αρχή της βιοποικιλότητας αναγνωρίζει την εγγενή αξία όλων των ειδών της αγρίας χλωρίδας και πανίδας και παρέχει νομική προστασία σε όλη την ποικιλία των ειδών αυτών. Η εγγενής αξία των ειδών συνίσταται ιδίως στο ότι είναι βιογενετικά αποθέματα και συστατικά στοιχεία των οικοσυστημάτων. Με την έννοια αυτή η βιοποικιλότητα προστατεύεται ως το κατ' εξοχήν κριτήριο της ευστάθειας και ευρωστίας των οικοσυστημάτων κατά την λογική: «όσο μεγαλύτερη η βιοποικιλότητα τους, τόσο ευσταθέστερο το οικοσύστημα»⁴⁴.

Στην ευρύτερη και ορθή αυτή κατανόηση της βιοποικιλότητας κατέληξε το δίκαιο και η επιστήμη δυστυχώς αργά, όταν η εξαφάνιση των ειδών από την αλόγιστη «ανάπτυξη» είχε ήδη προσλάβει πρωτοφανείς διαστάσεις και ιδίως εξοντωτική ταχύτητα.

Νομική βάση της αρχής είναι αφ' ενός μεν το άρθρο 24 του Συντάγματος αφού, κατά τα εκτεθέντα, δεν νοείται προστασία της ισορροπίας οικοσυστήματος άνευ της προστασίας της βιοποικιλότητας του, αφ' ετέρου δε το «υπερνομοθετικό» Δίκαιο νόμων που κύρωσαν συναφείς διεθνείς συμβάσεις, όπως ιδίως του νόμου 1355/1983 περί κυρώσεως της Διεθνούς Συμβάσεως Βέρνης της 19-9-1979 για την διατήρηση της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης και του νόμου 2204/1994 περί κυρώσεως της Διεθνούς Συμβάσεως του Ρίο της 5-6-1992 για την βιολογική ποικιλότητα, αλλά και το άρθρο 20 του ν. 1650/86.

⁴³ Ε.Α. 761/1993

⁴⁴ Βλ. και Κεφ. 3.3.2.

Έτσι, σύμφωνα με το παραπάνω νομοθετικό πλαίσιο, για την προστασία της «φυσικής κληρονομιάς» και της «βιολογικής ποικιλότητας»:

α) το κράτος υποχρεούται σε αναγνώριση και συστηματική παρακολούθηση της βιοποικιλότητάς του. Πρόκειται για πολύτιμα μεγέθη των πράσινων λογαριασμών του,

β) το κράτος υποχρεούται να καταρτίσει στρατηγική, σχέδια και προγράμματα για την διατήρηση και βιώσιμη χρήση της βιολογικής ποικιλότητας⁴⁵,

γ) το κράτος ενσωματώνει το σκοπό αυτό σ' όλες τις πολιτικές του,

δ) εγκαθιστά σύστημα ειδικώς προστατευομένων περιοχών για την διατήρηση της βιοποικιλότητας,

ε) προάγει την προστασία οικοσυστημάτων, φυσικών οικοτόπων και την διατήρηση βιώσιμων πληθυσμών των ειδών στο φυσικό περιβάλλον,

στ) προάγει μόνον βιώσιμη ανάπτυξη στις γειτονικές περιοχές,

ζ) ανορθώνει και αποκαθιστά υποβαθμισμένα οικοσυστήματα και προάγει την ανάκαμψη απειλούμενων ειδών.

Εξ άλλου, κατά τις ειδικότερες διατάξεις της Συνθήκης της Βέρνης της 19.9.1979:

α) η χλωρίδα και πανίδα αποτελούν φυσική κληρονομιά και το κράτος έχει γενική υποχρέωση να φροντίζει για την διατήρηση όλων των ειδών αυτών,

β) η υποχρέωση αυτή επεκτείνεται και κατά την χάραξη και υλοποίηση οιασδήποτε δημοσίας πολιτικής, ιδίως δε της χωροταξικής και αναπτυξιακής,

γ) το κράτος οφείλει, επίσης, να προστατεύει τα φυσικά ενδιαίτηματα των ειδών,

δ) το κράτος οφείλει να δώσει ιδιαίτερη προσοχή στα είδη που απειλούνται με αφανισμό ή που βρίσκονται ήδη σε κίνδυνο, κυρίως δε στα ενδημικά είδη και στους απειλούμενους οικότοπους,

ε) το κράτος οφείλει, επίσης, να δώσει ιδιαίτερη προσοχή στα αποδημητικά είδη και να συνεργαστεί και με άλλα κράτη για την προστασία των ζωνών που αποτελούν διόδους αποδημίας, περιοχές διαχειμάσεως, συγκεντρώσεως, διατροφής και αναπαραγωγής,

στ) απαγορεύεται η εκ προθέσεως συγκομιδή, συλλογή, κοπή ή εκρίζωση προστατευομένων φυτών, ως και η κατοχή ή εμπορία αυτών,

⁴⁵ Άρθρο 6 Σύμβασης Ρίο 5-6-1992 κυρωτ. Ν. 2204/94

ζ) απαγορεύεται η εκ προθέσεως σύλληψη, κατοχή, εμπορία ή θανάτωση προστατευομένων ζώων, η διατάραξη των ιδίως σε περίοδο αναπαραγωγής, εξαρτήσεως ή διαχειμάσεως, καθώς και η υποβάθμιση ή καταστροφή των ενδιαιτημάτων τους.

Την αρχή της βιοποικιλότητας εφήρμοσε επανειλημμένως το Σ.τ.Ε., είτε για να διασώσει σπάνια είδη της ελληνικής πανίδας απειλούμενα με αφανισμό, όπως ιδίως την θαλάσσια χελώνα *Caretta-Caretta*, την φώκια *Monachus*, τον χρυσαετό κ.ά., (αλλά και πιο κοινά είδη, όπως τον λύκο και την αλεπού), είτε για να προστατεύσει γενικότερα την εξαιρετική ποικιλία της ελληνικής χλωρίδας και πανίδας. Έτσι, με ρητή επίκληση της αρχής, το Ε΄ Τμήμα απαγόρευσε τους αεροψεκασμούς με φυτοφάρμακα για την καταπολέμηση του δάκου⁴⁶. Έταξε επίσης προθεσμία για την απαγόρευση της αλιείας με «αργαλειό»⁴⁷.

Αξιοσημείωτη και δημιουργική ήταν και η εφαρμογή της αρχής στη ρύθμιση της θήρας, όπου το Δικαστήριο, προχωρώντας πέραν των στενών ορισμών του νόμου, αξίωσε:

α) να ακούγονται οι απόψεις όχι μόνον των κυνηγετικών συλλόγων αλλά και των οικολογικών οργανώσεων, πριν την έκδοση της ετησίας ρυθμιστικής απόφασης,

β) να υπάρχει επιστημονική τεκμηρίωση της καταστάσεως του πληθυσμού, για κάθε ένα από τα είδη της πανίδας, των οποίων επιτρέπεται η θήρα, και

γ) να εξατομικεύεται κατά είδος η περίοδος αναπαραγωγής⁴⁸.

Εξ άλλου, παρά την έλλειψη ειδικών διατάξεων, το Τμήμα υπέμνησε ότι τα «*ρεύματα*», δια των οποίων συντελείται κυρίως «*η απορροή προς την θάλασσα των πλεοναζόντων υδάτων της ξηράς*», είναι οικοσυστήματα που με την πανίδα και χλωρίδα τους καθώς και το μικροκλίμα τους συμβάλλουν πολλαπλώς στην ισορροπία του περιβάλλοντος. Το δε Δικαστήριο, αντιτασσόμενο στην επικρατούσα πρακτική εντάξεως των ρευμάτων στο σχέδιο πόλεως, επικαλύψεως και δομήσεώς των:

⁴⁶ Σ.Ε. 2162/1994

⁴⁷ Π.Ε. 641/1994

⁴⁸ Σ.Ε. 366/1993, 1174/1994

α) αξίωσε την αποτύπωσή τους σε σχέδιο⁴⁹,

β) απαγόρευσε την επικάλυψη ή δόμησή των, καθώς και κάθε άλλη επέμβαση θίγουσα την λειτουργία τους⁵⁰ και

γ) επέβαλε την διατήρηση και κοινοχρησία τους⁵¹.

5.3.4.6. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Πολύ πριν αναγνωρισθεί η ανάγκη προστασίας και διατήρησης αμείωτου του φυσικού κεφαλαίου (βλ. Αρχή 2), είχε αναγνωρισθεί η αξία του πλέον ευαίσθητου πυρήνα του που είχε χαρακτηριστεί ως «φυσική κληρονομιά» των ανθρώπων, ταυτιζόμενη με την «πολιτιστική» κληρονομιά και δικαιούμενη προστασίας. Η αξιολόγηση στηριζόταν σε αισθητικά και επιστημονικά κριτήρια. Ο αρχικός πυρήνας αυτής της «φυσικής κληρονομιάς» περιελάμβανε, εκτός από τα «φυσικά μνημεία» και «γεωλογικούς και φυσιογραφικούς σχηματισμούς και εκτάσεις που ήσαν ενδiciaιτήματα απειλούμενων ειδών» καθώς επίσης και «τοπία»⁵².

Βαθμηδόν ο πυρήνας αυτός αναπτύχθηκε για να συμπεριλάβει και άλλες περιοχές της άγριας φύσης, όπως εκτάσεις με εξαιρετικά ευαίσθητα οικοσυστήματα, εκτάσεις μεγάλης οικολογικής ή βιολογικής αξίας, οικοσυστήματα πλούσιας βιοποικιλότητας, εκτάσεις άθικτες από ανθρώπινη δραστηριότητα, φυσικούς ή γεωμορφολογικούς σχηματισμούς με ιδιαίτερη οικολογική ή αισθητική αξία, όπως οι καταρράκτες, οι πηγές, τα φαράγγια, θίνες, σπηλιές, ύφαλοι, βράχοι, παρόχθια και παράκτια βλάστηση, κοραλλιογενείς σχηματισμοί κ.λ.π.

Σήμερα που νομικώς είναι διατηρητέο, ακέραιο το φυσικό κεφάλαιο και όχι μόνο ο παραπάνω πολύτιμος πυρήνας του, η ιδιαίτερη προστασία του τελευταίου εξακολουθεί να έχει μεγάλη πρακτική αξία. Γιατί η έννοια της προστασίας αυτής είναι:

⁴⁹ Π.Ε/124/1994, Σ.Ε. 2163/1994

⁵⁰ η αρχή έγινε με την άμεση απαγόρευση της καταστροφής της χλωρίδας και πανίδας του ρεύματος «Ποδονόφτη» στην Φιλοθέη (Ε.Α. 43/1993, Σ.Ε. 1801/1995)

⁵¹ Π.Ε/124/1994, Σ.Ε. 2163/1994

⁵² Διεθνής Σύμβαση Παρισίων 23-11-1972

α) ότι καθιερώνει ένα κοινό, δηλ. ανεπίδεκτο ιδιοποίησης, μέρος του φυσικού κεφαλαίου που πρέπει να είναι αφιερωμένο στην κοινή χρήση. Η διασφάλιση της κοινής «φυσικής κληρονομιάς» των ανθρώπων αποτελεί πρώιμο σκοπό του δικαίου. Το ρωμαϊκό δίκαιο είχε αναγνωρίσει ότι ο αέρας, η θάλασσα, ο αιγιαλός, οι ποταμοί, λίμνες κ.λπ. ήσαν «κοινά της πάσι» ή κοινόχρηστα και κατά μίμηση αυτών διαμορφώθηκαν αργότερα οι κοινόχρηστοι χώροι των οικισμών. Απαγορεύοντας, έτσι, την μετατροπή των κοινών πραγμάτων σε οικονομικά αγαθά, αντικείμενα δηλ. ιδιωτικών δικαιωμάτων, το ρωμαϊκό δίκαιο θέσπισε πράγματι διατάξεις προστασίας του περιβάλλοντος που διασφάλιζαν την ισορροπία ανθρώπου-φύσεως. Έκτοτε, όμως, και υπό την επίδραση της αναπτυξιακής οικονομικής δραστηριότητας, τα κοινά φυσικά αγαθά εκτέθηκαν σε πολλαπλές πιέσεις, που προκαλούν είτε την ανοικτή ή συγκεκριμένη ανάλωσή τους (λ.χ. μέσω της αναγνώρισεως δικαιωμάτων κυριότητας ή «ιδιαιτέρας χρήσεως») είτε την λεηλασία και αποσταθεροποίηση των οικείων οικοσυστημάτων (λ.χ. υπεραλίευση και ρύπανση θαλασσών). Υπό τις συνθήκες αυτές η υπεράσπιση των κοινών φυσικών αγαθών είναι προέχων σκοπός του νέου δικαίου του περιβάλλοντος, γιατί διασφαλίζει ποιότητα ζωής για όλους και όχι μόνον για εκείνους που μπορούν να την αγοράσουν. Κατά συνέπεια, τα κοινά φυσικά αγαθά (φυσικά τοπία, θάλασσα, λίμνες, ποταμοί, δημόσια δάση, αιγιαλός, ακτές, βραχονησίδες κ.λ.π.) δεν επιτρέπεται να γίνουν αντικείμενα ιδιοποίησης. Ούτε η κοινή χρήση των δύνανται καθ' οιονδήποτε τρόπο να αναιρεθεί, περιοριστεί ή υποβαθμιστεί. Αντίθετα, το κράτος οφείλει να τα συντηρεί και να διευκολύνει την πρόσβαση σ' αυτά.

β) Η ίδια αρχή εξασφαλίζει ένα άδυτο τμήμα της αγρίας φύσεως που είναι όχι μόνον διατηρητέο αλλά και εξαρτημένο κάθε ανθρώπινης παρεμβάσεως, όπως τα «ιερά δάση ή άλση» της αρχαιότητας. Το άδυτο τμήμα της φύσεως είναι μεν επισκέψιμο, εκτός αν προορίζεται αποκλειστικώς για επιστημονική έρευνα, αλλά πρέπει να παραμένει αναλλοίωτο. Η προστασία του δεν ανήκει στην διακριτική ευχέρεια του κράτους, αλλά συντρεχόντων των ανωτέρω όρων, είναι υποχρεωτική και ο δικαστής θα την παράσχει πλήρη, είτε εξεδόθη η συναφής διοικητική πράξη είτε όχι. Ο χαρακτήρας δηλ. των οικοσυστημάτων ως αποτελούντων μέρος της απολύτως προστατευτέας φυσικής κληρονομιάς προκύπτει αντικειμενικώς και ο δικαστής ελέγχει αν η υπαγωγή στο προστατευτικό καθεστώς έγινε σε όλη την έκτασή της, καθώς επίσης και αν τυχόν το καθεστώς τούτο νοθεύτηκε με ανεπίτρεπτες χρήσεις. Υπό τις σύγχρονες αντιλήψεις το «αποθεματικό» αυτό

της αγρίας φύσεως πρέπει να παραμένει άθικτο όχι χάρη των αισθητικών ή επισημονικών διαφορόντων του ανθρώπου, αλλά γιατί τούτο είναι απαραίτητο χάρη της ισορροπίας ανθρωπογενών συστημάτων και οικοσυστημάτων, δεδομένου, μάλιστα, ότι στο αποθεματικό αυτό επιβιώνει η κρίσιμη μάζα του βιογενετικού υλικού και άρα εκεί υπάρχει η πηγή της ζωής.

Νομική βάση της αρχής είναι το άρθρο 24 του Συντάγματος, η Αρχή (4) της Διακηρύξεως της Στοκχόλμης, το Διεθνές Δίκαιο και δη ο ν. 1126/1981 περί κυρώσεως της πράξεως Συμβάσεως Ramsar των Παρισίων της 23-11-1972 και τα άρθρα 18 και 20 του Ν. 1650/1985. Επί τη βάσει της αρχής αυτής το Σ.τ.Ε. προστάτευσε τους υγρότοπους του Δέλτα του ποταμού Νέστου⁵³, τον Αμβρακικό⁵⁴, όταν απειλήθηκαν από την βιομηχανική ανάπτυξη αλλά και άλλα μέρη της Ελληνικής φυσικής κληρονομιάς που δεν είχαν τυπικώς υπαχθεί σε ειδικό καθεστώς, όπως τον υγρότοπο της Γεωργιουπόλεως Κρήτης⁵⁵ τους φυσικούς σχηματισμούς του Δάσους Καλαμαριάς⁵⁶ όταν απειλήθηκαν από οικιστική ανάπτυξη κ.ο.κ., την λίμνη της Βουλιαγμένης⁵⁷, το απολιθωμένο δάσος Λέσβου⁵⁸.

5.3.4.7. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΗΠΙΑΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Μεταξύ της άβατης φύσεως και των οικοσυστημάτων που φέρουν το βάρος των ανθρωπογενών συστημάτων υπάρχει η ενδιάμεση κατηγορία των ευπαθών ή «ευαίσθητων» οικοσυστημάτων, που, όπως υποδηλώνει η ονομασία τους, **επιδέχονται μεν την συνύπαρξη με τα ανθρωπογενή συστήματα αλλά μπορεί να διαταραχθούν εύκολα από τη δυσμενή επίδραση των τελευταίων.** Στην κατηγορία αυτή ανήκουν ιδίως τα δάση, τα οικοσυστήματα ακτών, τα

⁵³ Σ.Ε. 2343/1987

⁵⁴ Σ.Ε. 1342/1992, 2153/1994

⁵⁵ Π.Ε. 112/1992, 296/1993

⁵⁶ Σ.Ε. 2164/1994

⁵⁷ Π.Ε. 369/1995

⁵⁸ Ε.Α. 479/1992

βουνά και τα μικρά νησιά καθώς και οι τοποθεσίες ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Έτσι, τα δασικά οικοσυστήματα αποσταθεροποιούνται εύκολα με την πυρκαγιά, εκχέρσωση, αποψίλωση ή υπερβόσκηση, αφού, όταν εκλείψει η δασική βλάστηση, ακολουθεί η διάβρωση του εδάφους και η καταστροφή της δασοβιοκοινωνίας των καταναλωτών και αποδομητών.

Οι ακτές, με τα αλληλεξαρτώμενα χερσαία και θαλάσσια οικοσυστήματά τους, αποσταθεροποιούνται εύκολα με τη ρύπανση που καταστρέφει την βιοκοινότητά τους.

Τα βουνά είναι ευπαθή γιατί υπόκεινται σε διάβρωση εδάφους από την αλλοίωση της μορφολογίας των, τις βροχές, τον άνεμο και τον παγετό, κ.λ.π.

Τα μικρά νησιά έχουν την ίδια ευπάθεια με τις ακτές και επί πλέον ως κλειστά οικοσυστήματα με μικρά αποθέματα ενέργειας και ύδατος δεν επιδέχονται ένταση στην παραγωγική εκμετάλλευση των φυσικών τους πόρων. Τέλος, οι τοποθεσίες φυσικού κάλλους είναι ευνοήτως ευπαθείς, αφού εύκολα μπορούν να αλλοιωθούν τα στοιχεία της συμμετρίας τους.

Επιστήμη και πρακτική συγκλίνουν στο ότι: τα ευπαθή οικοσυστήματα είναι δεκτικά μόνον ήπιας ανάπτυξης, ενώ πρέπει να τελούν συνεχώς υπό αυστηρό χωροταξικό καθεστώς με επακριβώς καθορισμένες τις επιτρεπόμενες ήπιες χρήσεις. Το πόρισμα αυτό ενσωματώνει η εξεταζόμενη αρχή που επιτάσσει την παροχή της ειδικής προστασίας οπωσδήποτε, είτε δηλ. έχει νομοθετηθεί το καθεστώς αυτό είτε όχι. Και στην μεν πρώτη περίπτωση ο δικαστής, ελέγχει αν τούτο παρέχει τον επιθυμητό βαθμό προστασίας, εις δε την δεύτερη εφαρμόζει ευθέως την αρχή, με την βοήθεια της επιστήμης. Συνήθως, όμως, υφίσταται τουλάχιστον δασική νομοθεσία, σπανιότερα νομοθεσία για τα βουνά και τα μικρά νησιά.

Ως «ήπια» ανάπτυξη θεωρείται εκείνη που δεν συνεπάγεται μεγάλη επιβάρυνση και ένταση του περιβάλλοντος είτε λόγω της εξορύξεως φυσικών πόρων είτε λόγω χρήσεως είτε λόγω αποβλήτων. Κατά τα λοιπά η «ηπιότητα» της παρεμβάσεως κρίνεται κατά κατηγορία ευπαθούς οικοσυστήματος. Έτσι λ.χ. στα δάση επιτρέπονται ελάχιστες χρήσεις που είναι συμβατές με τον προορισμό τους, στις ακτές ελαφρές χρήσεις και διαχωρισμένες κατά ζώνες (λ.χ. όχι λατομεία ή βαριά βιομηχανία), στα μικρά νησιά παραγωγική δραστηριότητα που να μπορεί να τροφοδοτηθεί από εγχώρια πηγή ενέργειας και ύδατος κ.ο.κ. Η απόφαση, αν ορισμένη ανθρώπινη παρέμβαση σε μια περιοχή ευπαθούς οικο-

συστήματος είναι ήπια και συμβατή με την ευαισθησία του, είναι καθαρώς νομική και ανήκει πλήρως στον δικαστή εν περιπτώσει αμφισβητήσεως. Το ζήτημα τίθεται συνήθως με το ερώτημα αν ορισμένη χρήση είναι συμβατή με το ευπαθές οικοσύστημα, ενώ στην νομολογία διαμορφώνονται σταδιακά οι κατάλογοι των επιτρεπομένων χρήσεων κατά κατηγορία ευπαθούς οικοσυστήματος.

Νομική βάση της αρχής είναι το άρθρο 24 του Συντάγματος, ερμηνευόμενο υπό το φως των πορισμάτων της επιστήμης του περιβάλλοντος, και τυχόν διατάξεις ειδικής νομοθεσίας, ως είναι λ.χ. ο Δασικός Κώδικας.

Το Σ.τ.Ε. έχει σημαντική νομολογία στην προστασία των ευπαθών οικοσυστημάτων και μάλιστα πρώιμη προκειμένου περί των δασικών οικοσυστημάτων, χάρη στα οποία έχει επανειλημμένως αποκαθάρει την δασική νομοθεσία από ατυχείς ρυθμίσεις. Όσο προχωρεί δε η καταστροφή του δασικού πλούτου της χώρας, τόσο αυστηρότερη γίνεται η νομολογία αυτή. Με την πρόσφατη νομολογία του Ε' Τμήματος, η ειδική ρήτρα του άρθρου 24 παρ. 1 πρότ. 2 του Συντάγματος, ερμηνεύεται τόσο αυστηρά, ώστε μέσα στα δάση ή στις δασικές εκτάσεις να επιτρέπεται παρέμβαση μόνον χάριν εθνικού συμφέροντος και αυτή εφόσον αποδεδειγμένως δεν μπορεί να γίνει πουθενά αλλού⁵⁹. Έχουν, έτσι απαγορευθεί η οικιστική ανάπτυξη, βιομηχανίες, κοινωφελή ιδρύματα ακόμη και αυτές οι πάγιες εγκαταστάσεις παιδικών κατασκηνώσεων⁶⁰.

Πρωτοποριακή είναι η νομολογία για την προστασία των ακτών που δεν έχει ακόμη νομοθετηθεί: το Ε' Τμήμα εδέχθη ότι οικιστικές ρυθμίσεις στις ακτές είναι θέμα εθνικής σημασίας που ανήκει στον αρχηγό της εκτελεστικής εξουσίας και όχι στον νομάρχη, καθώς και ότι τεχνικά έργα στις ακτές επιτρέπονται μόνο για λόγους δημοσίου συμφέροντος και πάντοτε εντός ευρύτερου σχεδιασμού⁶¹. Έκρινε, επίσης, προστατευτέο το αισθητικό κάλλος των ακτών⁶². Ως

⁵⁹ Σ.Ε. 2453/1993

⁶⁰ Π.Ε. 314/1995, 105/1993

⁶¹ Σ.Ε. 3818/1995

⁶² Ε.Α. 523, 621/1992

προς τις τοποθεσίες ιδιαίτερου φυσικού κάλλους το Ε΄ Τμήμα εδέχθη ότι, αν μεν αυτές έχουν περιορισμένη έκταση, δεν επιδέχονται καμία ανθρώπινη παρέμβαση, αν δε έχουν μεγάλη έκταση, επιδέχονται μόνον ήπια οικιστική ανάπτυξη, όπως είναι η ομαλή δημογραφική εξέλιξη προϋφισταμένων οικισμών αλλά όχι και η δημιουργία νέων⁶³.

5.3.4.7. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΧΩΡΟΝΟΜΙΑΣ

«Χωρονομία», ονομάζεται η λειτουργική διαίρεση και κατανομή του χώρου, ανάλογα με τις χρησιμότητές του και είναι όρος ισοδύναμος προς την «χωροταξία», που εκφράζει γενικότερα την ιδέα της τάξης στον χώρο. Πρόκειται, βέβαια πάντοτε για την τάξη των ανθρωπογενών συστημάτων, τον συντονισμό και την προσαρμογή των σε δεδομένο χώρο. Ο άνθρωπος, αναπτύσσοντας πολλαπλές δραστηριότητες, παραγωγικές και μη, τις κατανέμει και τις οριοθετεί στο χώρο σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά του, ώστε να είναι βιώσιμες και να μην αλληλοσυγκρούονται: αλλού καλλιεργεί, αλλού κτίζει, αλλού διατηρεί το δάσος κ.ο.κ. Η αυτονόητη αυτή τάξη γίνεται δύσκολη στον βιομηχανικό πολιτισμό, όπου πολλαπλασιάζονται οι ανταγωνιστικές χρήσεις της γης και αυξάνεται η ένταση της εκμεταλλεύσεως των φυσικών πόρων, ενώ μεγάλες μάζες ανθρώπων συγκεντρώνονται στον χώρο και οι οικισμοί απλώνονται παντού.

Σήμερα, κανείς δεν αμφιβάλλει ότι η «χωροταξία» πρέπει να είναι ορθολογική απόφαση, αλλά η όψιμη ή μάλλον *in extremis* αναγνώριση της ανάγκης της ενθυμίζει τον άσωτο εκείνο κληρονόμο που πειθαναγκάζεται να βάλει κάποια τάξη στα οικονομικά του, αφού πλέον έχει κατασπαταλήσει την πατρική κληρονομιά.

Η σύγχρονη χωρονομία είναι ένας άλλου είδους σχεδιασμός που βασίζεται στις αντικειμενικές δυνατότητες του περιβάλλοντος, δηλαδή στην φέρουσα ικανότητα των οικοσυστημάτων⁶⁴. Για την αποδοτική, λοιπόν, χρήση των πεπερασμένων φυσικών πόρων, στην οποία στηρίζεται η βιωσιμότητα της αναπτύξεως, επιβάλλεται ο συνολικός σχεδιασμός και προγραμματισμός, δηλ. η χωροταξία. Είναι δε επιστημονικός ο χωροταξικός σχεδιασμός, όχι όταν συνοδεύεται από κομψά και αυθαίρετα μαθηματικά πρότυπα, αλλά όταν στηρίζεται στα πορί-

⁶³ Π.Ε. 307/1995

⁶⁴ βλ. Κεφ. 4.1.1.3. και 4.1.3.2.

σματα των επιστημών της οικολογίας και των συστημάτων για τις πεπερασμένες αντοχές των οικοσυστημάτων. Η λογική του σχεδιασμού αυτού είναι προσιτή και στον κοινό νοου. Κατ' αρχήν κάποια στοιχειώδης χωροταξία προκύπτει κατά ανάγκη εκ των πραγμάτων και από τις επί μέρους ρυθμίσεις του δικαίου του περιβάλλοντος που θεσπίστηκαν ως διορθώσεις των δεινών της αγοράς: η «κληρονομιά» της αγρίας φύσεως (εξαιρετικώς ευαίσθητα οικοσυστήματα, υγρά τοπία, βιότοποι, δρυμοί, περιοχές φυσικού κάλλους κ.λ.π.) πρέπει να οριοθετηθεί, τα δάση πρέπει να οριοθετηθούν, οι χρήσεις γης ομοίως, οι ακτές πρέπει να οριοθετηθούν, οι οικισμοί ομοίως κ.ο.κ.

Τι απομένει λοιπόν, πέραν αυτών ώστε να έχουμε την επιθυμητή ολοκληρωμένη χωροταξία; Κατά πρώτο λόγο η **κατανομή και ο συντονισμός των παραγωγικών και μη δραστηριοτήτων των ανθρωπογενών συστημάτων** και κατά δεύτερο η **ρύθμιση της εντάσεως της λειτουργίας τους** (κατά τη χρήση των φυσικών πόρων) ώστε να μην επέρχεται μείωση του φυσικού κεφαλαίου, απαγορευμένη από την αρχή της βιωσιμότητας. Με την έννοια αυτή η χωρονομία είναι λογική επιταγή της αρχής της βιωσιμότητας. Και αποτελεί για το λόγο αυτόν, την κύρια έκφραση της δημοσίας οικολογικής τάξης, υπό την έννοια ότι αποτελεί το γενικώς υποχρεωτικό πλαίσιο, εντός του οποίου είναι επιτρεπτή η ανάπτυξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Η χάραξη του πλαισίου, κατά τις επιταγές της επιστήμης των δυναμικών συστημάτων, είναι ευθύνη του κράτους, γιατί αποβλέπει στο γενικό συμφέρον ως θεμελιώδης εγγύηση της φέρουσας ικανότητας του ελληνικού περιβάλλοντος. Αυτό σημαίνει ότι είναι μεν νοητά τα τοπικά ή περιφερειακά χωροταξικά σχέδια αλλά μόνον εν αρμονία προς το εθνικό χωροταξικό σχέδιο και όχι ως αποτέλεσμα διαπράγματευσων ή συμφωνιών μεταξύ ενδιαφερομένων. Το εθνικό χωροταξικό σχέδιο είναι υποχρεωτικό, αδιαπραγμάτευτο και αναντικατάστατο.

Εξηγήσαμε παραπάνω (αρχή της Βιωσιμότητας) γιατί η αποτίμηση των «υπηρεσιών» του περιβάλλοντος δεν είναι ούτε αναγκαία, ούτε δυνατή. Κατά συνέπεια «αυθόρμητη» ή αυτόματη χωροταξία δεν είναι δυνατόν να προκύψει αν το περιβάλλον γίνει οικονομικό αγαθό με εικονικές τιμές των υπηρεσιών του. Όπου αυτή προτείνεται, πρόκειται πράγματι περί της de facto κυριαρχίας ισχυρών συμφερόντων εις βάρος του περιβάλλοντος. Η χωροταξία είναι η θεμελιώδης σχεδίαση της οικολογικής τάξης, δηλ. η σπουδαιότερη γενική απόφαση της δημοσίας πολιτικής που συναρμολογεί τα ανθρωπογενή συστήματα με τα οικοσυστή-

ματα. Είναι πράξη δημοσίας εξουσίας που καθιστά δίκαιο τις υποδείξεις της επιστήμης και ως τοιούτη είναι όχι απλώς extra commercium αλλά supra commercium. Η αγορά αρχίζει εκεί που τελειώνει η χωροταξία.

Μετά την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση η χωροταξία έχει αποκτήσει και εξωτερικό προσανατολισμό, οφείλει δηλ. να προσαρμόσει τη διάταξη των ανθρωπογενών συστημάτων και την χρήση των οικοσυστημάτων της Χώρας προς τις υποχρεώσεις και ευκαιρίες από την ένταξη αυτή.

Νομική βάση της χωροταξίας είναι το άρθρο 24 του Συντάγματος, η Αρχή (2) της Διακηρύξεως της Στοκχόλμης και το Κεφ. (10) της Agenda '21. Το Ε' Τμήμα, πλέον:

α) δεν δέχεται τις ευκαιριακές όπως χαρακτηρίζονται, χωροθετήσεις ανθρωπογενών συστημάτων (οικισμών, ιχθυοτροφείων, λατομείων κ.λ.π.), αλλά αξιώνει χωροταξικό σχεδιασμό σε επίπεδο νομού. Τεχνικώς, αυτό επιτυγχάνεται με την απεικόνιση των χωροταξικών δεδομένων και επιλογών της Διοικήσεως επί χάρτου υποβαλλομένου στο Σ.τ.Ε.⁶⁵

β) ελέγχει αυστηρά τα «υποκατάστατα» του ελλείποντος χωροταξικού σχεδιασμού⁶⁶,

γ) προειδοποιεί ότι και τα υποκατάστατα έχουν ημερομηνία λήψεως, μετά από την οποία δεν θα γίνονται δεκτά.

5.3.4.8. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Όπως ακριβώς η αρχή της φυσικής κληρονομιάς σκοπό έχει να διασώσει και διαιωνίσει τα πιο σπουδαία φυσικά οικοσυστήματα, δηλαδή εκείνα με τα πολυτιμότερα βιογενετικά αποθεματικά, έτσι και η αρχή της πολιτιστικής κληρονομιάς σκοπεύει να διασώσει τα πιο σπουδαία ανθρωπογενή συστήματα, δηλαδή τα πολυτιμότερα μνημεία, αρχιτεκτονικά σύνολα και τόπους. Στο επίπεδο του ανθρώπου η πολιτιστική εξέλιξη έχει μεγαλύτερη σημασία από την φυσική, αφού μέσω αυτής ο άνθρωπος επιτυγχάνει την προσαρμογή του στο φυσικό περιβάλλον. Η αρχή της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς αποβλέπει στο να εξασφαλίσει τη σταθερότητα και την ιστορική συνέχεια του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και μέσω αυτής, την πολιτιστική ταυτότητα των ανθρώπων.

⁶⁵ Π.Ε. 586/1992, Σ.Ε. 2844/1993, 2435/1993

⁶⁶ ΖΟΕ, ΓΠΣ κ.λ.π. Π.Ε. ΖΟΕ. Σάμου

πων που θα κινδύνευε από την συνεχή αλλαγή. Έτσι, τόσο η αρχή της φυσικής κληρονομιάς όσο και η αρχή της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι όροι της δυναμικής ευσταθείας (ισορροπίας) και αλληλεξάρτησης των οικοσυστημάτων και των ανθρωπογενών συστημάτων, κατά την εξέλιξή τους στο χρόνο. Δεν είναι λοιπόν, καθόλου τυχαίο ότι στο επίπεδο του Διεθνούς Δικαίου και οι δύο αρχές συνδέθηκαν και κατοχυρώθηκαν με ενιαίο νομικό κείμενο, με την Σύμβαση των Παρισίων της 16-11-1972 για την προστασία της παγκοσμίου φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς⁶⁷.

Η επίγνωση της σχέσεως των δύο αρχών είναι σχετικά πρόσφατη, ενώ το ενδιαφέρον του ανθρώπου για την διασφάλιση της μνήμης του ιστορικού παρελθόντος του έχει σαφώς αφυπνισθεί πολύ ενωρίτερα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Στη χώρα μας, που έχει τόσο πλούσια πολιτιστική κληρονομιά πολλών χιλιετηρίδων, ο Χάρτης των Αθηνών (1931) και ο Ν. 5351/1932 για τα αρχαία μνημεία υπήρξαν η πρώτη νομική βάση της αρχής που έτυχε δημιουργικής επεξεργασίας και διευρύνσεως από την πλουσιότατη επίσης νομολογία του Σ.Τ.Ε. Στο Σύνταγμα του 1975 η αρχή κατοχυρώθηκε με ειδική ρήτρα του άρθρου 24. Εν τω μεταξύ, όμως, είχε σημειωθεί αξιόλογη εξέλιξη στο Διεθνές Δίκαιο που συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Έτσι, μετά την Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Σύμβαση των Παρισίων της 19-12-1954, έχουμε τον Χάρτη της Βενετίας (1964), την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς του Λονδίνου (1969), την Σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς των Παρισίων (1972), τον Ευρωπαϊκό Χάρτη της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς του Στρασβούργου (1975) και την Διακήρυξη του Άμστερνταμ (1975). Η έντονη αυτή ζύμωση και επεξεργασία της αρχής σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο κατέληξε στην ολοκληρωμένη διατύπωσή της με την Σύμβαση της Γρανάδας (1986) για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης⁶⁸. Παράλληλα, στη χώρα μας η αρχή αναπτυσσόταν με τον νόμο 1469/1950 για τα νεώτερα (μετά το 1830) μνημεία τέχνης.

Ας δούμε τι ακριβώς σημαίνει σε πρακτικό και εφαρμόσιμο επίπεδο η αρχή της πολιτιστικής κληρονομιάς:

⁶⁷ κυρ. Ν. 1126/ 1981

⁶⁸ κυρωτ. Ν. 2039/1992

α) Ότι η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς (μνημείων, αρχιτεκτονικών συνόλων, τόπων) πρέπει να είναι ολοκληρωμένη και μάλιστα να αποτελεί σημαντικό στόχο του χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού,

β) ότι το νομικό καθεστώς προστασίας πρέπει να είναι αποτελεσματικό, ήτοι να ενσωματώνει τους καταλλήλους ελέγχους, ώστε τα προστατευτέα μνημεία κ.λ.π. να μην αλλοιωθούν, ερειπωθούν ή κατεδαφιστούν,

γ) ότι πρέπει να υπάρχει απογραφή της πολιτιστικής κληρονομιάς,

δ) ότι τα μνημεία κ.λ.π. πρέπει να προστατευθούν από τον μείζονα κίνδυνο της ρυπάνσεως του περιβάλλοντος,

ε) ότι υπάρχει υποχρέωση αποκατάστασης των διατηρητέων κτιρίων και αναστηλώσεως των προστατευτέων μνημείων,

στ) ότι στον περιβάλλοντα χώρο των μνημείων και στο εσωτερικό των αρχιτεκτονικών συνόλων και τόπων πρέπει να διασφαλίζεται ποιότητα περιβάλλοντος.

Μεγάλης σημασίας είναι η συμβολή της νομολογίας του Σ.τ.Ε. στην διατήρηση της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Συγκεκριμένα:

α) το Ε΄ Τμήμα ιεράρχησε τους σκοπούς του ρυθμιστικού σχεδίου Αθηνών και έκρινε ότι ο βασικότερος στόχος είναι η διατήρηση της ιστορικής φυσιογνωμίας των Αθηνών⁶⁹,

β) το ίδιο Τμήμα έκρινε ότι η προστασία των Δελφών, μνημείων παγκοσμίας πολιτιστικής αξίας, απαιτεί ποιότητα περιβάλλοντος χώρου και κατ' ακολουθία εκτεταμένη ακάλυπτη ζώνη γύρωθεν⁷⁰,

γ) για την προστασία της ιεράς νήσου Πάτμου το Τμήμα έκρινε ότι η διατήρηση ως μνημειακού συγκροτήματος ολοκλήρου της κωμοπόλεως έχει την έννοια ότι οικοδομήσιμα είναι μόνο οικόπεδα, επί των οποίων υπήρχε αποδεδειγμένα παλαιά οικοδομή⁷¹,

δ) οι παραδοσιακοί οικισμοί ως προϊόντα λαϊκής αρχιτεκτονικής, θεωρήθηκαν επίσης από το Τμήμα, ως ουσιώδες μέρος της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς και η συνταγματική προστασία των εκρίθη ότι δεν περιορίζεται μόνο στην

⁶⁹ Π.Ε. 37/1991

⁷⁰ Σ.Ε. 2182/1994

⁷¹ Σ.Ε. 1529/1993

διατήρηση του χαρακτήρα τους αλλά επεκτείνεται και στην περιμετρική ζώνη που είναι απαραίτητη για την διαφύλαξη και αναδιάταξη της φυσιογνωμίας τους⁷².

5.3.4.9. Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Η ροπή που χαρακτηρίζει την εξέλιξη των οικισμών στην μεταβιομηχανική εποχή συνίσταται: α) στον πολλαπλασιασμό και την περαιτέρω μεγέθυνση των μεγαπόλεων, β) στην άναρχη εξάπλωση οικισμών και οικοδομών εις βάρος ευαίσθητων οικοσυστημάτων, όπως είναι τα δάση, οι ακτές, τα μικρά νησιά και τα βουνά. Από τις δύο αυτές τάσεις η δεύτερη είναι, ως ένα σημείο, συνάρτηση της πρώτης: όσο χειροτερεύει το οικιστικό περιβάλλον της διαρκώς μεγεθυνόμενης μεγαπόλεως τόσο αυξάνει ο αριθμός των ανθρώπων που δραπέττουν προσωρινά από αυτήν σε αναζήτηση καλού περιβάλλοντος. Αλλά ο πολλαπλασιασμός των οικισμών τροφοδοτείται και από τις επίσης διαρκώς επεκτεινόμενες τουριστικές υπηρεσίες. Όσο οι άνθρωποι εθίζονται στην ακυβερνησία και στην αυξημένη εντροπία των κοινωνικών συστημάτων, οι μεγαπόλεις εκφεύγουν των κρατικών ελέγχων, το σύστημα υποδομής των (ασφάλεια, ενέργεια, επικοινωνίες κ.λ.π.) καταρρέει και οι όροι διαβίωσης επιδεινώνονται. Όσο δεν εγκαταλείπεται το παράλογο όραμα της κοινωνίας της αφθονίας, η απεγνωσμένη έξοδος από το εφιαλτικό περιβάλλον της μεγαπόλεως συντελείται με την εισβολή διαρκώς μεγαλύτερων αριθμών οικιστών στα ευαίσθητα οικοσυστήματα και την καταστροφή των τελευταίων. Και οι δύο ολέθριες αυτές τάσεις είναι μέχρι στιγμής ανεξέλεγκτες: ελάχιστοι θέτουν το καίριο ζήτημα των ορίων ανάπτυξης των μεγαπόλεων και πολύ λίγοι συνειδητοποιούν τον κίνδυνο από την ραγδαία συρρίκνωση των ευαίσθητων. Εν τούτοις, οι μεν μεγαπόλεις έχουν προ πολλού παραβιάσει την φέρουσα ικανότητα τους και των οικοσυστημάτων που τις στηρίζουν, η δε γενίκευση της εισβολής του ανθρώπου στα ευαίσθητα οικοσυστήματα και η τεχνολογική υποστήριξή της έχει αρχίσει να προκαλεί τις αναπόφευκτες εκτεταμένες καταστροφές (πυρκαγιές, πλημμύρες κ.λπ.)

Οι οικισμοί είναι τα πιο πολύπλοκα ανθρωπογενή συστήματα. Στην μεταβιομηχανική εποχή μεταβάλλουν χαρακτήρα και καθίστανται κυρίως τεράστιες καταναλωτικές αγορές και κέντρα παροχής υπηρεσιών. Αυτό εξηγεί επαρ-

⁷² Π.Ε. 703/1994: Οικισμοί Ρεθύμνου

κώς την συνομωσία σιωπής στα προεκτεθέντα βασικά προβλήματα. Ωστόσο, οι οικτρές συνθήκες ζωής στις μεγαπόλεις, όπου έχουν συγκεντρωθεί οι μεγάλες μάζες των ανθρώπων, δεν μπορούν να αποσιωπηθούν. Μοιραίως, λοιπόν, τίθεται το ζήτημα της βιωσιμότητάς τους, που διαδέχεται το προγενέστερο αίτημα για ποιότητα ζωής. Η διάσταση του περιβάλλοντος στην πολεοδομία είναι πρόσφατη, ενώ εκείνη της δημοσίας υγείας πολύ παλαιότερη. Σήμερα και οι δύο διαστάσεις αυτές έχουν απορροφηθεί από την ευρύτερη αρχή του βιώσιμου αστικού περιβάλλοντος (sustainable urban living), με την οποία το νέο δίκαιο του περιβάλλοντος προσπαθεί να ελέγξει τα σύγχρονα προβλήματα της πολεοδομίας.

Η αρχή του βιώσιμου αστικού περιβάλλοντος, σημαίνει ότι και η ζωή των ανθρώπων στους οικισμούς πρέπει να είναι βιώσιμη και οι οικισμοί πρέπει να είναι βιώσιμοι αλλά και τα οικοσυστήματα που τους στηρίζουν πρέπει να είναι επίσης βιώσιμα. Και τα τρία αυτά αλληλοσυνδέονται και αλληλεξαρτώνται. Πώς θα εξασφαλιστούν;

Η γενική αρχή του βιώσιμου αστικού περιβάλλοντος αναλύεται σε επί μέρους πρακτικούς κανόνες, οι σπουδαιότεροι από τους οποίους είναι οι εξής:

α) Η ίδρυση και επέκταση οικισμών δεν επιτρέπεται να γίνεται ως έτυχε, ούτε και να αφήνεται στην πρωτοβουλία των επιχειρήσεων εμπορίας της γης. Αντίθετα πρέπει να εντάσσεται στην σχεδίαση του οικιστικού υποσυστήματος του αντιστοίχου χωροταξικού σχεδίου. Είναι ανάγκη να ελεγχθεί η καταστροφική κερδοσκοπία γης και η άναρχη δόμηση. Η νομολογία του Ε' Τμήματος είναι πολύ αυστηρή στο ζήτημα αυτό που αποτελεί εθνική πληγή: έτσι η ίδρυση οικισμών από ιδιωτικούς συνεταιρισμούς και ιδιωτικές επιχειρήσεις κρίνεται νόμιμη μόνον εφ' όσον έχει αποδεδειγμένα ενταχθεί στον οικείο χωροταξικό σχεδιασμό βάση επίσημου χάρτου, υποβαλλομένου στο Δικαστήριο και των αρχών βιωσιμότητας και φέρουσας ικανότητας. (Βλ. αρχές της Βιωσιμότητας και Δημοσίας Οικολογικής Τάξης)

β) Τα σχέδια πόλεων πρέπει να είναι ορθολογικά ώστε να συνδυάζουν την λειτουργικότητα του οικισμού με τους άριστους δυνατούς όρους διαβίωσης των ανθρώπων. Το Τμήμα απέκλεισε τις καταστρατηγήσεις της αρτιότητας με την μέθοδο των παρεκκλίσεων⁷³. Τυχόν προηγηθείσα κατάτμηση γης ή αυθαίρετη δό-

⁷³ Σ.Ε. 286/1993

μηση δεν αποτελεί λόγο απόκλισης από τον κανόνα αυτό που πρέπει να διέπει και την ρύθμιση του προβλήματος των αυθαιρέτων⁷⁴. Θεσμοί που δεν συμβιβάζονται με την ορθολογική πολεοδομία, ως λ.χ. η μεταφορά συντελεστού δομήσεως, απορρίπτονται ή προσαρμόζονται καταλλήλως⁷⁵.

γ) Δεν είναι επιτρεπτή η επιδείνωση των όρων δομήσεως. Το αστικό περιβάλλον είναι ήδη σοβαρά υποβαθμισμένο και δεν επιδέχεται παρά μόνο μέτρα βελτιώσεως. Έτσι, λ.χ. δεν επιτρέπονται: η αντικατάσταση του ελεύθερου οικοδομικού συστήματος με άλλο δυσμενέστερο⁷⁶, η αύξηση του συντελεστού δομήσεως⁷⁷ κ.λ.π.

δ) Επιβάλλεται η αναχαίτιση της περαιτέρω ανάπτυξης των μεγαπόλεων⁷⁸ και, επομένως, η απαγόρευση της καθ' οιανδήποτε τρόπον επεκτάσεως των οικείων σχεδίων πόλεως.

ε) Επιβάλλεται κατά προτεραιότητα η βελτίωση των υποβαθμισμένων περιοχών των μεγαλουπόλεων,

στ) Η διασφάλιση επαρκών ελευθέρων κοινοχρήστων χώρων (πλατειών, οδών κ.λπ.) είναι θέμα ζωτικής σημασίας για την ποιότητα ζωής στους οικισμούς. Οι χώροι αυτοί απειλούνται συνεχώς, στις μεν μεγαπόλεις χάρη της κατασκευής κοινωφελών και μη κτιρίων και λόγω του τεραστίου κόστους των απαλλοτριώσεων, στους δε νέους οικισμούς λόγω της αδηφάγου κερδοσκοπίας επί της γης. Η νομολογία του Ε΄ Τμήματος απαγορεύει και την ελαχίστη μείωση των κοινόχρηστων και ελέγχει σχολαστικά τις αναδιατάξεις και αναπλάσεις των χώρων αυτών,

⁷⁴ άρθρο 2 του Ν. 2242/1994 άρθρο 1 παρ. 5 αποδίδον νομολογία του Σ.τ.Ε

⁷⁵ Σ.Ε. 1310/1993

⁷⁶ Σ.Ε. 10/1988

⁷⁷ Σ.Ε. 1310/1993

⁷⁸ βλ. και άρθρο 3 παρ. 2 ν. 1515/85

ώστε να μην υπάρχει συγκεκριμένη μείωσή των⁷⁹. Επί νέων δε ιδιωτικών οικισμών δεν δέχεται ποσοστό ελευθέρων χώρων μικρότερο του 50% της πολεοδομούμενης εκτάσεως⁸⁰.

ζ) Ζωτικής σημασίας για την ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος θεωρείται από την νομολογία του Ε΄ Τμήματος και η διασφάλιση του αστικού πρασίνου ως της ελαχίστης εκείνης βιόσφαιρας που είναι απαραίτητη γι' αυτήν την υγεία των κατοίκων των πόλεων. Η νομολογία ευνοεί την συμπλήρωση του ανεπαρκούς πράσινου με εναπομείναντα μεμονωμένα δασοτεμάχια και παράλληλη διατήρηση του αυστηρού δασικού καθεστώτος⁸¹, αποκλείει οποιαδήποτε χρήση, έστω και κοινωφελή, των περιστασικών δασικών εκτάσεων⁸², και απαγορεύει και αυτήν ακόμη την διατάραξη της χρήσεως του αστικού πρασίνου από άλλες χρήσεις, λ.χ. υπογείους σταθμούς⁸³.

η) Τέλος, η βιώσιμη συγκοινωνία στην πόλη σημαίνει την χρήση των δημοσίων μέσων και όχι των ιδιωτικών. Νομική βάση για την προστασία του βιώσιμου αστικού περιβάλλοντος είναι ειδική ρήτρα του άρθρου 24 του Συντάγματος, η Αρχή (15) της Διακηρύξεως της Στοκχόλμης, και το Κεφ. (7) της Agenda '21.

5.3.4.10 Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΚΑΛΛΟΥΣ

Μέχρι πρότινος, η εκτίμηση του φυσικού τοπίου εθεωρείτο υπόθεση της αισθητικής. Η καταστροφή του όμως, ήταν μοιραίο να καταστήσει το φυσικό κάλλος αντικείμενο νομικής προστασίας. Η έννοια του «ΤΟΠΪΟΥ» δεν είναι πλέον ούτε φιλοσοφική ούτε υποκειμενική. Με την βοήθεια των νέων επιστημών «οικολογίας του τοπίου», «αρχιτεκτονικής του τοπίου» και της συστημικής μεθοδολο-

⁷⁹ Π.Ε. 442/1991

⁸⁰ Π.Ε. 114/1994

⁸¹ Π.Ε. 667/1994

⁸² βλ. Σ.Ε. 81-97/1993 για Πεντέλη, Π.Ε. 444/1993 για Υμηττό, Αιγάλεω 314/1995

⁸³ βλ. Σ.Ε. 2242/1994, Π.Ε. 102/1994

γίας, το «τοπίο» εισέρχεται στην αρμοδιότητα του δικαίου του περιβάλλοντος και τυγχάνει της αντίστοιχης νομικής επεξεργασίας. Το «τοπίο» είναι ένα αισθητικό σύστημα με στοιχεία συγκεκριμένα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά του χώρου που έχουν αλληλεξάρτηση και ενότητα. Για την έννοια του τοπίου είναι αδιάφορο το νομικό ιδιοκτησιακό καθεστώς των στοιχείων του, ενώ έχουν καίρια σημασία οι χρήσεις και λειτουργίες των στοιχείων αυτών. Η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος περιλαμβάνει και την προστασία του τοπίου: τα νομικά κείμενα ομιλούν συνήθως για προστατευτέους «φυσικούς» ή «γεωμορφολογικούς σχηματισμούς». Η προστασία του τοπίου αξιώνει να μην θίγουν το τοπίο οι επεμβάσεις του ανθρώπου στη φύση, αλλά να εναρμονίζονται με αυτό. Κατ' αρχήν πρέπει να γίνεται σεβαστή η «φυσική μορφολογία» του τοπίου. Οι αρχιτεκτονικές επεμβάσεις πρέπει να περιορίζονται στο απολύτως αναγκαίο μέτρο και να «δέχονται» με το τοπίο. Οι κορυφογραμμές των βουνών λ.χ. δεν επιτρέπεται με κανένα τρόπο να αλλοιώνονται με βάνουσες κατασκευές. Ούτε κατά την ανέγερση των οικοδομών επιτρέπεται να μεταβάλλεται η φυσική στάθμη του εδάφους. Η διάνοιξη δρόμων στις ακτές δεν πρέπει να γίνεται παράλληλα αλλά κάθετα προς τις ακτές, οι οικισμοί κατά κόμβους και όχι γραμμικοί κ.ο.κ. Κανείς δεν δικαιούται να αλλοιώνει το τοπίο: οι ιδιοκτήτες έχουν δικαίωμα στις ιδιοκτησίες τους, αλλά το «τοπίο» δεν τους ανήκει. Το τοπίο δεν ανήκει σε κανένα, είναι κοινό αγαθό, όπως ο αέρας και η θάλασσα και όποιος το προσβάλλει παραβιάζει τα δικαιώματα των άλλων. Μόνο το χωροταξικό σχέδιο μπορεί να καθορίσει, με κριτήρια δημοσίου συμφέροντος, πού θα γίνουν επεμβάσεις χάριν της δημιουργίας οικισμών, λιμένων κ.λ.π., αλλά και εκείνο θα κάνει τις επιλογές του με παράλληλο σεβασμό του φυσικού τοπίου.

Νομική βάση για την προστασία του τοπίου είναι το άρθρο 24 του Συντάγματος και ο νόμος 1650/1986.

Οι παλαιότερες νομοθεσίες⁸⁴, ενδιαφέρονταν μόνο για τις «τοποθεσίες ιδιαίτερου φυσικού κάλλους» και δεν εξειδίκευαν την παρεχόμενη προστασία. Κατά τις σύγχρονες αντιλήψεις, προστατεύεται το τοπίο γενικώς ως «οπτικός πόρος». Η νομολογία του Σ.τ.Ε. δείχνει μεγάλη ευαισθησία στο θέμα αυτό. Ως προς τις κλασικές τοποθεσίες ιδιαίτερου φυσικού κάλλους δέχεται ότι, αν μεν εί-

⁸⁴ βλ. λ.χ. Ν. 1469/1950

ναι περιορισμένες σε έκταση, δεν επιδέχονται καμία επέμβαση, αν είναι εκτεταμένες, επιδέχονται μόνον ήπια οικιστική ανάπτυξη, δηλ. την απολύτως αναγκαία εκ δημογραφικών λόγων. Με τη λογική αυτή προστατεύθηκε μεγάλη έκταση 100.000 στρεμμάτων γεινιάζουσα με το Άγιο Όρος⁸⁵. Προκειμένου, επίσης, να προστατευθεί το φυσικό κάλλος της Λευκάδος επιβλήθηκαν περιορισμοί στην μεταποιητική δραστηριότητα⁸⁶. Για να διασωθεί το φυσικό κάλλος της Λίμνης της Βουλιαγμένης, σπάνιου φυσικού μνημείου, επιτράπη μόνον η λειτουργία παλαιού υδροθεραπευτηρίου, εξαιτίας των ιαματικών νερών της και απαγορεύθηκαν όλες οι άλλες κατασκευές⁸⁷. Αυστηροί όροι δομήσεως επεβλήθησαν στην Καλντέρα της Σαντορίνης «*χάριν του κάλλους της*»⁸⁸. Και για να προστατευθεί το κάλλος των ακτογραμμών απαγορεύθηκε η κατασκευή συστήματος κυματοθραυστών στην Ρόδο⁸⁹ και υδατοδεξαμενής στην Σύρο⁹⁰. Χάριν του αισθητικού δάσους της Καισαριανής απαγορεύτηκε γεώτρηση για τις ανάγκες του ομώνυμου Δήμου⁹¹, αποκλείστηκε δε η ένταξη στο σχέδιο πόλεως του δάσους της Καλαμαριάς στην Θεσσαλονίκη⁹².

⁸⁵ Π.Ε. 307/1995

⁸⁶ Σ.Ε. 376/1988

⁸⁷ Π.Ε. 369/1995

⁸⁸ Π.Ε. 663/1990, 517/1991

⁸⁹ Σ.Ε. 3818/1995

⁹⁰ Σ.Ε. 1536/1993

⁹¹ Σ.Ε. 3557/ 1994

⁹² Σ.Ε. 2164/1994

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ - ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

Η ΑΝΑΓΚΗ ΥΠΑΡΞΗΣ ΦΟΡΕΩΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΕ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ. ΤΟ ΕΚΠΑΑ.

Το Ε.Κ.Π.Α.Α. (Εθνικό Κέντρο Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης)⁹³ στοχεύει να αποτελέσει τον στρατηγικό σύμβουλο της Ελληνικής Πολιτείας σε θέματα περιβάλλοντος και βιώσιμης ανάπτυξης. Μέσω της παροχής διαρκούς, αξιόπιστης και αντικειμενικής πληροφόρησης, γνώσης και τεκμηριωμένων απόψεων, εισηγήσεων και γνωμοδοτήσεων, υποστηρίζει την κατάρτιση και εφαρμογή ορθών και αποτελεσματικών πολιτικών στους παραπάνω τομείς. Συνεισφέρει, ως τεχνογνωστικός μηχανισμός, στην ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης στις τομεακές αναπτυξιακές πολιτικές και στην επίτευξη, μέσω αυτής, ενός οριζόντιου συντονισμού των δημοσίων πολιτικών που αφορούν άμεσα ή έμμεσα τη διαχείριση του χώρου και του περιβάλλοντος.

Το Εθνικό Κέντρο Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης συγκροτήθηκε με το Π.Δ. 325/2000 (ΦΕΚ 266 Α' της 8.12.2000) και οι σκοποί που έχει είναι οι εξής:

1. Η επιστημονική συμβολή στην επεξεργασία, εφαρμογή και αξιολόγηση πολιτικών, προγραμμάτων και μέτρων που αφορούν το περιβάλλον και τη βιώσιμη ανάπτυξη, σε συνάρτηση και με τις διεθνείς και ευρωπαϊκές δραστηριότητες της χώρας, η αντίστοιχη επιστημονική υποστήριξη της διοίκησης και η υποβολή προτάσεων στους αρμόδιους φορείς.

2. Η τεχνική και επιστημονική στήριξη εθνικών, κοινοτικών και διεθνών προγραμμάτων και δράσεων που αφορούν το περιβάλλον και τη βιώσιμη ανάπτυξη.

3. Η συλλογή, ταξινόμηση και επεξεργασία στοιχείων και δεδομένων για το περιβάλλον και η παροχή αντικειμενικών, αξιόπιστων και συγκρίσιμων πληροφοριών σε δημόσιους και ιδιωτικούς χρήστες.

⁹³ ΕΚΠΑΑ. Βίλα Καζούλη Κηφισίας & Γρηγ. Λαμπράκη 1, 145 61 Κηφισιά, Ιστότοπος: <http://www.ekpaa.gr>

4. Η ευρεία διάδοση των περιβαλλοντικών **πληροφοριών** και η **ενημέρωση** και ευαισθητοποίηση του κοινού σε θέματα περιβάλλοντος και βιώσιμης ανάπτυξης.

5. Η **κατάρτιση** και **επιμόρφωση** των υπαλλήλων της διοίκησης και της τοπικής αυτοδιοίκησης, καθώς και των πολιτών, για θέματα περιβάλλοντος και βιώσιμης ανάπτυξης.

Οι αρμοδιότητες του Εθνικού Κέντρου Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης, είναι οι εξής:

1. Επεξεργάζεται, θέτει σε δημόσιο διάλογο και προτείνει συγκεκριμένες περιβαλλοντικές πολιτικές.

2. Προτείνει μέτρα, μεθόδους και δράσεις για τον συντονισμό της δραστηριότητας των αρμοδίων φορέων στον τομέα του περιβάλλοντος.

3. Συλλέγει, διαχειρίζεται και επεξεργάζεται στοιχεία που προέρχονται από τράπεζες δεδομένων και δίκτυα πληροφοριών σχετικών με το περιβάλλον. Ειδικότερα, έχει την επιστημονική εποπτεία και καθοδήγηση του Εθνικού Δικτύου Πληροφοριών Περιβάλλοντος (ΕΔΠΠ), καθώς και άλλων τραπεζών περιβαλλοντικών πληροφοριών και δεδομένων που λειτουργούν στο Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, και παρέχει σε αυτές κάθε δυνατή λειτουργική και τεχνολογική υποστήριξη.

4. Υποστηρίζει το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων στην κάλυψη των υποχρεώσεων της χώρας προς τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Περιβάλλοντος.

5. Παρακολουθεί και αξιολογεί την εφαρμογή των διεθνών συμβάσεων και της κοινοτικής νομοθεσίας για το περιβάλλον.

6. Συντάσσει ετήσια έκθεση με την οποία αποτιμά την κατάσταση του περιβάλλοντος της χώρας και προβαίνει σε εκτιμήσεις για τους στόχους, τις κατευθύνσεις και τα μέτρα της ασκούμενης περιβαλλοντικής πολιτικής.

7. Επεξεργάζεται και προτείνει μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα προγράμματα δράσης για την προστασία του περιβάλλοντος και τη βιώσιμη ανάπτυξη και αναλαμβάνει την παρακολούθηση και αξιολόγηση της εφαρμογής τους.

8. Παρέχει επιστημονική και τεχνική στήριξη στο Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, καθώς και σε άλλα αρμόδια Υπουργεία, για τη λήψη των αναγκαίων μέτρων και την επεξεργασία και εφαρμογή σχεδίων, προγραμμάτων και δράσεων που επιβάλλονται από το εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές δίκαιο, καθώς επίσης και για την κατάρτιση των εκθέσεων που προβλέπονται από τις κοινοτικές οδηγίες και κανονισμούς για το περιβάλλον.

9. Υποστηρίζει τους αρμόδιους δημόσιους φορείς στη διαμόρφωση, προώθηση και εφαρμογή διεθνών συνεργασιών της χώρας για θέματα περιβάλλοντος και βιώσιμης ανάπτυξης.

10. Επεξεργάζεται και εισηγείται μέτρα προληπτικής πολιτικής για το περιβάλλον. Στο πλαίσιο αυτό, διατυπώνει εκτιμήσεις για τις ενδεχόμενες περιβαλλοντικές επιπτώσεις των τομεακών αναπτυξιακών πολιτικών και εισηγείται μέτρα για την ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης στις δημόσιες πολιτικές και ιδίως στις πολιτικές γεωργίας, βιομηχανίας, τουρισμού, μεταφορών και ενέργειας, καθώς και στην οικιστική πολιτική και στην πολιτική κατοικίας.

11. Αναλαμβάνει την εκπόνηση ή εκτέλεση εθνικών ή ευρωπαϊκών προγραμμάτων και δράσεων για το περιβάλλον και τη βιώσιμη ανάπτυξη.

12. Διοργανώνει πρότυπα προγράμματα κατάρτισης και επιμόρφωσης για θέματα περιβάλλοντος και βιώσιμης ανάπτυξης, καθώς επίσης και συνέδρια, ημερίδες, επιμορφωτικά σεμινάρια και άλλες ενημερωτικές εκδηλώσεις.

13. Αναλαμβάνει εκδοτική δραστηριότητα έντυπης ή ηλεκτρονικής μορφής, καθώς και άλλες συναφείς ενέργειες προβολής ή ενημέρωσης.

14. Αναλαμβάνει και αναθέτει την εκτέλεση έργων, την εκπόνηση μελετών και την εν γένει παροχή υπηρεσιών που θεραπεύουν και προάγουν τους ιδρυτικούς του σκοπούς.

6.1. Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΟΠΤΙΚΗ

6.1.1 ΜΕΤΡΑ ΕΞΙΣΟΡΡΟΠΗΣΗΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Για να υπάρξει σχέση ισορροπίας μεταξύ τουρισμού και περιβάλλοντος, που θα εξυπηρετεί και τις αρχές της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, θα πρέπει

να θεσπισθούν ειδικές πολιτικές και να παρθούν ορισμένα μέτρα, από τα οποία ενδεικτικά αναφέρουμε τα παρακάτω:

1. Κάθε τουριστική περιοχή, πρέπει να προσδιορίσει την τουριστική φέρουσα ικανότητα ή τουριστική χωρητικότητα. Ο προσδιορισμός αυτός αποτελεί βασικό εργαλείο για την τουριστική της ανάπτυξη κατά τρόπο που η ανάπτυξη να είναι συμβατή με τα στοιχεία του περιβάλλοντος και να μην τα αναλύσει. Το Τμήμα Περιβάλλοντος του Πανεπιστημίου Αιγαίου σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναλάβει και μελετά το θέμα Προσδιορισμός, εκτίμηση και εφαρμογή της φέρουσας ικανότητας σε ευρωπαϊκούς τουριστικούς προορισμούς.

2. Στο ζήτημα της διατήρησης του βίου και της ανθρώπινης ευημερίας, μέγιστη πρόκληση είναι να διατηρηθεί η βιοποικιλότητα σε βαθμό τέτοιο ώστε να εξασφαλιστεί η ικανότητα του οικοσυστήματος να επανέρχεται στην αρχική του κατάσταση ύστερα από την επίδραση αρνητικών εξωτερικών δυνάμεων και, με αυτόν τον τρόπο, η ροή των κρίσιμων ανανεώσιμων πηγών και των περιβαλλοντικών υπηρεσιών στις ανθρώπινες κοινωνίες. Αυτό δεν σημαίνει, ότι είναι ασήμαντες οι ηθικές ανησυχίες για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, ή οι προτιμήσεις των ανθρώπων για συγκεκριμένα είδη, χωρίς ιδιαίτερη πληροφόρηση για το ρόλο τους στο σύστημα. Αντίθετα, αυτή η ιεραρχία αξιών πρέπει να δώσει έμφαση σε συζητήσεις στο θέμα της διατήρησης της βιοποικιλότητας και της βιώσιμης ανάπτυξης. (Kanazir, D.T., 1991)

3. Κατά την εκπόνηση των χωροταξικών σχεδίων και ιδιαίτερα κατά τη διαδικασία καθορισμού των χρήσεων γης, και την κατανομή των τουριστικών και λοιπών δραστηριοτήτων στον χώρο, πρέπει να τηρούνται οι αναγκαίες ισορροπίες ανάμεσα στον τουρισμό και το περιβάλλον στα όρια της τουριστικής φέρουσας ικανότητας του τόπου.

4. Να δημιουργηθούν οι ειδικές τουριστικές υποδομές, όπως συνεδριακά κέντρα, μαρίνες, αθλητικές εγκαταστάσεις, γήπεδα γκολφ, πολιτιστικές διαδρομές κ.α και να αναδειχθούν και να προβληθούν τα φυσικά πολιτιστικά και οικολογικά

στοιχεία κάθε τόπου που αποτελούν προϋπόθεση για την ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού συμβατών με το περιβάλλον.

5. Τα αναπτυξιακά κίνητρα, οικονομικά, φορολογικά, πολεοδομικά κ.α που θεσπίζονται για την ανάπτυξη του τουρισμού και των άλλων παραγωγικών δραστηριοτήτων, πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους τις ενδεχόμενες επιπτώσεις από την ίδρυση ή επέκταση των αντίστοιχων εγκαταστάσεων. Οι προβλεπόμενες μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων (ΜΠΕ) πρέπει να αποκτήσουν ουσιαστικό περιεχόμενο και προπάντων πρέπει να εφαρμόζονται.

6. Να δημιουργηθεί σε κάθε νομό ένα συμβούλιο ούτως ώστε να υπάρχει συστηματική επίβλεψη σε τοπικό επίπεδο. Σήμερα με τα θέματα του περιβάλλοντος ασχολούνται η Υπηρεσία Περιβάλλοντος του ΥΠΕΧΩΔΕ, το Πολεοδομικό Γραφείο, η Αρχαιολογική Υπηρεσία, το Λιμεναρχείο, η Δασική Υπηρεσία, η Υπηρεσία Υγείας, η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση, οι ΟΤΑ, οι ελεύθερες οργανώσεις προστασίας του Περιβάλλοντος. Ο Λογοθέτης Μ. (2001), σε εισήγησή του στο 13^ο Συνέδριο Πανελληνίου Δικτύου Οικολογικών Οργανώσεων με θέμα "Δάση – Χωροταξία – Τουρισμός" προτείνει τη δημιουργία ενός Περιβαλλοντικού Συμβουλίου που θα είναι υπεύθυνο να συντονίζει τις ενέργειες όλων των φορέων και οργανώσεων που εμπλέκονται στα θέματα του περιβάλλοντος και να καθορίζει μια ενιαία πολιτική που θα βασίζεται στις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης. Το Συμβούλιο αυτό, σύμφωνα με τον ίδιο δεν θα πρέπει συντονίζει μόνο, αλλά θα πρέπει και να ελέγχει επισταμένως αν οι φορείς αναλαμβάνουν τις ευθύνες που τους ανήκουν.

7. Η περιβαλλοντική αγωγή, πρέπει να καλύψει ολόκληρο τον πληθυσμό δίνοντας κίνητρα για την παρακολούθηση εκπαιδευτικών περιβαλλοντικών προγράμματα. Κάτι τέτοιο είναι σημαντικό ιδιαίτερα στις τουριστικές περιοχές, όπου τα στοιχεία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, αποτελούν την «πρώτη ύλη» του προϊόντος που παράγουν και διαθέτουν. Πρέπει να γίνει συνείδηση σ' αυτούς που εμπλέκονται άμεσα στις δραστηριότητες του τουριστικού τομέα, τους επιχειρηματίες και του εργαζομένους ότι η διατήρηση της ισορροπίας ανάμεσα στο περιβάλλον και την τουριστική ανάπτυξη, δεν είναι εύρημα των ρομαντικών,

αλλά ανάγκη επιβίωσης των τουριστικών επιχειρήσεων και των εργαζομένων σ' αυτές.

8. Τέλος, πρέπει και αυτό είναι αυτονόητο να εφαρμόζονται οι νόμοι για την προστασία του περιβάλλοντος. Το νομικό μας πλαίσιο που κατοχυρώνεται και συνταγματικά, καθώς και το παράγωγο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προσφέρουν όπως είδαμε στα προηγούμενα, πλήρη προστατευτική κάλυψη. Το ερώτημα, είναι αν ενεργοποιείται στον βαθμό που πρέπει η κάλυψη αυτή. Ο ιδιώτης παρανομεί κτίζοντας στην παραλία, γιατί προσδοκά στη νομιμοποίηση του αυθαιρέτου για το οποίο μάλιστα έχει συνταχθεί και πρωτόκολλο κατεδάφισης. Και το περίεργο είναι ότι παρανομεί και το κράτος, που είναι ταγμένο να εφαρμόζει τους νόμους, όταν πράξεις του για επέκταση σχεδίων πόλεων ή για ίδρυση τουριστικών εγκαταστάσεων σε ευαίσθητες περιοχές, ακυρώνονται από το Συμβούλιο της Επικρατείας ως αντιβαίνουσες στο άρθρο 24 του Συντάγματος περί προστασίας του φυσικού πολιτιστικού και δομημένου περιβάλλοντος.

6.1.2 ΒΙΩΣΙΜΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

"Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον", ήταν το θέμα του 2ου Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου Τουρισμού, που διοργανώθηκε στη Χίο, στις 6 Οκτωβρίου 2003, από το Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών "Σχεδιασμός, Διοίκηση και Πολιτική του Τουρισμού", της Σχολής Επιστημών Της Διοίκησης, του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Ο υπουργός Αιγαίου Σηφουνάκης Ν. στο χαιρετισμό που απηύθυνε, τόνισε ότι «η ανάδειξη και προώθηση νέων βιώσιμων μορφών τουριστικής ανάπτυξης με σεβασμό στο περιβάλλον αποτελούν μια από τις προτεραιότητες του υπουργείου Αιγαίου».

Με τον όρο βιώσιμες μορφές τουριστικής ανάπτυξης αναφερόμαστε όχι μόνο στο φυσικό αλλά και στο ανθρωπογενές περιβάλλον, δηλαδή στους παραδοσιακούς οικιστικούς χώρους που έχουν δημιουργηθεί στη διάρκεια της μακράς ιστορίας των νησιών του Αρχιπελάγους. Οι τραγικές επιπτώσεις της αλόγιστης ανάπτυξης του παρελθόντος είναι γνωστές σε όλους μας. Είναι λοιπόν επιτακτική η ανάγκη να εστιάσουμε τις προσπάθειες μας όχι μόνο στην επινόηση νέων μορφών τουρισμού που να βρίσκονται σε αρμονική αλληλεπίδραση με το περιβάλλον, αλλά και στη διαρκή ενημέρωση του κοινού με στόχο τη δημιουργία γνήσιας οικολογικής συνείδησης.

Από την πλευρά του ΕΟΤ, ο γενικός διευθυντής του Οργανισμού Κατσιγιάννης Κ. τόνισε ότι απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, αποτελεί η βελτίωση της ποιότητας του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. "Στα πλαίσια των σχετικών πολιτικών και δράσεων της ΕΕ" ανέφερε ο κ. Κατσιγιάννης, "ο ΕΟΤ μεριμνά για την ενσωμάτωση των αρχών της αειφορίας, στη στρατηγική και τις πρακτικές της ανάπτυξης του τουριστικού τομέα, και για την προστασία και ανάδειξη του περιβάλλοντος ως πολύτιμου τουριστικού πόρου".

Οι τουριστικές εγκαταστάσεις οφείλουν να συμμορφώνονται προς το θεσμικό πλαίσιο που αναφέρεται στις μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων⁹⁴, τις διαδικασίες χωροθέτησης, τις τεχνικές προδιαγραφές, τις διατάξεις σχετικά με την ύδρευση και αποχέτευση. Οι διατάξεις αυτές έχουν εφαρμογή πριν ακόμη από τη λειτουργία μιας μονάδας και ελέγχονται από τον ΕΟΤ και τις άλλες συναρμόδιες υπηρεσίες. Ορισμένες ξενοδοχειακές επιχειρήσεις εφαρμόζουν ήδη συστήματα πιστοποίησης της διασφάλισης της ποιότητας ως προς την περιβαλλοντική διαχείριση⁹⁵. «Έτσι επιδιώκεται η συνολική αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος που αποτελεί βασικό στόχο της τουριστικής μας πολιτικής, με επί μέρους κατευθύνσεις, τόσο την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου όσο και την ανάδειξη των λιγότερων αναπτυγμένων περιοχών", επισημαίνει ο Κατσιγιάννης Κ.

Σύμφωνα με το Council of Europe (1996), η βιώσιμη ανάπτυξη του Τουρισμού προϋποθέτει τα εξής:

α) Σχεδιασμό (Πολεοδομία -Χωροταξία)

Κατά το σχεδιασμό των τουριστικών περιοχών, θα πρέπει να γίνεται οριοθέτηση περιοχών με τουριστική ανάπτυξη, να χρησιμοποιούνται τεχνικές για τη διαχείριση της ροής των επισκεπτών, να γίνει ουσιαστική εφαρμογή Μελετών Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων για κάθε έργο τουριστικής ανάπτυξης, να παρέχεται βοήθεια στις υποβαθμισμένες περιοχές προκειμένου να επανενταχθούν στην τουριστική αγορά, να γίνεται συστηματική και λεπτομερειακή καταγραφή περιοχών και να προτείνονται συνδυασμοί που θα αξιοποιούν την ποικιλία των μνη-

⁹⁴ ΥΑ 69269/90

⁹⁵ Οι πιστοποιήσεις γίνονται σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα ISO 14001 και το ευρωπαϊκό πρότυπο EMAS

μείων και της γεωγραφικής και της γεωγραφίας, θα πρέπει να υιοθετηθούν μέτρα για την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, να υπάρξει ενθάρρυνση ήπιων παρεμβάσεων και γενικότερα ενθάρρυνση ήπιων μορφών τουρισμού (π.χ. αγροτουρισμός) που σέβονται τις ιδιαιτερότητες του τόπου υποδοχής κ.α.

β) Θεσμική οργάνωση

Θα πρέπει να υιοθετηθούν μέτρα για την προστασία παραδοσιακών οικισμών, περιοχών με ιδιαίτερα οικολογικό ενδιαφέρον που αποτελούν ταυτόχρονα και τουριστικούς προορισμούς. Ταυτόχρονα θα πρέπει να ενισχυθεί η διαδικασία παρακολούθησης και εφαρμογής των διαφόρων κανονισμών που προβλέπονται γι' αυτές τις περιοχές.

γ) Οικονομική ανάπτυξη

Θα πρέπει να υιοθετηθούν κίνητρα για την ενθάρρυνση ορισμένων τύπου τουρισμού που σέβεται τις τοπικές ιδιαιτερότητες.

δ) Έρευνα

Παράλληλα με τις παραπάνω δράσεις απαιτείται να συνεχισθεί η μελέτη των επιπτώσεων από το φαινόμενο του τουρισμού αλλά και των δυνατοτήτων αποκατάστασης για περιοχές που αντιμετωπίζουν ήδη προβλήματα υποβάθμισης.

Επίσης, είναι απαραίτητο να τονιστεί ότι η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη κάθε περιοχής εξαρτάται κυρίως από τους τοπικούς παραγόντες της (πολιτική ηγεσία, τουριστικοί φορείς, μόνιμοι κάτοικοι). Αυτοί ανάλογα με τις αποφάσεις που θα λάβουν και την συνεργασία που θα αναπτύξουν έχουν την δυνατότητα να σχεδιάσουν και να ανοίξουν τον δρόμο για την βιώσιμη ανάπτυξη του τόπου τους. Ωστόσο, η αύξηση της απαίτησης για εναλλακτικές μορφές διακοπών και η ανάγκη των τουριστικών περιοχών για προσέλκυση επισκεπτών, μπορούν να παρωθήσουν τους τοπικούς παράγοντες σε μεθόδους και τρόπους διαχείρισης των τουριστικών πηγών που ικανοποιεί τις οικονομικές, κοινωνικές και αισθητικές ανάγκες των μόνιμων κατοίκων και των τουριστών και διασφαλίζει την πολιτισμική ακεραιότητα, την προστασία του περιβάλλοντος και της βιοποικιλότητας για τις επόμενες γενιές (Αβδελλή Θ. 2005).

Η χώρα μας παρά τα προβλήματα που αντιμετωπίζει έχει πολλαπλές δυνατότητες ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Για να ανταποκριθούμε στις νέες αυτές προκλήσεις δεν πρέπει απλά και μεμονωμένα να επιλύσουμε τα όποια προβλήματα υποδομών και εξυπηρητήσεων. Επιβάλλεται να αναζητήσουμε και στη συνέχεια να υιοθετήσουμε μια καινούργια άποψη που θα θέτει τα προβλήματα του περιβάλλοντος στο κέντρο του ενδιαφέροντος (Βουτουράκης Μ. 2004)

6.1.3 ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Αρκετοί άνθρωποι αναγνωρίζοντας τα προβλήματα που μπορεί να δημιουργήσει το κυρίαρχο μοντέλο του μαζικού τουρισμού οδηγήθηκαν στην αναζήτηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού (οικοτουρισμός, αγροτουρισμός, πολιτισμικός τουρισμός, ιστορικός τουρισμός). Αυτές οι μορφές σέβονται ταυτόχρονα την τοπική κοινωνία και τους επισκέπτες της, την πολιτιστική κληρονομιά και το περιβάλλον. Στόχος τους είναι να προσφέρουν ενδιαφέρουσες και εκπαιδευτικές διακοπές στους τουρίστες που ωφελούν ταυτόχρονα την τοπική κοινωνία και έχουν ως αποτέλεσμα την βιωσιμότητα των τουριστικών περιοχών (Αβδελλή Θ. 2005).

Έτσι τα τελευταία χρόνια έχει γίνει πεποίθηση, ότι οι εναλλακτικές μορφές τουριστικής ανάπτυξης, έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν μια διέξοδο για το ελληνικό τουριστικό προϊόν, το οποίο (στο σύνολό του) έχει καταστεί ιδιαίτερα ακριβό και χαρακτηρίζεται από χαμηλό επίπεδο υπηρεσιών και υποδομών. Οι μονοσήμαντες επενδύσεις στο δίπτυχο «ήλιος - θάλασσα» έχουν εξαντλήσει τα περιθώριά τους μετά την εμφάνιση νέων, εξωτικών και οικονομικά προσιτών προορισμών. Στον αντίποδα όλων αυτών στέκεται ένα μοντέλο που διασφαλίζει τη φυσική ομορφιά, την πολιτιστική κληρονομιά, τα παραδοσιακά επαγγέλματα και ασχολίες, ενώ προσφέρει υψηλού επιπέδου υπηρεσίες στον φιλοξενούμενο.

«Η στροφή από τον ποσοτικό στον ποιοτικό τουρισμό - που είναι το μέλλον - προϋποθέτει την... ελληνοποίηση του τουρισμού μας με σύγχρονους ό-

ρους» αναφέρει με έμφαση η Παπασταύρου Μ. (2004)⁹⁶, πρόεδρος και διευθύνουσα σύμβουλος της Αγροτουριστικής ΑΕ, τονίζοντας: «Πρέπει να ανακαλύψουμε ξανά τον τόπο μας. Την Ελλάδα της θάλασσας και του βουνού, της ελιάς και του πλατάνου, τη χώρα της φιλοσοφίας και της φιλοξενίας, του Διόνυσου και του Απόλλωνα, την Ελλάδα του μύθου και του παγκόσμιου χωριού. Αυτόν τον τόπο πρέπει να δείξουμε όχι μόνο στους ξένους αλλά και στους συμπολίτες μας. Μόνον έτσι θα γίνουμε ξανά ανταγωνιστικοί στην παγκόσμια τουριστική αγορά και θα γίνει ξανά η Ελλάδα της μόδας. Το μοντέλο του μαζικού τουρισμού έχει πλέον κορεστεί, ενώ μαζί του δείχνει να ξεφτίζει η εικόνα του παραδοσιακού ξενοδοχείου με την πισίνα, τους λίγους φοίνικες και το πλαστικοποιημένο φαγητό. Αντιθέτως, αυτό που γεννιέται είναι η ανάγκη να ξυπνήσουν οι πιο γνήσιες δυνάμεις της περιφέρειας, προσφέροντας στους επισκέπτες τους γνήσια φιλοξενία, ιστορία, πολιτισμό, αυθεντική ελληνική διατροφή και ξεχωριστές δραστηριότητες που θα τους "δένουν" με τον τόπο μας».

Ήδη από το 1993 στο πλαίσιο του Πέμπτου Προγράμματος Δράσης⁹⁷ για το περιβάλλον "προς μια Αειφόρο Ανάπτυξη" προτάθηκαν τρεις άξονες δράσεις για τον τουρισμό και την παράλληλη προστασία του περιβάλλοντος:

- Διαφοροποίηση των τουριστικών δραστηριοτήτων, συμπεριλαμβανομένης της καλύτερης διαχείρισης του μαζικού τουρισμού και την ενθάρρυνση εναλλακτικών τύπων τουρισμού.
- Βελτίωση της ποιότητας των παρεχομένων υπηρεσιών, έμφαση στην πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση των επισκεπτών, καθώς και στην καλύτερη διαχείριση της ροής των επισκεπτών.

⁹⁶ Από την εφημερίδα "Βήμα" 10-10-2004, Κωδικός άρθρου: B14286D121. Μ. Παπασταύρου, πρόεδρος και διευθύνουσα σύμβουλος της Αγροτουριστικής ΑΕ: «Να ελληνοποιήσουμε τον τουρισμό μας». Η «άλλη Ελλάδα στις προτεραιότητες του υπουργείου Τουριστικής Ανάπτυξης» Άρθρο του Κτενά Σ.. Στήλη:

⁹⁷ Πηγή: Βουτυράκης Μ. (2004). ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ. Αλληλεξάρτηση για αειφόρο τουριστική ανάπτυξη.

Αλλαγή της συμπεριφοράς των τουριστών. Στο πλαίσιο αυτό ενθαρρύνονται ειδικές δράσεις, όπως τηλεοπτικές καμπανιές, σύνταξη κώδικα συμπεριφοράς και ενθάρρυνση των επισκεπτών για κατάλληλη επιλογή μέσων μεταφοράς.

6.1.4 Ο ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΩΣ ΣΥΝΔΥΑΣΤΙΚΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ, ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

6.1.4.1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η «πολυδραστηριότητα» στη γεωργία καλύπτει το 48% περίπου της γεωργικής γης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Λουλούδης 1999). Ένα αγροτικό νοικοκυριό θεωρείται πολυδραστήριο, όταν ένα ή περισσότερα μέλη του ασχολούνται μόνο ή επιπρόσθετα σε αμειβόμενη εργασία εκτός της γεωργικής εκμετάλλευσης (Χοβαρδός Τ., 2004). Η πολυδραστηριότητα προσφέρει περισσότερη ευελιξία από την αποκλειστική απασχόληση στη γεωργία, συμβάλλει στη διατήρηση της περιθωριοποίησης των μικρών σε μέγεθος γεωργικών εκμεταλλεύσεων και για τους λόγους αυτούς ενισχύεται με αρκετές κοινοτικές πρωτοβουλίες⁹⁸ (Καφφέ - Γιδαράκου 1999).

Ο «οικοτουρισμός» είναι μία έννοια, που περιλαμβάνει και ενσωματώνει σε οργανωμένο και θεσμικό πλαίσιο τη γεωργική πολυδραστηριότητα στον τριτογενή τομέα παραγωγής και συγκεκριμένα προβάλλει τον αγροτικό χώρο ως τουριστικό προϊόν. Ο Fennell (1999), ορίζει τον οικοτουρισμό ως «την αναζήτηση της πράσινης εμπειρίας που συνοδεύεται από την οικονομική στήριξη της περιβαλλοντικής διαχείρισης και την περιβαλλοντική εκπαίδευση»

Τα τελευταία χρόνια έχει αυξηθεί σημαντικά η ζήτηση υπηρεσιών αναψυχής σε περιοχές με ειδικά οικολογικά χαρακτηριστικά, όπως αυτά που μπορεί να προσφέρει η διαβίωση στο πράσινο του παραδοσιακού αγροτικού τοπίου, η συναναστροφή με ανθρώπους της υπαίθρου, και το βίωμα της αγροτικής καθημερινότητας. Για την επιτυχή «αγροτική εμπειρία», αυτοί οι ενδιαφερόμενοι τουρίστες, αναφερόμενοι ως αγροτουρίστες, είναι απαραίτητο να εμπλακούν ενεργά με τα

⁹⁸ κανονισμοί 797/85, 2328/92, πρωτοβουλία LEADER, πρόγραμμα NOW

στοιχεία του αγροτικού οικοσυστήματος, που μπορούμε σύμφωνα με τα όσα έχουμε ήδη αναφέρει να τα ταξινομήσουμε:

- α) σε στοιχεία του φυσικού οικοσυστήματος
- β) του κοινωνικού οικοσυστήματος και
- γ) του πολιτισμού της συγκεκριμένης αγροτικής κοινωνίας της περιοχής.

Τα παραπάνω στοιχεία βέβαια, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, δεν είναι δυνατόν να θεωρηθούν ανεξάρτητα και μεμονωμένα, αλλά ενυπάρχουν πάντα υπό το ίδιο πλαίσιο. Έτσι για να είναι αποτελεσματική η εμπλοκή των αγροτουριστών με το τουριστικό προϊόν, θα πρέπει σε κάθε φάση της διαμονής τους στον αγροτουριστικό τόπο, να εμπλέκονται και με τα τρία παραπάνω στοιχεία σε πρακτικό επίπεδο. Έτσι μπορούν για παράδειγμα να δραστηριοποιηθούν καταγράφοντας τη χλωρίδα και πανίδα της περιοχής, βαδίζοντας στο γεωμορφολογικό ανάγλυφο της περιοχής, παρατηρώντας τα ξεχωριστά για την περιοχή καιρικά φαινόμενα, σπίζοντας οικόσιτα ζώα, ταΐζοντας σπάνια πουλιά, συμμετέχοντας στη μαγειρική του τόπου και σε τοπικές εορτές – πανηγύρια κ.ά.

Η παραγωγή της «παρθένας» φύσης στους πυρήνες των προστατευόμενων περιοχών μεταβάλλει δραστικά τον προσδιορισμό του αγροτικού τοπίου: η αγροτική ύπαιθρος ανάγεται σε επιφάνεια διαντίδρασης κοινωνίας και φύσης, καθώς διαχωρίζει την «παρθένα» φύση των πυρήνων από το δομημένο περιβάλλον.

Η εμπλοκή στον οικοτουρισμό οδηγεί στην υιοθέτηση φιλικών προς το περιβάλλον στάσεων και συμπεριφορών. Μάλιστα, η ύπαρξη αρνητικών στάσεων στην τοπική κοινωνία απέναντι στην περιβαλλοντική διαχείριση είναι κριτήριο επιλογής μιας περιοχής για οικοτουριστική ανάπτυξη. Οι κάτοικοι της υπαίθρου θεωρούνται περισσότερο επιφυλακτικοί στην αποδοχή των αιτημάτων του οικολογικού κινήματος συγκριτικά με τους κατοίκους των μεγάλων αστικών κέντρων (Παπαστάμου 1989).

Έτσι ο οικοτουρισμός εκτός από τουριστικό προϊόν, γίνεται ταυτόχρονα και προϊόν εκπαιδευτικής οικολογικής πολιτικής στην περιφέρεια, αφού ενεπλέκει με τις αρχές της οικολογίας, σε πρώτο επίπεδο, τα ίδια τα μέλη της τοπικής κοινωνίας.

6.1.4.2. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (WTO)⁹⁹ και The International Ecotourism Society (TIES)¹⁰⁰, οι επιχειρήσεις που προβάλλουν οικοτουριστικό προϊόν, θα πρέπει να τηρούν τις ακόλουθες 9 προϋποθέσεις:

- 1) Η επιχείρηση να οργανώνει ταξίδια αναψυχής, ξενάγησης και ψυχαγωγίας σε τόπους φυσικού κάλλους.
- 2) Να παίρνει μέρος στην προστασία μη ανανεώσιμων πόρων και άλλων πηγών του περιβάλλοντος.
- 3) Να δημιουργεί περιβαλλοντική γνώση.
- 4) Να προσφέρει άμεσα χαρακτηριστικά προτερήματα για την συντήρηση παραδοσιακών τόπων και άλλων περιοχών.
- 5) Να προσφέρει χαρακτηριστικά πλεονεκτήματα για την ενδυνάμωση των γηγενών πληθυσμών.
- 6) Να σέβεται την τοπική κουλτούρα.
- 7) Να στηρίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα και άλλες δημογραφικές κινήσεις.
- 8) Να συνεισφέρει στην εκπαίδευση και γνωριμία του επισκέπτη με την τοπική κουλτούρα, ήθη, έθιμα και λοιπές τοπικές συνήθειες.
- 9) Να προωθεί τη φιλοσοφία για "επιστροφή στη φύση" και τα μοναδικά φυσικά χαρακτηριστικά της.

6.1.4.3. ΑΝΑΠΤΥΞΗ – ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ – ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ: ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Σύμφωνα με τις βασικές αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης και τις αρχές προστασίας του περιβάλλοντος, που παραθέσαμε στα προηγούμενα, είναι εμφανές ότι αναπόφευκτα θίγονται μέρος ή και το σύνολο οικονομικών συμφερόντων φυσικών και νομικών προσώπων, αλλά και οικονομικά συμφέροντα σε εθνικό επίπεδο (τουλάχιστον σε βραχυπρόθεσμη βάση). Σύμφωνα με τον Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού - WWF Ελλάς (2000), ο «οικότουρισμός προωθείται ως αντισταθμιστικό όφελος, για να στηρίξει τα οικονομικά οφέλη που θίγονται από τους περιορισμούς του καθεστώτος περιβαλλοντικής προστασίας».

⁹⁹ World Tourism Organization. Capitán Haya 42 · 28020 Madrid, Spain

¹⁰⁰ The International Ecotourism Society. 733 15th St., NW, Suite 1000 Washington, DC 20005

Επιπρόσθετα, είδαμε ότι η βιώσιμη ανάπτυξη μόνο μέσα από την προστασία του περιβάλλοντος, μπορεί να επέλθει. Μελετώντας την έννοια του οικοτουρισμού καταλήγουμε ότι η φιλοσοφία και πρακτική του, συνάδει με όλες τις βασικές αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης που αναλύσαμε στα προηγούμενα .

Έτσι συμπεραίνουμε ότι ο **οικοτουρισμός, είναι ικανός:**

- να διαχειριστεί τα οικολογικά στοιχεία του περιβάλλοντος με πρωτότυπο και ευέλικτο τρόπο, σύμφωνα με τον οποίο και η τοπική κοινότητα και ο τουρίστας γίνονται μέτοχοι της περιβαλλοντικής προστασίας με βιωματικό τρόπο¹⁰¹
- να υποσχεθεί τη βιώσιμη ανάπτυξη, των οικοτουριστικών περιοχών
- να συντελέσει στην οικονομική ανάπτυξη της περιφέρειας
- να μεριμνήσει και για τη διατήρηση του τουριστικού προϊόντος σε υψηλά επίπεδα.

¹⁰¹ Η βιωματική μάθηση έχει υποστηριχθεί για τα περιβαλλοντικά θέματα, ως η πλέον κατάλληλη και αποτελεσματική

6.2 ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

Συνοψίζοντας τα στοιχεία που προέκυψαν από τη μελέτη μας, θα λέγαμε ότι οι έννοιες της Ανάπτυξης, του Τουρισμού και του Περιβάλλοντος, στην κοινωνία μας που έχει ξεπεράσει κατά πολύ κάθε έννοια του μέτρου, αλληλοσυγκρούονται και εκ πρώτης κάθε προσδοκία για επικείμενη αλλαγή, φαντάζει μακρινή και «γραφική» ηθικολογία. Αυτό εξάλλου δείχνει η σημερινή εικόνα του πλανήτη, ιδίως από την οπτική του περιβάλλοντος προς την ανάπτυξη και τον τουρισμό. Όπου κι αν εστιάσουμε, από τους πάγους της Αλάσκας, μέχρι τα δάση του Αμαζόνιου και από τα βάθη των Ωκεανών μέχρι τη στρατόσφαιρα, θα δούμε ότι η αρνητικές επιπτώσεις της ανάπτυξης και του τουρισμού, έχουν επιφέρει ασύλληπτες αλλαγές στην ισορροπία του οικοσυστήματος.

Δύο απόψεις «ξιφομαχούν» στο σημείο αυτό:

Υπάρχει η τεχνοκρατική άποψη που υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος, ως μέρος του οικοσυστήματος επιφέρει τις αλλαγές που επιφέρει και αυτό αποτελεί ένα στοιχείο της ελευθερίας του οικοσυστημικού συνόλου, η οποία δεν είναι δυνατόν να αποτραπεί και με αργούς ή γρήγορους ρυθμούς οι αλλαγές που είναι να γίνουν θα γίνουν. Έτσι όπως κάθε στοιχείο του οικοσυστήματος εκμεταλλεύεται το οικοσύστημα για να επιβιώσει έτσι και ο άνθρωπος με κάθε ενέργειά του, όπως και με την ανάπτυξη και τον τουρισμό, στρέφεται αναγκαστικά εναντίον του φυσικού περιβάλλοντός του.

Η άλλη άποψη, είναι αυτή που στηρίζεται στην αειφορία και στη βιώσιμη ανάπτυξη και όπως την αναπτύξαμε και την υποστήριξαμε στα κεφ. 4.2. και 5., επιβεβαιώνει την αρχική μας υπόθεση. Οι αλλαγές που έχει επιφέρει ο άνθρωπος, οπωσδήποτε και ανήκουν στο πλαίσιο της ελευθερίας του οικοσυστήματος, μόνο που οι κανόνες λειτουργίας του, έχουν διαμορφωθεί τόσο σταθερά σε όλη την εξελικτική του πορεία, που δεν αλλάζουν. Έτσι αν συνεχίσουμε με τους ίδιους ρυθμούς, το οικοσύστημα με τη λειτουργία της «ομοιόστασης», προκειμένου να αντισταθμίσει τις αλλαγές αυτές, θα τροποποιήσει κάποια από τα στοιχεία του προς κατευθύνσεις περιορισμού των ανθρώπινων ενεργειών και η «κλίμαξ»¹⁰² της ανθρώπινης βιοκοινότητας δεν θα αργήσει να επέλθει. Αυτή η άλλη άποψη, υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος είναι εφικτό να «αναπτυχθεί» και να «κινήθει» φιλικά

¹⁰² Βλ. κεφ. 3.2.2.1.ε

προς το φυσικό περιβάλλον και συμφωνεί με τον τίτλο που δίνει ο Καθηγητής Bradley F. Smith¹⁰³, σε πρόσφατο δημοσίευσμά του για την Οικονομία, τον τουρισμό και το Περιβάλλον: «Δεν Χρειάζεται "ή" στη Φράση: Περιβάλλον ή Οικονομία» (2005).

Το γεγονός ότι υπό συγκεκριμένες συνθήκες, όπως είδαμε μπορούν να συνυπάρξουν οι παραπάνω έννοιες στο ίδιο πλαίσιο, δίνει ένα ελπιδοφόρο μήνυμα, «σωτηρίας του ανθρώπου» – και όχι «σωτηρίας του πλανήτη μας» όπως συχνά αναφέρεται, γιατί ακόμα κι αν συνεχίσουμε έτσι, ο πλανήτης μας θα συνεχίσει να υπάρχει, αλλά με άλλες οικοσυστημικές αρχές στις οποίες δεν θα μετέχει καν ο άνθρωπος. Μάλιστα, το γεγονός ότι οι συγκεκριμένες αυτές συνθήκες, είναι όπως είδαμε, εφαρμόσιμες και δεν αποτελούν θεωρητικά, ερμηνευτικά και «προτασιολογικά» σχήματα, έρχεται να δώσει στο ελπιδοφόρο αυτό μήνυμα και πρακτικό χαρακτήρα. Δεν πρόκειται δηλαδή απλά για μια ελπίδα, αλλά για έναν εφικτό και πραγματικό στόχο, και είναι στο χέρι όλων μας να προσπαθήσουμε ή όχι για την κατάκτησή του.

Τα πρώτα βήματα για την κατάκτηση αυτού του στόχου, όπως είδαμε έχουν ήδη γίνει. Με την αναλυτική και συνεχή **πληροφόρηση** για τα προβλήματα του περιβάλλοντος, η κοινή γνώμη έχει ήδη ευαισθητοποιηθεί (όπως αναφέραμε και στο κεφ. 1.1.). Το **Δίκαιο**, είδαμε επίσης ότι έχει κάνει άλματα τα τελευταία χρόνια στον τομέα της πρόληψης αλλά και της αποκατάστασης του προβλήματος.

Το στοιχείο πλέον «διακυβεύεται» στη δυνατότητα της **περιβαλλοντικής εκπαίδευσης** να εφαρμόσει αποτελεσματικά την **περιβαλλοντική αγωγή**, που σημαίνει να υιοθετήσει τις κατάλληλες ανά περίπτωση μεθοδολογικές επιλογές που θα εμπλέξουν ενεργά τους πολίτες στα περιβαλλοντικά ζητήματα, προκειμένου να καταστούν οι ίδιοι «φύλακες» των κατά τόπων οικοσυστημικών ισορροπιών του πλανήτη. Μόνο έτσι θα είναι δυνατόν κάθε πολίτης, να ενεργεί με οικολογική συνειδητότητα και να λειτουργεί ως φορέας και πολλαπλασιαστής των περιβαλλοντικών απόψεων, θεωριών και των μέτρων που λαμβάνονται ενίοτε, προς την δική του τοπική περιβαλλοντική κοινότητα. Γιατί το φυσικό περιβάλλον δεν μπορεί να σωθεί μόνο με ρηχότυπες ευαισθησίες για τα «ζωάκια μας» και τα «δάση μας», ή / και με τους Νόμους και το Δικαστήριο. Προστάτες του πρέπει να

¹⁰³ Σύμβουλος του Προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών, Κοσμήτορας του Κολεγίου Περιβαλλοντικών Σπουδών Χάξλεϋ. Πηγή: <http://www.biopolitics.gr/HTML/PUBS/EVEA/greek/smithgr.htm>

είναι οι ίδιοι οι πολίτες με την υπεύθυνη συμπεριφορά τους, με την οικο-λογική τους συνείδηση, με τα οικο-συστημικά ιδεώδη τους και την περιβαλλοντική τους παιδεία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

ALLAMONG, B.D., AUFFENBERG, W., GLASS, H.B., HEIM, W.G., MOORE, J.A., MORRILL, K., AND WAGNER, J. (1980) *Teacher's Guide Biological Science. A Molecular Approach*, BSCS Ble Version, 4th Edition. D.C. Heath and Co. Lexington, Massachusetts. Toronto

BEGG I., GUDGIN G. & MORRIS D (1995). *The Assessment: Regional Policy in the European Union*, Oxford Review of Economic Policy, Vol 11, No 2

CAPRA F. (2005). Πρακτικά 3ου Παγκόσμιου Συνέδριου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης από τις 2 έως τις 6 Οκτωβρίου 2005. στο <http://www.oikologos.gr/News2005/0243.html> από τον Φώτη Ποντικάκη Υπεύθυνο Περιβαλλοντικής Αγωγής της Διεύθυνσης Α/θμιας Εκπ/σης. 2005

FENNELL D. A. (1999). *Ecotourism: An introduction*. Routledge, London. Στο: Χοβαρδός Τ. (2004). Μια κριτική προσέγγιση του οικοτουρισμού. Αναδημοσίευση από την Οικοτοπία, τεύχος 36. στο Electridea. Τεύχος Νο#14 Ιούλιος 2004. <http://www.electridea.gr/issue14/index.html> τεύχος 36.

FRIDAY, A. AND INGRAM, D.S., (1985) *The Cambridge Encyclopedia of Life Sciences*. Cambridge University Press, Cambridge, London, New York.,

KANAZIR D.T. (1991) *Environment, Survival and Bioethics - The Drama of Contemporary Civilisation, in Biopolitics - The Bio-Environment - Volume III*, pp. 564-570, Αγνή Βλαβιανού-Αρβανίτη, εκδ.: Διεθνής Οργάνωση Βιοπολιτικής, Αθήνα.

KRIPPENDORF J. (1971). *Marketing et Tourisme*. Berne.

MILLER T.G. (1996) *Living in the Environment*. 9th ed. Wadsworth Publishing Company.

MITMAN, ALEXIS L.; AND OTHERS (1985). *What Is Scientific Literacy? A Guidebook for Teachers of Life Science at the Intermediate Level*. Intermediate Life Science Study Series, Volume I. National Inst. of Education (ED), Washington, DC.

ONNO J., ELWIN R., ALBLAS, A. (2000). *Teaching for Scientific Literacy: Context, Competency, and Curriculum*. Proceedings of the International Utrecht/ICASE Symposium (2nd, October 11-13, 2000). Στο Education Resources Information Center (ERIC). <http://www.eric.ed.gov>. Κωδικός Άρθρου: ED454097

RIPE ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ. (ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ (2003). *Μελέτη Τουρισμού*. Περιφερειακή Στρατηγική Καινοτομίας Πελοποννήσου. Στο Ολοκληρωμένο Πληροφοριακό Σύστημα Περιφερειακής Ανάπτυξης. Σχεδιασμός & Ανάπτυξη CITE 2003. http://_www.inforeloporonnisos.gr

ROOTES C. (1998). *Περιβαλλοντική Συνείδηση, Θεσμικές Δομές και Πολιτικός Ανταγωνισμός στο Σχηματισμό και την Ανάπτυξη των Πράσινων Κομμάτων*. Στο: Χοβάρδης Τ. (2004). Μια κριτική προσέγγιση του οικοτουρισμού. Αναδημοσίευση από την Οικοτοπία, τεύχος 36. στο *Electridea*. Τεύχος Νο#14 Ιούλιος 2004. <http://www.electridea.gr/issue14/index.html>

SMITH B. F. (2005). *Δεν Χρειάζεται "ή" στη Φράση: Περιβάλλον ή Οικονομία*. <http://www.biopolitics.gr/HTML/PUBS/EVEA/greek/smithgr.htm>

ΑΒΔΕΛΛΗ Θ. (2005) *Σύγχρονος Τουρισμός και Εναλλακτικές Τουριστικές Συμπεριφορές*. South Bank University. London. Στο <http://www.oikologos.gr/News2004/0108.html>

ΒΟΥΤΣΙΝΟΣ Γ. ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ (1998) *Διαχείριση Φυσικών Πόρων. Για μαθητές Β΄ τάξης Ενιαίου Λυκείου*, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ο.Ε.Δ.Β. Αθήνα

ΒΟΥΤΥΡΑΚΗΣ Μ. (2004) *Αφιέρωμα: Τουρισμός και Περιβάλλον. Αλληλεξάρτηση για αειφόρο τουριστική ανάπτυξη*. Thursday, 23 September 2004. <http://>

www.ecocrete.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=777&Itemid=85

Γ' Κ.Π.Σ. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ "Αγροτική Ανάπτυξη-Ανασυγκρότηση της Υπαίθρου 2000-2006" <http://www.agrotourism.gr/le2.htm>

ΔΕΚΛΕΡΗΣ Μ. (1995). Ο Δωδεκάδελτος του Περιβάλλοντος: Αρχές της Βιώσιμου Αναπτύξεως (Σεπτέμβριος 1995) Δίκαιο Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης, στο Νόμος και Φύση, <http://www.nomosphysis.org.gr/articles.php?artid=10&lang=1&catid=1>

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ - WWF ΕΛΛΑΣ (2000). Σχεδιασμός Δράσεων Πιλοτικού Χαρακτήρα για την Ανάπτυξη του Οικολογικού Τουρισμού. Υπουργείο Ανάπτυξης, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 'Τουρισμός - Πολιτισμός', Υποπρόγραμμα 'Τουρισμός'.

ΖΗΣΗΣ Ι. (2003) Πράσινο Επιχειρείν, Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, Γενική Δ/ση Προγραμματισμού & Έργων, Γενική Δ/ση Περιβάλλοντος, Φορέας Υλοποίησης: Πανελλήνιο Δίκτυο Οικολογικών Οργανώσεων. Αθήνα.

ΗΓΟΥΜΕΝΑΚΗΣ Ν.Γ. (1991). Τουριστική Οικονομία, τόμος Α', Εκδόσεις InterBooks, Αθήνα

ΚΑΛΦΙΩΤΗΣ Σ. (1978) Τουριστικό Μάρκετινγκ. Βασικές Αρχές. Εκδ. Θεοδ. Π. Τυροβόλα. Interbooks. Αθήνα

ΚΑΦΦΕ - ΓΙΔΑΡΑΚΟΥ Ι. (1999). Η Πόλυδραστηριότητα στον Αγροτικό Χώρο. Μια συνολική Προσέγγιση του Φαινομένου στον Κόσμο και τη Χώρα μας. Στο: Χοβαρδός Τ. (2004). Μια κριτική προσέγγιση του οικοτουρισμού. Αναδημοσίευση από την Οικοτοπία, τεύχος 36. στο Electridea. Τεύχος Νο#14 Ιούλιος 2004. <http://www.electridea.gr/issue14/index.html>

ΚΙΝΤΗΣ Α. (1999). ΓΝΩΜΗ της Ο.Κ.Ε. "Σχέδιο Ανάπτυξης 2000 - 2006" Αθήνα, 20 Δεκεμβρίου 1999, Ο Πρόεδρος της Ο.Κ.Ε.: Ανδρέας Κιντής.

ΛΙΑΡΙΚΟΣ Κ. (2004). *Ελληνική Περιφερειακή Πολιτική: Σύντομη Αναδρομή, Περιγραφή του Γ' Κ.Π.Σ., και Ανάλυση των Σχέσεων με το Περιβάλλον*. WWF. Μάρτιος 2004. Αθήνα

ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ Μ. (2001). *Δάση – Χωροταξία – Τουρισμός*. Εισήγηση στο 13^ο Συνέδριο Πανελληνίου Δικτύου Οικολογικών Οργανώσεων (ΠΑΝΔΟΙΚΟ), Τουρισμός και Περιβάλλον. Ρόδος 19-22 Οκτωβρίου 2001. <http://www.eco-net.gr/13-9.htm>

ΜΠΟΥΡΟΔΗΜΟΣ Ε.Λ., (1990) *Περιβάλλον και Ανάπτυξη στον Ελληνικό Χώρο*. Αξιωτέλης. Αθήνα

ΠΑΠΑΣΤΑΜΟΥ Σ. (1989). *Σύγχρονες Ερευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία. Η Κοινωνική Επιρροή*. Μετάφραση Κατηφόρης Κ, Σταματάκης Ν. Οδυσσέας: Σειρά Κοινωνικής Ψυχολογίας. Αθήνα. Στο: Χοβαρδάς Τ. (2004). Μια κριτική προσέγγιση του οικοτουρισμού. Αναδημοσίευση από την Οικοτοπία, τεύχος 36. στο Electridea. Τεύχος Νο14 Ιούλιος 2004. <http://www.electridea.gr/issue14/index.html>

ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ Μ. (2004). *Να Ελληνοποιήσουμε τον Τουρισμό μας. Ελπίδα από τις Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού*. Του ΣΠ. ΚΤΕΝΑ Από την εφημερίδα "Βήμα" 10-10-2004, Κωδικός άρθρου: B14286D121

ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. (2001). *Η Έννοια της Αειφόρου Ανάπτυξης*. Δημοσιεύτηκε: τοπική ανάπτυξη, 2001-04-30 21:32:57, στο <http://www.istoselides.gr/prg/html/article.php?sid=29>.

ΣΒΟΡΩΝΟΣ Ε. (2003). *Μέθοδοι Διαχείρισης του Οικοτουρισμού και του Τουρισμού σε Προστατευόμενες Περιοχές*. Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.) Γενική Δ/ση Περιβάλλοντος. Φορέας Υλοποίησης WWF Ελλάς. ISBN 960-7284-16-X. Αθήνα.

ΧΟΒΑΡΔΑΣ Τ. (2004). *Μια Κριτική Προσέγγιση του Οικοτουρισμού*. Αναδημοσίευση από την Οικοτοπία, τεύχος 36. στο Electridea. Τεύχος Νο14 Ιούλιος 2004. <http://www.electridea.gr/issue14/index.html>

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Α. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΙ ΦΟΡΕΙΣ

1. Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας & Δημοσίων Έργων

(<http://www.minenv.gr/>)

Στο δικτυακό τόπο του Υπουργείου υπάρχουν πληροφορίες για θέματα περιβαλλοντικής πολιτικής.

Η θεματική ενότητα "Περιβαλλοντική Πληροφορία" περιέχει Εκθέσεις για το Περιβάλλον, Προγράμματα - Δράσεις, Νομοθεσία για τη Βιομηχανία και το Περιβάλλον, Διαχείριση της επικινδυνότητας, πληροφοριακό υλικό για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και άλλα θέματα (ανακύκλωση, νέφος, καταπολέμηση του θορύβου, ατμοσφαιρική ρύπανση, Ευρωπαϊκή ημέρα χωρίς αυτοκίνητο).

Επίσης περιλαμβάνει τη σελίδα για το Πρόγραμμα ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ (Η Ελληνική Συμμετοχή στο Διεθνές Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα GLOBE με πολλές χρήσιμες συνδέσεις).

Η θεματική ενότητα "Διεθνή Θέματα" περιέχει πληροφορίες για την εκπροσώπηση της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τους Διεθνείς Οργανισμούς που εργάζονται σε θέματα περιβάλλοντος. Υπάρχουν επίσης βάση δεδομένων για τις Διεθνείς Συμβάσεις σχετικά με Γενικά Περιβαλλοντικά Θέματα, Προστασία της φύσης, της χλωρίδας και της πανίδας, Θαλάσσιο Περιβάλλον, Λίμνες-Ποτάμια, Ατμόσφαιρα, Απόβλητα, Διμερείς Συμφωνίες, Διάφορα θέματα (Πυρηνικά, Βιολογικά, Πολιτιστική - Αρχιτεκτονική - Αρχαιολογική κληρονομιά).

Το Υ.ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ. φιλοξενεί επίσης τους ιστοχώρους του Δικτύου Ερευνητών Διαχείρισης Περιβάλλοντος, της Ειδικής Υπηρεσίας Επιθεωρητών Περιβάλλοντος και του Εθνικού Δικτύου Πληροφοριών Περιβάλλοντος.

Περιλαμβάνει επίσης:

- Τα αφιερώματα: Βιότοποι της Ελλάδας - Φτιάχνοντας Πόλεις για Ποδήλατο - Ποιότητα Ατμόσφαιρας - Σχεδιάζοντας για Όλους.
- Κατάλογο Εκδόσεων του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.
- Τα προγράμματα: ΑΤΤΙΚΗ S.O.S. και Καθαρές Ακτές (καθαρισμός, ανάπλαση και

αναβάθμιση των ακτών).

- Το Πρωτόκολλο του Κιότο και πληροφορίες για τις εκπομπές των αερίων Θερμοκηπίου (Εθνικό Σχέδιο Κατανομής δικαιωμάτων εκπομπών αερίων θερμοκηπίου, Εθνικό Σχέδιο Κατανομής για την περίοδο 2005 - 2007, Άδειες Εμπορίας Εκπομπών Αερίων Θερμοκηπίου).

2. Ευρωπαϊκή Επιτροπή για το Περιβάλλον

(http://europa.eu.int/comm/environment/index_el.htm)

Στο δικτυακό αυτό τόπο, υπάρχουν πληροφορίες για την πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης στους τομείς: Αέρας, Βιοτεχνολογία, Χημικά προϊόντα, Πολιτική προστασία και περιβαλλοντικά ατυχήματα, Αλλαγή του κλίματος, Περιβαλλοντική οικονομία, Υγεία, Βιομηχανία και τεχνολογίες, Διεθνή θέματα, Χρήση γης, Φύση και βιοποικιλότητα, Θόρυβος, Έδαφος, Αειφόρος ανάπτυξη, Απόβλητα, Ύδατα. Περιλαμβάνει επίσης την ηλεκτρονική έκδοση του τριμηνιαίου περιοδικού Περιβάλλον για τους Ευρωπαίους (Environment for Europeans) της Γενικής Διεύθυνσης Περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Σκοπός του περιοδικού είναι να ενημερώσει το ευρύ ευρωπαϊκό κοινό σχετικά με τα νέα και τα γεγονότα στο χώρο του περιβάλλοντος σε επίπεδο Ε.Ε., σε ζωντανή, ελκυστική και ευανάγνωστη μορφή. Από το τεύχος 18 (Δεκ. 2004) Υπάρχουν τα άρθρα του και στα Ελληνικά. Στις Δραστηριότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το περιβάλλον Υπάρχει γλωσσάρι όρων στα Ελληνικά.

3. Νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το Περιβάλλον

(<http://europa.eu.int/scadplus/leg/el/s15000.htm>)

Γενικές Διατάξεις, Αειφόρος ανάπτυξη, Απόβλητα, Ηχητικές οχλήσεις, Ατμοσφαιρική ρύπανση, Ύδατα, Φύση και βιοποικιλότητα, Προστασία του εδάφους, Αστική προστασία, Κλιματολογικές αλλαγές.

4. ΕΕΑ- European Environment Agency (Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος - ΕΟΠ) (<http://local.el.eea.eu.int/>)

Στο δικτυακό αυτό τόπο, υπάρχουν πληροφορίες για τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Περιβάλλοντος. Στόχος του ΕΟΠ είναι η υποστήριξη της βιώσιμης ανάπτυξης και η συμβολή στην επίτευξη σημαντικής και μετρήσιμης βελτίωσης του περιβάλλοντος

στην Ευρώπη με την παροχή έγκαιρων, στοχοθετημένων, συναφών και αξιόπιστων πληροφοριών στα κέντρα χάραξης πολιτικής και το κοινό.

5. Υπουργείο Ανάπτυξης (http://www.ypan.gr/index_c.cms.htm)

Στο δικτυακό τόπο του υπουργείου υπάρχουν πληροφορίες σε θέματα ανάπτυξης και ενεργειακής πολιτικής.

Στην ενότητα "Ενέργεια & Φυσικοί πόροι " υπάρχουν το Εθνικό Πληροφοριακό Σύστημα για την Ενέργεια, τους εποπτευόμενους φορείς και ανεξάρτητες αρχές καθώς και χρήσιμες διευθύνσεις σχετικές με την ενέργεια. Υπάρχουν επίσης οι σύνδεσμοι: Εξοικονομήστε Ενέργεια, Ενεργειακός Αστéρας για εξοπλισμό γραφείου και την Πύλη Βιώσιμης Ανάπτυξης Η Δικτυακή Πύλη για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, στοχεύει σε μία σύντομη και εκλαϊκευμένη ενημέρωση στις προοπτικές οικονομικής ανάπτυξης στην Ελλάδα με ταυτόχρονο σεβασμό της κοινωνίας, του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Το υλικό της πύλης ταξινομείται σε θεματικές κατηγορίες (Γενικά θέματα, Γεωστρατηγική, Εκπαίδευση, Έρευνα και Καινοτομία, Καθαρότερη Εργασία, Καθαρότερη Παραγωγή, Νομοθεσία, Οικονομία, Πόροι, Προοπτικές ανάπτυξης, Υφιστάμενη Κατάσταση).

6. Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης & Τροφίμων

(<http://www.minagric.gr/greek/index.shtml>)

Στο δικτυακό τόπο του Υπουργείου υπάρχουν πληροφορίες για θέματα αγροτικής πολιτικής και θέματα συναφή με το περιβάλλον, όπως Αγροτουρισμός, Βιολογική Γεωργία, Γεωργοπεριβαλλοντικά Μέτρα, Δασοκομία - Δασοπονία, τα Προγράμματα Ανάπτυξης και Προστασίας των Δασών και του Φυσικού Περιβάλλοντος. Υπάρχουν επίσης δημοσιεύσεις, άρθρα και μελέτες, το περιοδικό Γαία Ελληνική, το δικτυακό τόπο για την Ελληνική Μελισσοκομία melinet, αφιέρωμα στους Εθνικούς Δρυμούς. Στη βιβλιοθήκη πληροφοριών υπάρχουν στατιστικά στοιχεία και την ενότητα Τεκμηρίωση με ενδιαφέρουσες παρουσιάσεις.

7. Δίκτυο Ερευνητών Διαχείρισης Περιβάλλοντος

(<http://212.205.106.126/natura/default.asp>)

Στο δικτυακό τόπο του δικτύου, υπάρχουν σημαντικές πληροφορίες των βιοτόπων, την άγρια πανίδα και χλωρίδα κάθε βιότοπου, με πλοήγηση μέσω ενός χάρτη. Υπάρχουν επίσης πληροφοριακό υλικό στην ενότητα Ανακοινώσεις και στις Δρα-

στηριότητες.

8. Εθνικό Δίκτυο Πληροφοριών Περιβάλλοντος (ΕΔΠΠ) (<http://hermes.edpp.gr/>)

Από τη Δ/ση Περιβαλλοντικού Σχεδιασμού του ΥΠΕΧΩΔΕ παρέχεται η Γεωγραφική Απεικόνιση Δεδομένων Περιβάλλοντος στα Περιβαλλοντικά Αντικείμενα: Φύση, Θόρυβος, Νερά, Ατμόσφαιρα, Βιομηχανίες, Έργα & Δραστηριότητες, Εγκαταστάσεις Οδηγίας "Seveso".

Περιλαμβάνει επίσης το δικτυακό τόπο της ΕΕ European Environment Information and Observation Network (EIONET).

9. EUROPA - Nature and Biodiversity

(<http://europa.eu.int/comm/environment/nature/home.htm>)

Ο δικτυακός τόπος της Ε.Ε. για τη φύση και τη βιοποικιλότητα, περιέχει πολλές πληροφορίες για το περιβάλλον.

10. Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (<http://www.ellinikietairia.gr>)

Τριπόδων 28, Πλάκα, 10558, Αθήνα - Τηλ. (210) 32 25 245, 32 26 693, Fax. (210) 32 25 240

Β. ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

1. Πρόγραμμα Περιβάλλοντος των Ηνωμένων Εθνών (UNEP - United Nations Environment Programme) (<http://www.unep.org/>)

Αποστολή του UNEP είναι να ενθαρρύνει τη συνεργασία στη φροντίδα για το περιβάλλον με την έμπνευση, την πληροφόρηση και τη διευκόλυνση των εθνών και των λαών για να βελτιώσει την ποιότητα ζωής τους χωρίς συμβιβασμό αυτής των μελλοντικών γενεών.

Στον σύνδεσμο Milestones υπάρχουν πληροφορίες για τις διεθνείς συμβάσεις:

- Παγκόσμια Σύνοδος Κορυφής στη βιώσιμη ανάπτυξη - Γιοχάνεσμπουργκ 2002
- Διακήρυξη του Μάλμοε – 2000
- Διακήρυξη του Ναϊρόμπι – 1997

- Διακήρυξη του Ρίο – 1992
- Agenda 21 – 1992
- Ψήφισμα 2997 γενικής συνέλευσης του ΟΗΕ: Θεσμικές και οικονομικές ρυθμίσεις για διεθνή περιβαλλοντική συνεργασία
- Διακήρυξη της Στοκχόλμης – 1972

2. Πρόγραμμα Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (UNDP - United Nations Development Programme) (<http://www.undp.org/>)

Στο δικτυακό τόπο του Προγράμματος ανάπτυξης του ΟΗΕ υπάρχουν πληροφορίες για τις πολιτικές ανάπτυξης ανά περιοχή του πλανήτη, τις θεματικές ενότητες δράσης του UNDP όπως οι ενότητες Ενέργεια και Περιβάλλον για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, AIDS, πληροφοριακό υλικό για τις κλιματολογικές αλλαγές, τη βιοποικιλότητα, την υποβάθμιση των εδαφών, τη μείωση του κινδύνου των φυσικών καταστροφών.

3. Πρόγραμμα Άνθρωπος και Βίοςφαιρα της UNESCO (Man and the Biosphere - MAB) (<http://www.unesco.org/mab/>)

Δικτυακός τόπος αφιερωμένος στο πρόγραμμα MAB για τη βιώσιμη χρήση και διατήρηση της βιοποικιλότητας, τη βελτίωση της σχέσης μεταξύ των ανθρώπων και του περιβάλλοντός τους συνολικά.

Υπάρχουν πληροφορίες για τη διαχείριση των φυσικών πόρων και τη βιώσιμη ανάπτυξη, μια σελίδα για τα παιδιά και αφιερώματα στα Διεθνή Έτη της UNESCO, για το καθαρό νερό, τα βουνά, τον οικουρισμό και την πολιτιστική κληρονομιά.

4. CITES - the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (<http://www.cites.org/>)

Συνθήκη για το διεθνές εμπόριο στα απειλούμενα με εξαφάνιση είδη άγριας πανίδας και χλωρίδας.

Είναι μια διεθνής συμφωνία μεταξύ των κυβερνήσεων, ώστε να εξασφαλιστεί ότι το διεθνές εμπόριο άγριων ζώων και φυτών δεν απειλεί την επιβίωσή τους. Στο δικτυακό τόπο υπάρχει υλικό για τη συνθήκη, η οποία προστατεύει περίπου 5.000 είδη ζώων και 28.000 είδη φυτών, τα συμβαλλόμενα κράτη, τα απειλούμενα

είδη ανά κράτος και φωτογραφικό υλικό των απειλούμενων ειδών.

5. ECOLEX - A gateway to environmental law (<http://www.ecolex.org/>)

Το ECOLEX είναι μια υπηρεσία παροχής πληροφοριών για τους περιβαλλοντικούς νόμους, από τους FAO, IUCN και το UNEP. Η βάση δεδομένων του ECOLEX περιλαμβάνει συνθήκες, εθνική νομοθεσία, δικαστικές αποφάσεις, βιβλιογραφία, κ.λ.π. Η αναζήτηση των πληροφοριών γίνεται ανά χώρα ή διεθνή οργανισμό, ανά θεματική ενότητα, για συγκεκριμένη χρονική περίοδο, καθώς και με λέξεις κλειδιά.

6. ESSP - Earth System Science Partnership (<http://www.essp.org/>)

Συνεργασία της επιστήμης για το γήινο σύστημα, μια πρωτοβουλία που περιλαμβάνει τέσσερα διεθνή προγράμματα για την αλλαγή του περιβάλλοντος (global change):

- IGBP - International Geosphere-Biosphere Programme: διεθνές πρόγραμμα για τη Γαίοςφαιρα και τη Βιόσφαιρα
- DIVERSITAS: ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα της επιστήμης βιοποικιλότητας
- IHDP - International Human Dimensions Programme on Global Environmental Change: διεθνές πρόγραμμα για τις ανθρώπινες διαστάσεις της περιβαλλοντικής αλλαγής
- WCRP - World Climate Research Programme: ερευνητικό πρόγραμμα για το παγκόσμιο κλίμα.

Στο δικτυακό τόπο της ESSP υπάρχουν επίσης πληροφορίες και συνδέσμους για τα κοινά έργα της συνεργασίας σχετικά με το νερό (GWSP - Global Water System Project), την τροφή (GECAFS - Global Environmental Change and Food Systems), τον άνθρακα (GCP - Global Carbon Project) και την ανθρώπινη υγεία. Στο δικτυακό τόπο κάθε προγράμματος υπάρχουν πληροφορίες για τις επιμέρους εργασίες και συνδέσμους για τους χορηγούς των προγραμμάτων και τους συνεργάτες.

7. Η Σύμβαση Ramsar για τους υγροτόπους (<http://www.ramsar.org/>)

Η Σύμβαση Ramsar για τους υγροτόπους υπογράφηκε στην ομώνυμη πόλη της Περσίας το 1971.

Στον πολύ ενδιαφέροντα δικτυακό τόπο της σύμβασης, υπάρχει πλούσιο πληροφοριακό και φωτογραφικό υλικό για τους υγροτόπους.

8. IUCN - The World Conservation Union (<http://www.iucn.org/>)

Διεθνής Ένωση για τη Διατήρηση της Φύσης και των Φυσικών Πόρων (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources - IUCN) με μέλη από περίπου 140 χώρες, 77 κράτη και 114 κυβερνητικές αντιπροσωπείες έχει ως αποστολή να επηρεάσει, να ενθαρρύνει και να βοηθήσει τις κοινωνίες σε όλο τον κόσμο για τη διατήρηση της ποικιλομορφίας της φύσης και για να εξασφαλίσει ότι η χρήση των φυσικών πόρων είναι δίκαιη και οικολογικά βιώσιμη. Στο δικτυακό της τόπο υπάρχουν πολύ χρήσιμες πληροφορίες για τη βιοποικιλότητα, τις κλιματολογικές αλλαγές, τους υδροβιότοπους, τη διατήρηση των δασών, τα προγράμματα και πολλές συνδέσεις με περιβαλλοντικούς οργανισμούς και προγράμματα.

9. Το πρόγραμμα δράσης της UNEP (ΟΗΕ) για τη Μεσόγειο

(<http://www.unepmap.org/>)

Ένας δικτυακός τόπος αφιερωμένος στη Συνθήκη της Βαρκελώνης: "Συνθήκη για την προστασία της Μεσογείου ενάντια στη ρύπανση".

10. Σύμβαση για τη βιοποικιλότητα (Convention on Biological Diversity - UNEP) (<http://www.biodiv.org/welcome.aspx>)

Στο δικτυακό τόπο για τη σύμβαση υπάρχουν πληροφορίες για τα προγράμματα βιοποικιλότητας στη γεωργία, τις ερημικές και ημιερημικές περιοχές, τα δάση, τα νησιά, τα κλειστά ύδατα, τις θαλάσσιες και παράκτιες περιοχές και τα βουνά.

11. Conservation International (<http://www.conservation.org/>)

Δικτυακός τόπος για τη βιοποικιλότητα και το περιβάλλον. Περιλαμβάνει πληροφορίες για τις στρατηγικές, τα προγράμματα, τις κλιματολογικές αλλαγές, τον οικοτουρισμό, κλπ. Ο οργανισμός Conservation International έχει μια σειρά από ειδικούς θεματικούς δικτυακούς τόπους σχετικούς με τη βιοποικιλότητα και δικτυακούς τόπους σε διάφορες χώρες.

Μπορείτε να επισκεφτείτε το δικτυακό τόπο [Biodiversity Hotspots](#) που περιγράφει 34 από τις πιο σημαντικές και περισσότερο απειλούμενες θέσεις στη γη.

12. The International Ecotourism Society. Η Διεθνής Κοινότητα Οικοτουρισμού

(<http://www.ecotourism.org>)

733 15th St., NW, Suite 1000 Washington, DC 20005

Telephone: 202-347-9203

Fax: 202-387-7915

Email: ecomail@ecotourism.org

Γ. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΑ - ΚΕΝΤΡΑ

1. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) - Περιβαλλοντική Γωνιά

(<http://www2.ekke.gr/estia/lagchoic.htm>)

Δικτυακός τόπος από την Ομάδα Περιβάλλοντος του Ινστιτούτου Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας του ΕΚΚΕ.

Το Ινστιτούτο Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας επιδιώκει να αποτελέσει βασικό φορέα έρευνας στους τομείς της Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας στην Ελλάδα, επιθυμώντας να συμβάλει ενεργά στην ανάπτυξη επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ φορέων και ερευνητών των παραπάνω κλάδων σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.

Ο δικτυακός τόπος περιέχει μια καταγραφή των Οργανώσεων και των Φορέων που σχετίζονται με το περιβάλλον, πληροφορίες για τα Προγράμματα, πλούσιο υλικό σε θέματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, χρήσιμες συνδέσεις.

2. Κέντρο των Περιφερειών της Ευρωπαϊκής Μεσογείου για το Περιβάλλον (ΚΕΠΕΜΕΠ-MEDREGIO) (<http://www.medregio.org/firstpage.html>)

Διεθνής Μη-Κυβερνητικός Οργανισμός με σκοπό κατ'ελάχιστον την προώθηση των αρχών της αειφόρου ανάπτυξης στη Μεσόγειο. Στο δίκτυο συμμετέχουν Ιταλία, Ελλάδα, Ισπανία, Γαλλία και Πορτογαλία.

Στο δικτυακό του τόπο υπάρχει αφιέρωμα για τη Μεσόγειο, πληροφορίες για το κέντρο, Πολιτικές και Πρωτοβουλίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη, Δραστηριότητες του κέντρου με πλούσιο υλικό για το περιβάλλον, Προγράμματα, Κοινοτική Νομοθεσία, Άρθρα, Βιβλιογραφία και χρήσιμες συνδέσεις.

3. Εθνικό Κέντρο Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΕΚΠΑΑ)

(<http://www.ekpaa.gr/>)

Το Εθνικό Κέντρο Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης στοχεύει να αποτελέσει τον στρατηγικό σύμβουλο της Ελληνικής Πολιτείας σε θέματα περιβάλλοντος και βιώσιμης ανάπτυξης. Μέσω της παροχής διαρκούς, αξιόπιστης και αντικειμενικής πληροφόρησης, γνώσης και τεκμηριωμένων απόψεων, εισηγήσεων και γνωμοδοτήσεων, υποστηρίζει την κατάρτιση και εφαρμογή ορθών και αποτελεσματικών πολιτικών στους παραπάνω τομείς

Στο δικτυακό τόπο υπάρχουν ειδήσεις, δραστηριότητες, τεχνικές εκθέσεις και μια πλούσια συλλογή από συνδέσεις με Διεθνείς Οργανισμούς, την Ευρωπαϊκή Ένωση, Ομόλογων Οργανισμών σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες και Εθνικών Φορέων.

4. Νόμος και Φύση (<http://www.nomosphysis.org.gr/>)

Αστική μη κερδοσκοπική εταιρία, δραστηριοποιείται και εξειδικεύεται στο χώρο των θεσμών και της πολιτικής του περιβάλλοντος και της αειφόρου ανάπτυξης. Στο δικτυακό της τόπο υπάρχουν πληροφορίες για τα Προγράμματα, Άρθρα, Γνώμες, Βιβλία, Αποδελτίωση Άρθρων και πληροφορίες για εκδηλώσεις.

5. Ελληνικό Κέντρο Θαλασσιών Ερευνών (ΕΛΚΕΘΕ) (<http://www.hcmr.gr/>)

Δημιουργήθηκε με την ενοποίηση των Ερευνητικών Ινστιτούτων Ι.ΘΑ.ΒΙ.Κ. (Ινστιτούτο Θαλάσσιας Βιολογίας Κρήτης) και Ε.Κ.Θ.Ε. (Εθνικό Κέντρο Θαλασσιών Ερευνών).

Στο δικτυακό τόπο του ΕΛΚΕΘΕ υπάρχουν πληροφορίες για τις δραστηριότητες των 5 Ινστιτούτων από τα οποία αποτελείται (Ωκεανογραφίας, Υδατοκαλλιεργειών, Θαλασσιών Βιολογικών Πόρων, Εσωτερικών Υδάτων, Θαλάσσιας Βιολογίας και Γενετικής).

Δύο ενυδρεία λειτουργούν κάτω από την αιγίδα του ΕΛΚΕΘΕ, ο Υδροβιολογικός Σταθμός Ρόδου και το νεοϊδρυθέν ενυδρείο Κρήτης το οποίο πρόκειται να ολοκληρωθεί και να λειτουργήσει στο άμεσο μέλλον. Στην ιστοσελίδα ΕΝΥΔΡΕΙΑ θα έχετε πληροφορίες για τα δύο αυτά ενυδρεία.

Το σχέδιο ORION στα πλαίσια του προγράμματος Leonardo (απλά μαθήματα Ελληνικών, Πορτογαλικών και Σουηδικών, βασιζόμενα σε θεματικές ενότητες των επιστημών του θαλάσσιου περιβάλλοντος).

Στην ενότητα Εκπαίδευση του Ελληνικού Κέντρου Θαλασσιών Ερευνών, υπάρχουν πληροφορίες για τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες του κέντρου που έχουν ως στόχο την υπεύθυνη επιμόρφωση μαθητών και εκπαιδευτικών για το υδάτινο περιβάλλον

(θάλασσα, λίμνες, ποτάμια).

6. Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων - Υγροτόπων (<http://www.ekby.gr/>)

Ιδρύθηκε ως παράρτημα του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας Γουλιανδρή, με έδρα τη Θέρμη Θεσσαλονίκης.

Στο δικτυακό τόπο υπάρχει υλικό για το φυσικό περιβάλλον, τους Ελληνικούς Υγροτόπους, το Δίκτυο NATURA 2000 καθώς και το περιοδικό "ΑΜΦΙΒΙΟΝ" με θέματα για τους ανανεώσιμους φυσικούς πόρους και τα φυσικά και ανθρωπογενή οικοσυστήματα. Επίσης παρουσιάζει σε εκλαϊκευμένη μορφή επιστημονικά θέματα διαχείρισης και αειφορικής ανάπτυξης πόρων, παρέχει πληροφορίες για ερευνητικά έργα, περιβαλλοντικές δραστηριότητες του ΕΚΒΥ και άλλων φορέων, ενημερώνει για εκδόσεις και επιστημονικές συναντήσεις στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

7. European Centre for Nature Conservation - ECNC (<http://www.ecnc.nl/>)

Στο δικτυακό τόπο του Ευρωπαϊκού Κέντρου Διατήρησης της Φύσης υπάρχουν οι ενότητες Φύση και Κοινωνία, Οικολογία και Οικονομία, Ευρωπαϊκά Οικολογικά Δίκτυα, Κατάσταση της Ευρωπαϊκής Φύσης και βιοποικιλότητας.

Δ. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

1. ΥΠΕΠΘ: Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση

(http://www.ypepth.gr/el_ec_category79.htm)

Στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Παιδείας, υπάρχουν πληροφορίες για το Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, τις δραστηριότητες, το θεσμικό πλαίσιο (Νόμοι-Εγκύκλιοι-ΦΕΚ), τους υπεύθυνους ΠΕ και τις διευθύνσεις των Κέντρων ΠΕ.

2. Σχολικά Προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης - ΣΣΠΕ

(<http://www.sppe.gr>)

Δικτυακός τόπος για τα Σχολικά Προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης υπό τη διαχείριση του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Στο δικτυακό τόπο των ΣΠΠΕ υπάρχουν πληροφορίες για το πρόγραμμα, τη χρημα-

τοδότησή του, την πορεία και την οικονομική διαχείριση των προγραμμάτων ΠΕ που εγκρίθηκαν, ενημέρωση σε επίκαιρα θέματα και απαντήσεις σε ερωτήματα σχετικά με τη διαδικασία αξιολόγησης, προβλήματα σχεδιασμού, οικονομικά και τεχνικά θέματα.

Στην ενότητα "Βοηθός Σχεδιασμού" υπάρχει υποστήριξη για το σχεδιασμό προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, πληροφορίες για την ΠΕ και Ηλεκτρονικό Forum.

3. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) - Θέματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (http://www2.ekke.gr/estia/gr_pages/gr_right_page.htm)

Πολύ πλούσιο υλικό με Θέματα ΠΕ, Ελληνικές ιστοσελίδες σχετικές με Εκπαιδευτικά Θέματα ή με αναφορές σε Περιβαλλοντικά Θέματα, Βασικά Κείμενα για την ΠΕ (Χάρτα του Βελιγραδίου, Διακήρυξη της Τιφλίδας, Διάσκεψη της Μόσχας, Το Κεφάλαιο της Ημερήσιας Διάταξης 21- Agenda 21, Πρακτικά της Διεθνούς Διάσκεψης της UNESCO στη Θεσσαλονίκη, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Internet , Προγράμματα των Κέντρων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.

4. Κέντρο των Περιφερειών της Ευρωπαϊκής Μεσογείου για το Περιβάλλον (ΚΕΠΕΜΕΠ-MEDREGIO) (http://www.medregio.org/activities/medregio_el.html)

Στις δραστηριότητες του ΚΕΠΕΜΕΠ υπάρχει πλούσιο υλικό και εργασίες για περιβαλλοντικά θέματα: Το διεθνές τηλεματικό δίκτυο "Interegionet", Ενέργεια - Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, Ολοκληρωμένη διαχείριση υδροβιοτόπων, Κλιματολογικές μεταβολές στη Μεσογειακή λεκάνη, Μεσογειακά τοπία, Ολοκληρωμένη διαχείριση παράκτιων ζωνών, Πολιτισμός και περιβάλλον, Θαλάσσιο περιβάλλον, Καθαρές τεχνολογίες - καθαρή παραγωγή, Νερά - διαχείριση υδάτινων πόρων, Περιβάλλον και υγεία, Φυσικοί χώροι και βιοποικιλότητα, Φυσικά και Πολιτιστικά Πάρκα, Τουρισμός και περιβάλλον.

5. Κέντρο Περιβαλλοντικής Αγωγής (Κε.Π.Α.) (<http://www.ceed.uoa.gr/>)

Το Κέντρο Περιβαλλοντικής Αγωγής ιδρύθηκε το 1992 από τον Τομέα Παιδαγωγικής του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στην ενότητα "Περιοδικό" του δικτυακού τόπου υπάρχουν θέματα Αγωγής και Περιβάλλοντος και στην ενότητα "Αγωγή Υγείας" υπάρχουν θέματα σχετικά με την Αγωγή Υγείας.

6. Environmental Protection Agency (EPA) (<http://www.epa.gov/>)

Ο δικτυακός τόπος της Υπηρεσίας Περιβαλλοντικής Προστασίας των ΗΠΑ παρέχει υποστηρικτικό υλικό και χρήσιμες συνδέσεις για την περιβαλλοντική εκπαίδευση και την Αγωγή Υγείας στους μαθητές και τους δασκάλους. Το πλούσιο υλικό ταξινομείται σε θεματικές ενότητες καθώς και κατά εκπαιδευτική βαθμίδα των μαθητών.

7. Environmental Education on the INTERNET (<http://eelink.net/>)

Ο δικτυακός τόπος για την περιβαλλοντική εκπαίδευση στο διαδίκτυο, παρέχει υποστηρικτικό υλικό στους σπουδαστές, τους δασκάλους και τους επαγγελματίες που ασχολούνται με την περιβαλλοντική εκπαίδευση στις ΗΠΑ. Το υλικό, σχολικά περιβαλλοντικά προγράμματα, δραστηριότητες τάξεων, σχέδια μαθήματος, περιβαλλοντικά στοιχεία, βιβλιογραφία και πολλές συνδέσεις σε είναι ταξινομημένα ανά κατηγορία.

8. Συνδέσεις για το περιβάλλον - EnviroLink Network

(<http://www.envirolink.org/>)

Ο δικτυακός τόπος του EnviroLink Network μιας μη κερδοσκοπικής οργάνωσης, περιγράφει αποκλειστικά μια πλούσια συλλογή από συνδέσεις για το περιβάλλον, ταξινομημένες σε ενότητες και θέματα.

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ & ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

1. Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδας (Ο.Κ.Ε.)

(<http://www.oke.gr/>)

Αμβρ. Φραντζή 9, 117 43 Αθήνα Τηλ.: 210 - 9249510/12, Fax: 210 - 9249514/15

2. Ιστοσελίδα του Υπουργείου Ανάπτυξης

(<http://www.ypan.gr>)

3. Ελληνικό Κέντρο Αγροτουρισμού

(<http://www.in.gr/agro in. gr>)

4. Οικοτουρισμός για την Περιφέρεια Πελοποννήσου. Ecotravel in Peloponnese

(<http://www.ecotour.gr>)

5. World Tourism Organization

(<http://www.world-tourism.org>)

Capitán Haya 42 28020 Madrid, Spain Tel (34) 91 567 81 00 Fax (34) 91 571 37 33, omt@world-tourism.org

6. The International Ecotourism Society

(<http://www.ecotourism.org>)

733 15th St., NW, Suite 1000 Washington, DC 20005, Telephone: 202-347-9203 Fax: 202-387-7915, Email: ecomail@ecotourism.org

7. Κόμβος για τον Αγροτουρισμό και τις Εναλλακτικές μορφές τουρισμού στην Ελλάδα

(<http://www.agrotourism.gr>)

8. Χρήμα και Τουρισμός

(<http://www.money-tourism.gr>)

9. Ελληνικός Τουρισμός

(<http://www.hellastourism.gr>)

